

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ТА ПРОГНОЗУВАННЯ НАН УКРАЇНИ»
Сектор міжнародних фінансових досліджень**

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

**Збірка наукових праць
міжнародного науково-практичного семінару
м. Київ, 19 травня 2022 р.**

Київ – 2022

УДК 399.9
Г 54

Редакційна колегія: д.е.н., проф. О.О. Борзенко (відп. ред.), к.е.н., с.н.с.
Т.О. Панфілова, к.е.н., н.с. А.Б. Глазова

Організаційний комітет конференції: сектор міжнародних фінансових досліджень
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Рецензенти:

д. е. н., професор **В.Л. Осецький** (Київський національний університет імені
Тараса Шевченка – Київ);

к.е.н., с.н.с. **Р.З. Подолець** (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН
України» – Київ)

*Рекомендовано до друку Вченою радою ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України» (постанова № 35 від 6 липня 2022 р., протокол № 3)*

Глобалізаційні виклики сьогодення : збірка наукових праць
Г 54 міжнародного науково-практичного семінару (м. Київ, 19 травня
2022 р.) / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН
України». – К.: ТОВ «НВП "Інтерсервіс"», 2022. – 144 с.
ISBN 978-966-999-293-2

Збірку наукових праць міжнародного науково-практичного семінару присвячено глобалізаційним проблемам сучасності; фінансової глобалізації в умовах зрушень світової економіки; суперечливої єдності процесів глобалізації та локалізації; експортному контролю; продуктивній спроможності регіонів України в умовах викликів глобального середовища; стійкості глобальних ланцюгів поставок у фокусі викликів глобалізації; впливу повномасштабної воєнної агресії РФ проти України на глобалізацію у сфері міжнародних торгових відносин; глобальним чинникам ескалації продовольчої кризи.

УДК 399.9

ISBN 978-966-999-293-2

© НАН України, 2022

© ДУ «Інститут економіки та
прогнозування НАН України», 2022

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори статей. Думки, положення і висновки, висловлені авторами, не обов'язково відображають позицію редакції, яка залишає за собою право на стилістичну правку текстів.

Зміст

Борзенко О.О. Тренди глобалізації сучасності	6
Луніна І.О., Білоусова О.С. Засади фінансування державного бюджету у воєнний період	8
Плотніков О.В. Фінансова глобалізація в умовах зрушень світової економіки	15
Артёмова Т.І. Суперечлива єдність процесів глобалізації та локалізації як середовище перетворення прав і відносин власності	20
Piliaiev Igor. Transforming Trends of Globalization under the Full-Scale Russian Invasion of Ukraine	25
Булатова О.В. Експортний контроль: інструмент регуляторної конкуренції чи запорука технологічного розвитку?	31
Мокій А.І., Кошкарів С.А., Бублей Г.А. Продуктивна спроможність регіонів України в умовах викликів глобального середовища	35
Резнікова Н.В. Стійкість глобальних ланцюгів поставок у фокусі викликів глобалізації: потенціал регуляторної конкуренції	41
Дейнеко Л.В., Кушніренко О.М. Вплив повномасштабної воєнної агресії РФ проти України на глобалізацію у сфері міжнародних торгових відносин	45
Кричевська Т.О. Проблема суперечності між цілями монетарної політики в контексті впливу на глобалізацію повномасштабного російського вторгнення в Україну	54
Науменко Н.С. Економічні наслідки санаційної політики західних країн після виходу зарубіжних ТНК з російського ринку через війну Росії проти України	60
Чжен В.А. Китай як новий центр «м'якої сили»	69

Панфілова Т.О. Глобальні чиники ескалації продовольчої кризи	73
Бойко О.М. Інноваційні імперативи повоєнного розвитку України в умовах глобалізації	77
Редзюк Є.В. Фінансово-інвестиційні наслідки для глобальних ринків капіталу від війни в Україні	83
Шелудько Е. І., Заггородня М.Ю. Вплив глобалізації на кадрове забезпечення промислового сектора	88
Дульська І.В. Глобальні наслідки війни для сектора ІТ України	93
Іващенко О.А. Монетарні ефекти глобальної нестабільності та ризику деглобалізації	99
Глазова А.Б. Виклики цифровізації в умовах воєнного стану	102
Чмирьова Л.Ю. Глобальні вектори забезпечення сталого розвитку транспорту	107
Максименко І.П. Продовольча світова криза на тлі війни в Україні	112
Плюта І.Ю. Інтеграційні чинники розвитку електромережевої інфраструктури	114
Грод М.І. Фінансові важелі розвитку циркулярної економіки в контексті вирішення продовольчої безпеки	119
Олійник Д.І. Мобілізаційні виклики сьогодення	123
Заггородня М.Ю. Загрози та проблеми кібербезпеки у глобалізованому світі	128
Венгер Л.А. Розвиток технології блокчейн: можливості для воєнних потреб	133
Гахович Н.Г. Екологічні загрози під час воєнних дій	137

Учасників міжнародного семінару привітала професор Каунаського гуманітарного факультету Вільнюського університету **Віргінія Юреніене**. Литовська науковиця відзначила, що міжнародні конференції, круглі столи, семінари допомагають виокремлювати засадничі питання спільних досліджень із глобальних проблем. Виступ пані Юреніене був присвячений новим глобалізаційним викликам. Балтійська країна Литва територіально знаходиться між великими гравцями на світовій арені, зокрема Німеччиною та Польщею. Із набуттям незалежності країна природно обрала курс на євроінтеграцію, і вже у 2004 р. стала повноправним членом Європейського Союзу. Уже у статусі члена ЄС Литва пройшла випробування фінансовими викликами глобалізації – глобальної кризи 2008–2009 рр., банківської та боргової криз країн Євросоюзу у 2011–2012 рр.

При цьому для Литви завжди було актуальним питання національної ідентичності, збереження культури, традицій, історії, мови, що в контексті глобалізації набуло першорядного значення. Нині на часі питання повернення емігрантів, адже нині регіони Північної Європи та Балтійських країн позиціонуються як найздоровіші економічні утворення в ЄС.

Не оминула пані Юреніене питання широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, висловивши свою підтримку нашій державі та населенню і відзначивши, що дружба Литва надає Україні допомогу в усіх сферах, які може охопити. Насамперед допомагає вимушеним переселенцям. А литовські науковці прагнуть підтримувати в цей нелегкий час українських науковців.

Наразі Литва, інші країни Євросоюзу та усього світу постали перед новітнім терористичним викликом – широкомасштабним вторгненням РФ в Україну із порушенням усіх можливих норм міжнародного права. Це може призвести до кардинальних і тектонічних змін глобалізованого світопорядку.

О.О. БОРЗЕНКО,

*д-р екон. наук, професор,
завідувачка сектору міжнародних фінансових досліджень,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ТРЕНДИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОСТІ

Повномасштабне російське вторгнення в Україну викликало зміну багато тенденцій у світовий економіці. Наприкінці березня 2022 р. Ларрі Фінк, виконавчий директор BlackRock, написав своїм акціонерам, що «російське вторгнення в Україну поклало кінець глобалізації, яку ми пережили протягом останніх трьох десятиліть... Широкомасштабна переорієнтація ланцюгів поставок за своєю суттю буде інфляційною» (*Financial Times*, 26 березня 2022 р.). Фінк мав на увазі порушення транскордонних поставок через війну та неприязнь до ведення бізнесу з Росією.

Оскільки монетарна політика вичерпується, політики повинні переглянути та розширити свій набір інструментів, включивши до нього низку інструментів фіскальної політики, реформ та державних стимулів. Упровадження ІКТ та сприяння інтеграції технологій є важливими, але паралельно потрібно інвестувати у розвиток навичок для надання можливостей для всіх в епоху Четвертої промислової революції.

Конкурентоспроможність усе ще становить ключову ланку для підвищення рівня життя, але політикам варто разом оцінювати швидкість, напрям та якість зростання. Економіка може бути зростаючою, інклюзивною та екологічно стійкою, проте, щоб перевести всі економіки на таку траєкторію без виграшу, потрібне більш далекоглядне лідерство. На товарних ринках з'являється дворівнева система, за якої за енергію та сировину сплачується досить висока офіційна ціна. На Близькому Сході з дефіцитом продовольства ціни на продукти харчування вже зростають і зростатимуть далі, оскільки війна впливає на українське сільське господарство.

Федеральна резервна система США пропонує можливість обміну валюти деяким іншим центральним банкам Європи, а також Японії, Мексиці, Бразилії та Південної Кореї, даючи цим

центральним банкам змогу залучати долари, необхідні для підтримки багатьох міжнародних трансакцій. Центральні банки за межами США, що користуються цими можливостями, звісно, будуть обережнішими, щоб не поставити під загрозу свій доступ до валютних свопів, коли дозволяють комерційним банкам здійснювати платежі в обхід санкцій США. Можна стверджувати, що цю міжнародну платіжну систему справді закладено в основу того, що називається глобалізацією, адже це система, що дозволяє грошам і капіталу текти поміж країнами. Проте розвиток вільної торгівлі та міжнародних платіжних систем переважно був регіональним, особливо в Європі – зі створенням Європейського Союзу та його Єдиного європейського ринку, а також у Північній Америці з її Північноатлантичною угодою про вільну торгівлю, з іншими регіональними угодами. Більшість населення світу в Індії, Китаї та найбільш розвинутих країнах світу не послуговуються міжнародними платежами, адже живуть у країнах, де транскордонна торгівля та пов'язані з нею платежі суворо контролюються.

Ця система регіональних торгово-розрахункових територій була роздробленою ще до війни в Україні. Найбільш вражаючим випадком став вихід Великої Британії з Європейського Союзу – «вихід на глобальний ринок» для встановлення бар'єрів для міжнародної торгівлі та платежів. Комерційні банки США надають валютні свопи на основі долара (між комерційними банками, підкріплені також валютними свопами центральних банків з Федеральним резервом) як забезпечення кредитних операцій в інших валютах. Це означає, що банки в інших країнах не можуть обійти санкції США, не втративши валютні свопи з американськими банками, що необхідні іноземним банкам для ведення їх діяльності.

З часом економічні санкції, запроваджені на підтримку України, зумовлять важливі економічні наслідки. Вартість життя практично в усіх країнах світу зростатиме, причому інфляція теж збільшуватиметься. Але, за винятком форс-мажорних обставин (наприклад, COVID-19 та повномасштабне вторгнення РФ в Україну) мало що змушує людей змінювати свої повсякденні витрати, навіть якщо тепер вони можуть супроводжувати свої

витрати скаргами на ціни, що наразі зростають, тим що вони заплатили за звичайні покупки. Поза тим відбувається дещо інше, не менш реальне, аніж інфляція, навіть якщо воно менш очевидне, ніж зростання інфляції. Коли міжнародні ринки та платіжні системи фрагментуються, гроші заробляє арбітраж за рахунок виробників і споживачів.

Економічні санкції проти Росії сприяють значному перерозподілу доходів робітників і споживачів середнього класу стосовно прибутків у міжнародній торгівлі. Це посилює збільшення прибутків у сфері озброєння, оскільки уряди розширюють свої військові можливості по всьому світу. Цей зсув у розподілі відбувається тоді, коли, відновлюючись від COVID-19, бізнес-корпорації підвищують ціни на власну продукцію, щоб повернути дохід, втрачений через заходи, вжиті урядами для боротьби з COVID-19, і задля погашення боргів, нарахованих цими корпораціями під час пандемії.

І.О. ЛУНІНА,

*д-р екон. наук, професор,
завідувач відділу державних фінансів*

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ,

О.С. БІЛОУСОВА,

д-р екон. наук,

*провідний науковий співробітник відділу державних фінансів
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Російське повномасштабне вторгнення в Україну у лютому 2022 р. стало переломним моментом для світової безпеки та глобальної економіки. У цьому сенсі нові глобалізаційні виклики пов'язані із гуманітарною кризою, продовольчою та енергетичною безпекою. На економічному форумі у Давосі констатували, що через глобалізований світ, у якому ми живемо, такі виклики не обмежаться Україною, а розповсюджуватимуться по всьому світу [1]. Це

стосуватиметься світової торгівлі та інвестицій, ринків товарів (особливо продуктів харчування та енергії), логістичних мереж та ланцюгів поставок [2–3].

В Україні майже третина підприємств припинила роботу, а ще близько половини працюють не на повну потужність, що призвело (поряд із запровадженням пільгових умов оподаткування на воєнний період) до стрімкого зростання різниці між бюджетними доходами і витратами. Так, у березні 2022 р. дефіцит державного бюджету становив 79,4 млрд грн порівняно із 4,8 млрд грн у березні 2021 р. (зріс у понад 16 разів), у квітні 2022 р. – 91,8 млрд грн порівняно із 3,7 млрд грн у квітні попереднього року (зріс у 25 разів). Отже, якщо у березні 2022 р. дефіцит державного бюджету становив 2,7 млрд дол. США, то у квітні вже – 3,1 млрд дол. США, а в наступні місяці (за оцінками Міністерства фінансів України) може зрости до 7 млрд дол. США.

За період з 24 лютого по 3 травня 2022 р. джерелами фінансування державного бюджету були військові облігації (45,3%), двосторонні кредити та кредити від міжнародних фінансових організацій (44,4%), а також гранти (10,3%) (табл.1).

Із загальної суми запозичених за чотири місяці 2022 р. коштів (270 млрд грн) 136 млрд грн було використано на погашення державного боргу, решта – на фінансування бюджетного дефіциту за борговими операціями.

Втрата бюджетних доходів та зростання обсягів бюджетного дефіциту потребують пошуку додаткових внутрішніх джерел фінансування бюджетних витрат.

До зменшення втрат податкових доходів та скорочення бюджетного дефіциту до важливих заходів воєнного періоду (як свідчить міжнародний досвід) слід віднести запровадження надзвичайних фіскальних інструментів [4], (зокрема, стягнення за більшими, ніж у мирний час, ставками податку на майно, відмінне від земельних ділянок, та на майно фізичних осіб, у власності яких більше за один об'єкт житлової (нежитлової) нерухомості; стягнення одноразового податку на майно високої вартості; збільшення ставок податку на високі доходи фізичних осіб).

**Джерела фінансування державного бюджету
в період повномасштабної війни РФ проти України
(станом на 03.05.2022)**

Джерело	Обсяг, млн грн	Структура, %
Військові облигації	135 105	45,3
НБУ	70 000	
Інші покупці	65 105	
Кредити	132 491	44,4
МВФ	41 263	
Світовий банк	29 738	
Європейський інвестиційний банк (ЄІБ)	21 062	
Франція	9 698	
Німеччина	4 750	
Велика Британія	2 867	
Швеція	1 463	
ЄС	21 650	
Гранти	30 810	10,3
ЄС	4 104	
США	14 208	
Канада	6 908	
Італія	3 649	
Данія	681	
Норвегія	629	
Австрія	307	
Литва	155	
Латвія	155	
Ісландія	14	
Усього	298 404	100

Джерело: складено і розраховано за даними Міністерства фінансів України.

Як відомо, останнім часом для допомоги Україні створюється значна кількість міжнародних та національних цільових фондів (фонд ЄС «Rebuild Ukraine», Трастовий фонд солідарності з Україною, Цільовий фонд донорів Світового банку, інші фонди, створені для отримання допомоги від міжнародних партнерів, інвесторів, громадських організацій, представників бізнесу та громадян, Фонд енергетичної підтримки України тощо), з яких

передбачається здійснення гуманітарної допомоги, підтримки ліквідності та реконструкції країни.

Так, Європейська Рада погодилася створити Трастовий фонд солідарності, який може стати відправною точкою Європейського «Плану Маршалла» [5]. У короткостроковому періоді він забезпечить підтримку України, а надалі – надасть інвестиції для відновлення бюджетної інфраструктури та економіки загалом [6].

Енергетичне співтовариство ухвалило рішення щодо створення Фонду енергетичної підтримки України, донорами якого стануть переважно держави – члени ЄС, а також міжнародні компанії та корпорації. Кошти фонду призначатимуться для відновлення пошкодженої та зруйнованої енергетичної інфраструктури за запитами українських компаній на проведення відповідних відновлюваних робіт за координацією Міністерства енергетики України [7].

Урядом України для підтримки Української армії та надання гуманітарної допомоги постраждалим, відбудови знищеної інфраструктури та трансформації економіки, відновлення роботи малого та середнього бізнесу й обслуговування міжнародних фінансових зобов'язань України створено такі фонди, як: Фонд підтримки армії, отримувач коштів – Національний банк України; Фонд підтримки малого та середнього бізнесу, отримувач коштів – Міністерство економіки України; Гуманітарний фонд, отримувач коштів – Національний банк України; Фонд обслуговування та погашення державного боргу, отримувач – Міністерство фінансів України; Фонд відновлення та трансформації економіки, отримувач – Міністерство економіки України; Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури, отримувач – Міністерство інфраструктури України [8–9].

При Президентові України створено Національну раду з відновлення України від наслідків війни (як консультативно-дорадчий орган, що забезпечуватиме координацію накопичення фінансових ресурсів для відновлення нашої держави). До основних завдань Національної ради з відновлення України від наслідків війни зокрема віднесено розгляд пропозицій державних органів, органів місцевого самоврядування, представників інститутів громадянського суспільства, а також міжнародних організацій щодо відновлення

України від наслідків війни [10]. Передбачається, що для належної роботи Нацради та підготовки фахових пропозицій, які впливають із її завдань, при НацRADі утворюються робочі групи, зокрема з питань: європейської інтеграції; аудиту збитків, понесених унаслідок війни; відновлення та розбудови інфраструктури; відновлення та розвитку економіки; повернення громадян, які тимчасово переміщені, зокрема за кордон та їхньої інтеграції в суспільно-економічне життя держави; функціонування фінансової системи, її реформування та розвитку; розвитку військово-промислового комплексу; модернізації та розвитку сфери безпеки та оборони; енергетичної безпеки; державного управління; будівництва, містобудування, модернізації міст та регіонів; нової аграрної політики; діджиталізації; захисту прав ветеранів війни; освіти і науки; молоді та спорту; культури та інформаційної політики; юстиції; антикорупційної політики; охорони здоров'я; екологічної безпеки; соціального захисту; захисту прав дітей та повернення дітей, які тимчасово переміщені за кордон.

Для формування напрямів розвитку військово-промислового комплексу можуть залучатися структури Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних сил України (та їх наукових установ), Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України, Державного концерну «Укроборонпром», науково-дослідних установ і конструкторських бюро, що їм підпорядковані, наукові установи Національної академії наук України, а також представники об'єднань приватного сегмента оборонної промисловості [11]. Держава має активно забезпечувати чітку взаємодію з підприємствами, що відповідатимуть за постачання продукції для оборонних потреб.

Надходження в Україну фінансових ресурсів із різних джерел потребує належного фінансового контролю за їх акумуляванням та використанням, а також координації залучення коштів та їх більш ефективного і результативного використання.

Щодо цього заслуговує на увагу досвід постконфліктного розвитку багатьох країн із широким залученням зовнішньої допомоги. Цей досвід засвідчив, що успіх подібного фінансування залежить від наявності механізмів, які забезпечують координацію донорських коштів (координацію між донорськими структурами та

Міністерством фінансів) [12]. Така координація, зокрема наявність інформації про діяльність різних донорів та сфер їх компетенції дає змогу

- донорам – формувати стратегії допомоги, що запобігають її дублюванню,
- країні-реципієнту – скласти плани витрат, що мають фінансуватися за рахунок внутрішніх ресурсів та визначити майбутні потреби у бюджетних видатках.

Відповідно до пункту 3⁸ Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України на період дії воєнного стану в Україні залучення грантів на бюджетну підтримку та позик від іноземних держав, іноземних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій на підставі міжнародних договорів України, а також внесення змін до відповідних укладених міжнародних договорів України здійснюється Міністром фінансів України за рішенням Кабінету Міністрів України.

Для управління фінансовими ресурсами з різних джерел має застосовуватися матричний підхід (як інструмент поточного і середньострокового планування). Це дозволить ув'язувати наявні фінансові ресурси (з різних джерел) із заходами та строками фінансування першочергових поточних бюджетних потреб та інвестиційних проєктів відновлення економіки (за різними напрямками), а також здійснювати моніторинг залучення, розподілу та використання фінансових ресурсів без дублювання або недофінансування пріоритетних заходів щодо відновлення та відбудови національної економіки.

Отже, фінансування державного бюджету у період воєнного стану має здійснюватися на засадах чіткої координації, прозорості концентрації фінансових ресурсів та достовірності інформації про діяльність різних донорів та сфер їх компетенції. Це створить умови донорам – здатність формувати стратегії допомоги, що запобігають її дублюванню, а країні-реципієнту – скласти плани витрат, що мають фінансуватися за рахунок внутрішніх ресурсів, та визначити майбутні потреби у бюджетних видатках.

Забезпечення координації різних видів допомоги та державного фінансового контролю за використанням коштів для виконання

поточних завдань та підтримки національної економіки має бути віднесено до важливих завдань Міністерства фінансів України.

Урегулювання та координація фінансового забезпечення відновлення країни у воєнний період потребує внесення змін до Бюджетного кодексу України та інших нормативно-правових актів у частині встановлення порядку: обліку грошових надходжень у рамках програм допомоги і грантів Європейського Союзу, Світового банку, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, фондів тощо; розподілу й ефективного використання цільових фінансових ресурсів, залучених із внутрішніх та зовнішніх джерел; здійснення державного фінансового контролю за залученням і використанням таких ресурсів.

Список використаних джерел

1. Katser-Buchkovska N. The consequences of the war in Ukraine will be far-reaching. 29 Apr 2022. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/an-unfair-war-economic-social-and-security-consequences-of-the-russian-invasion-into-ukraine/>

2. The Impact of the War in Ukraine on Global Trade and Investment. Washington, DC. World Bank. 2022. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37359> License: CC BY 3.0 IGO.

3. War Sets Back the Global Recovery. World Economic Outlook. International Monetary Fund. 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/04/19/world-economic-outlook-april-2022>

4. Луїна І.О., Білоусова О.С., Фролова Н.Б. Особливості формування фіскального простору у воєнний та поствоєнний періоди. *Економіка та держава*. 2022. № 4. С. 20–27. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.4.20

5. Remarks by President Charles Michel at the High-level international donors' conference for Ukraine. *European Council*. Statements and remarks. 5 May 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/05/05/remarks-by-president-charles-michel-at-the-high-level-international-donors-conference-for-ukraine/>

6. Масивні інвестиції буде спрямовано в Україну для відновлення після війни – Шарль Мішель. 6.04.2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/investments/821588.html>

7. Енергетичне співтовариство створило Фонд для відновлення в Україні зруйнованої воїною енергетичної інфраструктури. Міністерство енергетики України. 06.04.2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/energetichne-spiwtovaristvo-stvorilo-fond-dlya-vidnovlennya-v-ukrayini-zrujnovanoyi-vijnoyu-energetichnoyi-infrastrukturi>

8. Фонди відновлення України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini>

9. В Україні розпочали роботу фонди відновлення. 13 березня 2022. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/03/13/82135620/>

10. Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни. Указ Президента України від 21.04.2022 р. № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>

11. Горбулін В. Час відбудови, або кілька слів про план Маршалла для України. 04.05.2022. URL: https://lb.ua/news/2022/05/04/515716_chas_vidbudovi_abo_kilka_sliv_pro.html

12. Gupta S., Tareq S., Clements B., Segura-Ubiergo A., Bhattacharya R. and Mattina T. Rebuilding Fiscal Institutions in Postconflict Countries. IMF. 2005. P.11.

О.В. ПЛОТНИКОВ,

*д-р екон. наук, професор, заслужений економіст України,
пр.н.с. сектору міжнародних фінансових досліджень,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ФІНАНСОВА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ЗРУШЕНЬ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У сучасних умовах фінансова глобалізація стикається з цілим рядом жорстких та непрогнозованих викликів. Повтомасштабна воєнна агресія проти України 2022 року зчинила руйнівний вплив на національну економіку країни. Не даючи фінальну оцінку обсягам в Україні зруйнованих об'єктів, міжнародні й вітчизняні інституції констатують невизначеність самих втрат, що впливатиме на необхідні обсяги фінансування відбудови України.

За розрахунками Світового банку, зростання світової економіки у 2022 р. оцінюється у 3,2% проти січневого прогнозу в 4,1%. Зниження було викликане скороченням економіки Європи та Центральної Азії внаслідок війни РФ проти України. Світовий банк планує затвердити новий 15-місячний пакет реагування на кризу в розмірі близько 170 млрд дол. США, що охопить період з квітня 2022 р. по червень наступного року. Близько 50 млрд дол. США з цієї суми стануть доступними в наступні три місяці [1].

Міжнародний валютний фонд вважає, що ВВП України скоротиться у діапазоні від 25 до 35%, на основі даних про

скорочення ВВП у режимі реального часу в таких країнах, як Ірак, Ліван, Сирія та Ємен [2].

Обрахунок можливих економічних втрат України, здійснений фахівцями Інституту економіки та прогнозування НАН України різними методами, попередньо визначає втрати України від 22 до 46% ВВП [3]. При цьому на державному рівні оприлюднено потреби покриття ненадходжень до державного бюджету України у розмірі 50 млрд дол. США [4].

За розрахунками МВФ, валовий державний борг України у 2022 р. через повномасштабну війну, розпочату РФ, збільшиться до 86,2% ВВП після минулорічного зниження з 61% ВВП до 49% ВВП. У наступні роки держборг залишатиметься на цьому новому високому рівні через різке розширення дефіциту держбюджету та падіння ВВП. Зокрема, за підсумками 2023 року МВФ очікує держборг України на рівні 78% ВВП, 2024 року – 78,7% ВВП, 2025 року – 82,9% ВВП, 2026 року – 88,7% ВВП та 2027 року – 92,3% ВВП.

МВФ очікує, що цього року дефіцит держбюджету України збільшиться до 17,8% ВВП із 4% ВВП у 2021 р. У наступні роки він також залишатиметься на дуже високому рівні: 2023 р. – 13,1% ВВП, 2024 р. – 11,9% ВВП, 2025–2026 рр. – 10,9–10,8% ВВП та опуститься до однозначного рівня лише у 2027 р. – 9,3% ВВП [5].

Звідси прогнози щодо потреб у фінансуванні України повинні розглядатися як певний мінімум до того, коли післявоєнна оцінка дозволить визначити реальні потреби у фінансуванні, що, скоріше за все, будуть вищими.

В Україні створюється законодавча база для повоєнної відбудови економіки. Так, зокрема, набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану». Цим Законом визначено додаткові завдання єдиної державної системи цивільного захисту у відбудовний період після закінчення воєнних дій [6], а також зміст та строки здійснення відновлювальних робіт з ліквідації наслідків воєнних дій під час дії воєнного стану.

Характеризуючи проблеми фінансової глобалізації в умовах зрушень світової економіки, треба враховувати поточну і

перспективну ситуацію. Беззаперечним, є те, що пошук джерел для фінансування повоєнної відбудови економіки, як і визначення напрямів послідовності відбудови, є вкрай актуальним.

Що стосується джерел фінансування, то тут можна виділити такі.

Велика консолідована програма відбудови України (типу відомого Плану Маршалла). Створення такого плану є досить імовірним, але залишаються невизначеними обсяги й умови можливого фінансування. У зарубіжних експертних колах та засобах масової інформації існують версії про консолідовану програму країн Європейського Союзу. Також, окрім ЄС, є можливою співучасть у створенні та фінансуванні плану США та інших неєвропейських країн. За логікою сучасного розвитку, це не будуть умови «канонічного» Плану Маршалла часів після Другої світової війни. За цією ж логікою умови консолідованої програми будуть кредитні, а не грантові.

Допомога з боку міжнародних фінансових організацій та інституцій. З одного боку, Україна продовжує співробітництво з міжнародними фінансовими інституціями, такими як МВФ, Світовий банк тощо. З іншого – з'явилася позитивна інформація про перспективи отримання масштабної допомоги від країн G20. З точки зору характеру домінуючий обсяг такої допомоги є грошима кредитними, а не грантовими.

Міждержавні грантові та кредитні програми. Така допомога відбувається зараз, у тому числі шляхом фінансування військових та гуманітарних вантажів. Також є можливим збільшення допомоги, але вона поки стосується поточної ситуації, а не перспектив повоєнної відбудови. Прикладом може слугувати повернення США до використання механізму ленд-лізу, який застосовувався ще в часи Другої світової війни.

З точки зору перспективності, то міждержавні грантові та кредитні програми можна розглядати як джерело повоєнної відбудови національної економіки України.

Витрати державного бюджету та небюджетних фондів відбудови. Зі зрозумілих причин дохідна частина державного бюджету обмежена, що не дозволяє розглядати витратну частину як повноцінне джерело повоєнної відбудови національної економіки.

На загальнодержавному рівні з метою фінансової підтримки повоєнної відбудови в Україні запрацювали чотири фонди, кошти з яких використовуватимуть залежно від спеціалізації: на бізнес, інфраструктуру тощо. Ці фонди є одним з альтернативних джерел використання грошей як з точки зору наповнення, так і з точки зору використання. Разом із тим світова практика показує, що наповнення таких фондів з часом обмежується.

Випуск державних облігацій, у тому числі орієнтованих на українських та іноземних фізичних осіб. Окрім традиційних ОВДП (попит на які впав ще перед початком воєнних дій), держава запропонувала випуск облігацій військової позики під привабливі відсотки та без обкладання податками. Таке залучення грошей використовується для фінансування дефіциту державного бюджету.

Позитивним, урахувавши світовий досвід, видається розширення кола можливих покупців за допомогою фізичних осіб. Свого часу практику розміщення позики серед діаспори використовувала республіка Сербія після розпаду колишньої Югославії.

Репарації, заморожені активи країни-агресора, конфіскація майна. Цей напрям є дещо перспективним з точки зору реалістичності його швидкої реалізації. Питання репарацій може вирішуватися через міжнародні судові дії, але упродовж багатьох років. Заморожені активи країни-агресора в інших країнах не можуть автоматично передаватися Україні, хоча окремі країни означили можливість такого в судовому порядку. Конфіскація майна з його швидким використанням можлива на території України.

Напрями відбудови мають певну послідовність. Її можна викласти таким чином.

Поновлення умов життя громадян із постраждалих територій. Це є першочерговий напрям, що передбачає надання можливості отримати житло, джерела для підтримання життєдіяльності та доступ до системи охорони здоров'я. Те ж саме стосується і внутрішньо переміщених осіб, які виїхали до інших регіонів країни. Важливість цього напрямку не піддається сумніву і на національному, і на міжнародному рівнях, тож він реалізується, починаючи із термінової гуманітарної допомоги і закінчуючи забезпеченням відповідних критеріїв життєдіяльності громадян.

Враховуючи його важливість та обсяги відбудови (які не можуть бути визначені до закінчення воєнних дій) джерела фінансування повинні бути зарезервовані з урахуванням найгірших оцінок.

Відбудова критичної та некритичної інфраструктури. Інфраструктура є важливою складовою розвитку країни, і саме вона постраждала не тільки в зоні воєнних дій, а й на всій території країни. Цей напрям забезпечує поновлення можливостей експорту української продукції, який постраждав під час війни. У рамках цього напрям передбачається робота з відновлення морських та річкових портів, аеропортів, залізничних колій, автодоріг тощо, а також парку транспортних засобів.

Урахування національних інтересів України та можливості її технологічної та галузевої перебудови. Це становить найбільші складнощі, враховуючи джерела походження більшості ресурсів для відбудови. Треба відштовхуватися від того, що зарубіжні партнери будуть зважати на власні інтереси і бачення ролі та місця України в сучасному світі. І таке бачення всіляко гальмуватиме можливості для перетворення України на явного конкурента.

Тому головне завдання в цьому напрямі – віднайти баланс між інтересами України і тими межами для розвитку національної економіки, які висуватимуться зарубіжними партнерами.

Відбудова економіки з урахуванням сучасних реалій. Післявоєнний розвиток здійснюватиметься на тлі відчутних змін у фінансових і товарних потоках, у центрах економічної могутності та у валютно-кредитній сфері. Зміна акцентів економічного розвитку України – від галузевої структури до збільшення частки обробленої продукції в експорті – є абсолютно необхідною.

Також можливою є спроба реалізації програм розвитку національної економіки, що були напрацьовані на довоєнному етапі розвитку, включаючи роль і місце країни у світі. Знову ж таки, треба відштовхуватися від того, що бачення зарубіжними партнерами місця України ґрунтується не на її інтересах, а на глобальних економічних і політичних.

Список використаних джерел

1. World Bank Cuts 2022 Global Growth Outlook on Russia Invasion. *Bloomberg Business*. April 18, 2022. URL: www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-18/world-bank-cuts-2022-global-growth-outlook-on-russia-invasion?srnd=premium-europe

2. IMF Sees Deep Ukraine Recession, Working on Trust to Boost Funds. *Bloomberg Business*. March 14, 2022. URL: www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-14/imf-sees-deep-ukraine-recession-working-on-trust-to-boost-funds

3. Засідання Президії НАН України 30 березня 2022 року / Національна академія наук України. URL: www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=8890

4. Ukraine has asked G7 for \$50 billion to cover budget deficit, says senior official. *Reuters*. April 17, 2022. URL: www.reuters.com/world/ukraine-has-asked-g7-50-blm-cover-budget-deficit-says-senior-official-2022-04-17/

5. Fiscal Monitor. Fiscal Policy from Pandemic to War. Washington D.C.: IMF, 2022, April. 106 + xiii pp. P. XI. URL.: www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2022/04/12/fiscal-monitor-april-2022

6. Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану №2132-IX (реєстр. №7144) / Верховна Рада України. 20 березня 2022. URL: www.rada.gov.ua/news/razom/220674.html?fbclid=IwAR1AR5gQ4IN_QriIulQ3t6ayTjDQ-jmp4xNWTMyLdobt8LhECYKDt_9NJ18

Т.І. АРТЬОМОВА,

д-р екон. наук, доцент,

головний науковий співробітник відділу економічної теорії,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

СУПЕРЕЧЛИВА ЄДНІСТЬ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРАВ І ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ

На рубежі століть і тисячоліть два потужні трансформаційні потоки змінили вигляд світового суспільного господарства, зумовили щільне переплетення тенденцій його глобалізації і локалізації. З *одного боку*, криза та розпад традиційної системи соціалізму зумовили перехід значної кількості країн до системи ринкових відносин; з іншого – ринково зрілі країни вступили до постіндустріальної стадії господарювання. Процеси глобально-локального перетворення господарського буття через активізацію й актуалізацію ринкових трансформацій усвідомлені суспільною думкою, проте їх справжня суть і механізми розгортання донині залишаються неясними. Це зумовлює наростання хаосу та

невизначеності господарської життєдіяльності, що посилює суспільні шоки від інституційних зрушень та розломів і не дозволяє людству гідно відповісти на глобальний за повнотою та локальний (індивідуальний) за змістом виклик буття. *З іншого боку*, хаос характеризує не стільки стан реальних об'єктів, скільки недостатню наукову рефлексію законів, які зумовлюють невизначеність та дезорганізацію в господарській системі.

Глобальний виклик буття є різноманітним; пронизує всі сфери та рівні системи суспільного господарювання, зачіпає інтереси всіх інституційних суб'єктів, постає перед кожною людиною. Різноманіття виклику набуває узагальнення та конкретизації в межах таких актуальних глобально-локальних проблем, як:

- «оголення» засад економічної інверсії,
- розгортання історії у сучасність,
- єднання людства як всесвітнього універсуму.

Належною відповіддю на глобальний виклик буття є формування інституційної архітекτονіки як простору гармонійного господарського облаштування. З'ясування законів економічної рівноваги (гармонії) передбачає фундаментальне наукове осмислення феномену глобально-локальної господарської процесуальності – стрімкого розмивання основ господарського буття, перш за все відносин власності й вартості. Адже саме перетворення прав і відносин власності є серцевиною загальних ринкових і суспільних трансформацій.

Цілісний аналіз суперечливої єдності процесів глобалізації та локалізації як середовища перетворення прав і відносин власності доцільно здійснювати у трійчій системі координат, що охоплює природно-економічну, соціально-економічну, організаційно-економічну складові суспільного господарства.

Природно-економічним (матеріальним) підґрунтям процесів глобалізації і локалізації є *техносфера* як *штучне створене інформаційно-мережеве технологічне середовище, що функціонує за природно-біологічними законами*. Специфічною властивістю такого середовища є не просто високий рівень техніко-технологічного озброєння сфери господарської діяльності, а глибинні (на атомно-молекулярному, клітинному, генному та інших рівнях) перетворення предмету праці через застосування тонких фізико-хімічних, лазерних,

комп'ютерних інструментів, генної інженерії, нанотехнологій, залучення нових видів та джерел енергії на підґрунті цифрових технологій.

Еволюція техносфери відбувається за умов критичного відособлення від традиційних (природних, «аналогових») форм господарювання, через їх докорінну видозміну і витіснення внаслідок поширення процесів техноценозу; спирається на механізми підлаштування ресурсного потенціалу Планети під потреби й інтереси країн – світових економічних лідерів як своїх провідних суб'єктів за рахунок утиснення соціально-економічних інтересів інших країн та регіонів.

Як доводить М. Косолапов, техносфера тяжіє до утворення глобальних кіл ресурсного забезпечення у вигляді [1, с. 10]:

Власне техносфери як сукупності «розвинених» постіндустріальних економік, що перебувають у рівнозначних умовах належного фінансового та організаційно-економічного забезпечення;

територіальних спільнот (країн) – реальних претендентів на входження до техносфери за умов досягнення достатнього рівня економічного розвитку або виконання життєво важливих для техносфери функцій;

«незамінних» для техносфери *територіальних спільнот*, які слугують джерелами енергоресурсів, сировини, ємних ринків тощо;

«замінних» територіальних суспільних утворень, економічні функції яких по відношенню до техносфери за потреби (без зайвих витрат) можуть виконувати інші країни чи території;

«байдужих» країн, що суттєво не впливають на існування і життєдіяльність техносфери – сьогодні чи в досяжному майбутньому;

«ворожих» країн, які реально або потенційно, сьогодні чи в майбутньому несуть загрози для існування техносфери тощо.

Актуальною проблемою суперечливого переплетення процесів господарської глобалізації та локалізації («глокалізації») є загальна політизація соціально-економічних відносин, яка сьогодні набула ознак гібридної війни та поступово перетікає у площину суцільного збройного суспільного конфлікту щодо перетворення існуючого світового економічного порядку.

Так, особливістю організації сучасного глобально-локального ринкового простору є криза економічного порядку та загальної

системи суспільного управління. Система ліберального інтернаціонального політико-економічного порядку (Liberal International Order) була сформована в другій половині XX ст. розвиненими країнами Західного світу. Ідейну основу такого порядку становить ліберальний інтернаціоналізм як теоретична модель та практика організації суспільних відносин. Вважається, що поняття ліберального інтернаціоналізму було запроваджене до використання Дж. Айкенберрі, який згодом конкретизував його зміст за допомогою таких постулатів [3; 4, с. 16–24]:

- зростання економічної взаємозалежності держав потребує їхньої політичної інтеграції;
- чим ширшим є представництво ліберальних демократій, тим більш процвітаючим і таким, що поважає права людини, постає світ;
- інтернаціоналізм економічного порядку сприяє поширенню інтеграційних процесів у світі.

Як головні цілі ліберального інтернаціоналізму визначалися: забезпечення суспільної безпеки, вільної торгівлі, захист прав людини, поширення демократичних процесів, сприяння процвітанню народів [5, с. 31]. У 1990-ті роки, після розпаду системи традиційного соціалізму, конструкт ліберального інтернаціоналізму перетворився на загальну модель світового порядку. Проте концепція ліберального міжнародного порядку зіткнулася з проблемами її несприйняття й відторгнення іншими країнами світу, особливо новими великими економіками. Прихильники концепції ліберального інтернаціоналізму пояснювали наявність таких проблем спочатку механізмами занадто швидкого просування ліберальних цінностей на загальний світовий простір, а згодом – кризою загального управління суспільним порядком (crisis of authority) з боку країн – економічних лідерів [2, с. 97].

На думку фахівців, з 2016 р. в еволюції ліберального міжнародного економічного порядку позначилася нова фаза. Вона характеризується різким загостренням кризових явищ у світовій політиці, викликаних послабленням організаційно-економічного та управлінського потенціалу розвинених країн на тлі економічного піднесення інших держав. Це призвело до загострення геополітичного суперництва між країнами та транснаціональними компаніями, а згодом – до поширення торгових, інформаційних,

фінансових та інших форм гібридної війни, активізації проксі-конфліктів тощо. Нові центри політико-економічної сили чинять зростаючий тиск на норми та інститути світового порядку, що дає підставу говорити про його інституційну ерозію. Одночасно із зовнішніми викликами існуюча модель світового економічного порядку зазнала внутрішніх загроз, що призвело до згорання ідей лібералізму на тлі поширення популістських суспільних очікувань [2, с. 98–100].

Унаслідок цього світові країни-лідери були змушені дещо відійти від досягнення глобальних цілей і зосередитися на реалізації національних інтересів. Це сприяло пожвavlенню турбулентності у світогосподарських відносинах, у тому числі, й через взаємні суперечки щодо несправедливого розподілу тягаря витрат на підтримку систем суспільної безпеки та усталеного економічного розвитку. В результаті проект світової інтеграції зазнав впливу розбіжних тенденцій навіть у спільноті розвинених держав.

На думку фахівців, нині в світових інтелектуальних колах склалася рідкісна ситуація, коли представники ліберальної та реалістичної шкіл дійшли згоди щодо вичерпання вихідного об'єднуючого й управлінського потенціалу існуючої моделі міжнародного економічного порядку, тоді як нові підходи щодо розбудови глобальної світ-системної архітектури залишаються розмитими. З приводу змісту нової світ-системної архітектури в науковій літературі висловлюються різні, іноді протилежні, думки: від настання ери «мультипорядкового» світу (multiorder world) на основі змагання низки організаційно-управлінських моделей [2, с 101–102] до повернення норм порядку, що панував до 1989 р. Загалом же передбачається, що новий політико-економічний порядок постане менш глобальним і ліберальним, підтримуватиметься балансом сил, а не могутністю держави-лідера. Визначаються вірогідні сценарії розвитку подій: збереження концепції існуючого світового порядку через вбудовування у нього елементів помірною реформування та виключення механізмів, неприйнятних для більшості опонентів; співіснування поряд із ліберальним інших моделей економічного порядку; заміна ліберальної моделі багатополярним концептом за підтримки балансу суспільних сил тощо.

Утім, жоден із перелічених сценаріїв розбудови нового світового порядку не можна вважати суспільно прийнятним через загальну політизацію економічних відносин. Слід визнати, що суперечливе переплетення відносин глобалізації та локалізації як соціально-економічного середовища перетворення прав і відносин власності сьогодні відбувається за умов браку ціннісних орієнтирів; і саме це зумовлює стан критичної нерівноваги загальної системи суспільного господарства та її локальних утворень внаслідок надлишкового накопичення соціально-економічної ентропії.

Список використаних джерел

1. Косолапов Н.А. Глобализация: территориально-пространственный аспект. *Мировая экономика и международные отношения*. 2005. № 6. С. 3–13.
2. Шахалилов Ш. Современные западные исследования новой фазы кризиса мирового порядка. *Мировая экономика и международные отношения*. 2020. Т. 64. № 4. С. 96–105.
3. Ikenberry G. J. *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton: Princeton University Press, 2001. 312 p.
4. Deudney D., Ikenberry G.J. Liberal World: The Resilient Order. *Foreign Affairs*. 2018. Vol. 97, No. 4 (July). P. 16–24.
5. Duncombe C., Dunne T. After Liberal World Order. *International Affairs*. 2018. Vol. 94, No. 1 (January). P. 25–42.

I.S. PILIAIEV,

*Dr. Sci. (Polit.), PhD (Economics), Professor,
Leading Researcher, SI "Institute for Economics
and Forecasting, NAS of Ukraine"*

TRANSFORMING TRENDS OF GLOBALIZATION UNDER THE FULL-SCALE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE

1. The full-scale military invasion of Ukraine by the Russian Federation, which began on February 24, 2022, has led to the all-pervasive, continuous politicizing, in the spirit of Realpolitik, the global economic order, the entire system of international economic and monetary relations.

The critical aggravation of the geostrategic struggle for world economic and financial leadership caused the prevalence of geopolitical considerations over purely market considerations of comparative advantages. Globalization becomes very vulnerable to political decisions at the state and interstate levels. And big business will no doubt be especially careful about political risks.

2. In fact, the full-scale Russia-Ukraine war has provoked the collapse of the common normative, particularly human rights, space that developed in Europe and the world since the end of the Cold War. And this has had a strong negative impact on the business, in particular investment, climate not only in Russia but also in the global dimension.

The world economic and financial order since February 24, 2022 can no longer be considered inclusive and comprehensive, as one of the world powers has been subjected for full-scale aggression against Ukraine by strong sanctions isolation from the world democratic community and has vigorously isolated itself from key actors and institutions of the above order, including the consolidated West, led by the United States, global financial institutions, the WTO, UN human rights structures, the OSCE and the Council of Europe.

2.1. Such key actors in world politics and economy, the United States, along with the Anglo-Saxon countries, the EU, and China have been considering their participation in globalization from the standpoint of “strategic autonomy.”

Washington, from the standpoint of American hegemony, is dissatisfied with the WTO's regulatory role in the international multilateral settlement of trade disputes. It is noteworthy that the United States has vetoed the appointment of judges to the WTO Appellate Body since 2011. Currently, the WTO Appellate Body's functioning has completely stopped [1]. It clearly testifies that the era of “hyperglobalization” of world trade is over.

Other significant indicators of the above strategic autonomy include:

- Autonomous trade and investment strategies of the EU and the UK regarding “the Turn to the East”,
- Establishing the AUKUS military defense alliance (Australia, the UK, and the U.S.) while squeezing France out of its zone of influence in the Indo-Pacific region,

- China's development of alternative (to the West-led) multilateral development banks and geostrategic infrastructure initiatives (projects).

2.2. Another transforming trend of globalization since February 24, 2022, has been the isolation and self-isolation of Russia from several key institutions (“pillars”) of the post-bipolar era European and world order.

In particular, the early March, 2022 coordinated withdrawal of post-communist EU member states, except Hungary, from membership in Moscow's financially controlled international multilateral development banks, the International Investment Bank (IIB) and the International Bank for Economic Co-operation, left over from the dissolved by 1991 “world socialist camp”, along with a sharp deterioration in Russia’s (as a major shareholder’s) credit rating, led to the collapse of the long-term ratings of issuer and unsecured debts for the both banks and effectively turned them into pariahs of the global financial market. Particularly, on March 16, 2022, Moody downgraded the relevant IIB rankings from A3 to Ba1 [2].

In mid-March 2022, the almost simultaneous expulsion and withdrawal of Russia from the Council of Europe took place also meaning the country’s withdrawal from the European Convention on Human Rights, while Russia had been participating in the work of the Council of Europe since 1996.

Indicative of the global balance of power in the West's geostrategic confrontation with Russia is the April 7, 2022, vote by the UN General Assembly to exclude Russia from the Human Rights Council, a subsidiary but influential intergovernmental UN human rights body. The decision was favored by 93 states (out of 193 that took part in the meeting) [3].

On May 17, 2022, the Russian Foreign Ministry announced Russia's withdrawal from the Council of the Baltic Sea States due to its “monopolization by Western countries to the detriment of Russian interests [4].” On the same day, on the Kremlin's explicit instructions, Pyotr Tolstoy, vice-speaker of the Russian State Duma from the ruling United Russia party, called for Russia's withdrawal from the WTO, the WHO, and the Bologna system. It is likely that Moscow intends to undermine the universal nature and global role of the above institutions.

Meanwhile, it should be considered that two-thirds of the world's population live in countries which have not supported Western sanctions against Russia [5]. Those are, particularly, China, India, Pakistan, Iran, Brazil, South Africa, i.e., countries with strong economic and military

potential, financial and human resources, although some, primarily state and large hi-tech companies, from most of the above countries (in particular, a few leading state-owned companies and institutions of China) are avoiding cooperation with Russia in order not to lose Western markets.

By the end of May 2022, Asia overtook Europe for the first time in the purchase of crude oil due to increased maritime trade in Russian oil with India and China through western ports of Russia [6].

It is also noteworthy that none of the post-Soviet countries, except the Baltic states, supported US and EU sanctions against Russia in response to its full-scale invasion of Ukraine.

Contrary to the solidarity of the developed countries democracies (USA, EU, Anglo-Saxon countries, Japan, South Korea) on Russia's isolation, the big democracies of the Global South, such as India or South Africa, are by and large hedging their bets, seeing their interests best served by non-alignment” [7].

As for the replacement of Western companies that have massively left and are leaving the Russian market, their place from the countries of the East and the South is usually replaced by not first-class large companies, but by small or medium-sized companies, primarily from China, which have no ambitions to enter the markets of developed countries. Thus, the Russian market remains declining, being unable to compensate for the huge losses from the withdrawal of Western companies, investments, and technologies, particularly in the field of high-tech, electronics, financial services, etc.

3. One should expect a rapid, massive, and lasting intensification of shadowing many spheres of international economic and monetary relations, especially through attempts to introduce and apply various cryptocurrency mechanisms in the "gray areas" of some less developed regions of the world like Tropical Africa, Central Asia, Latin America, etc.).

Characteristically, the Central African Republic is the second in the world, after El Salvador, to make bitcoin an official means of payment [8]. It is not difficult to guess that bitcoin can be used for shady and openly criminal large-scale business transactions with sanctioned goods and in the interests of sanctioned countries to circumvent currency control by the Fed, the European Central Bank, the IMF, and so on.

4. Another trend caused by Russia's full-scale invasion of Ukraine is the advantage of companies in the energy sector compared to companies in the high technology sector. Due to global challenges to energy and food security and supply chain disruption, the short- and medium-term growth and capitalization prospects for transnational high-tech companies have deteriorated significantly.

In May 2022, the largest company in the world in terms of oil production and reserves, the national oil company of Saudi Arabia, Saudi Aramco, became the most capitalized company in the world, overtaking the former leader Apple (\$2.43 trillion against \$2.41 trillion). In January-mid-May 2022, the cost of Saudi Aramco rose by 30% due to the increase in world oil prices, while Apple stock prices lost about 16% during this period. Experts believe that energy companies benefit from inflation and limited supply in the energy market [9].

However, it is likely that this negative trend will be largely offset by increased systemic state and interstate (allied) support for defense and other strategic sectors of the economy in countries that feel a serious threat to national security from the effects of Russian aggression.

5. It is expected that freezing Russia's assets in Western banks sanctioned in consequence of the full-scale Russian invasion of Ukraine will significantly intensify Beijing's efforts to establish, with the assistance of other SCO and BRICS countries, if not an alternative to Bretton Woods, then at least an autonomous global-scale monetary and financial system.

In this regard, it is quite likely that BRICS membership will be expanded by some developing countries with powerful economies committed to strategic cooperation with China, primarily from among the members of the G20 (for example, Argentina, which supports the Global Development Initiative proposed by China [10], or Indonesia).

At the same time, today there are no sufficient grounds for the real bifurcation of the world economic and financial space and the formation in the global dimension of an alternative to the existing monetary and financial system with a pivotal role of the China-Russia axis. An important indicator for this conclusion is the policy of the financially and institutionally controlled by Beijing multilateral development banks – the Asian Infrastructure Investment Bank and the BRICS New Development Bank which since February 24, 2022, decided to postpone their projects

and business operations in Russia and Belarus to avoid sanctions and maintain high investment grade ratings from the world's leading credit rating agencies.

Russia's share in world GDP (by purchasing power parity and considering the shadow economy sector, estimated at 36.5% of Russia's GDP) does not exceed 3.4%, compared to 18.4% for China [11]. Meanwhile, according to official World Bank data, Russia represents only 1.31% of the world economy [12].

Thus, the real bifurcation of the world economic and financial space is possible, in our opinion, only in case of a radical strengthening of not only American but also Western consolidated sanctions against China. This, in turn, is likely only due to the drastic escalation of the conflict over Taiwan, its transforming into a hot phase, or a gross and large-scale violation by China of Western sanctions against Russia in the strategic sectors.

References

1. Appellate Body / World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/appellate_body_e.htm
2. International Investment Bank (IIB) - Moody's downgrades International Investment Bank's (IIB) ratings to Ba1; ratings placed on review for further downgrade. *Yahoo! Finance*. URL: <https://finance.yahoo.com/news/international-investment-bank-iib-moodys-095506577.html>
3. Генасамблея ООН призупинила роботу Росії у Раді з прав людини. *Radio Свобода*. 2022, 7 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-henasambleya-onn-vyklyuchyla-rosiyu-iz-rady-z-prav-lyudyny/31791428.html>
4. Росія залишає Раду держав Балтійського моря, – МЗС РФ. *Фокус*. 2022, 17 травня. URL: <https://focus.ua/uk/world/515901-rosiya-pokidaet-sovet-gosudarstv-baltiyskogo-morya-mid-rf>
5. What does the Ukraine crisis mean for the US? *Economist Intelligence Unit*. 2022, April 12. URL: <https://www.eiu.com/n/what-does-the-ukraine-crisis-mean-for-the-us>
6. Cho, Sharon. More Russian Oil Than Ever Before Is Heading for China and India. *Bloomberg*. 2022, May 27. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-26/russia-has-record-oil-volumes-at-sea-as-cargoes-shift-to-asia>
7. Faiola A., Wroughton L. Outside the West, Putin is less isolated than you might think. *The Washington Post*. 2022, March 10. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/10/putin-india-brazil-south-africa-eritrea-belarus/>

8. Павлиш О. ЦАР другою у світі зробила bitcoin офіційним платіжним засобом. *Економічна правда*. 2022, 28 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/28/686364/>

9. Vlastelica R., Turner M. Saudi Aramco Becomes World's Most Valuable Stock as Apple Drops. *Bloomberg*. 2022, May 11. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-11/saudi-aramco-becomes-world-s-most-valuable-stock-as-apple-drops>

10. Си Цзиньпин и президент Аргентины объявили о начале Года дружественного сотрудничества. *Синьхуа Новості*. 2022, 6 февраля. URL: http://russian.news.cn/2022-02/06/c_1310458213.htm

11. Russia's Share of Global GDP. Percentage Share of Global GDP in 2021. *World Economics*. URL: <https://www.worldeconomics.com/Share-of-Global-GDP/Russia.aspx>

12. Russia GDP. *Trading Economics*. URL: <https://tradingeconomics.com/russia/gdp>

О.В. БУЛАТОВА,

*д-р екон. наук, професор, перший проректор,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь*

ЕКСПОРТНИЙ КОНТРОЛЬ: ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЯТОРНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ЧИ ЗАПОРУКА ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ?

Нові технології є новаторськими, вони швидко розвиваються, демонструють руйнівний потенціал у шумпетеріанському розумінні креативної деструкції й посідають чільне місце в науково-дослідних та промислових розробках. Однак при цьому їм бракує узгоджених технічних стандартів та переконливої загальної оцінки ризиків, що покладено в основу багатостороннього контролю над експортом. Д. Ротоло, Д. Хікс та Б.-Р. Мартін проаналізували спільне в існуючих визначеннях поняття «нові технології» та виділили п'ять основних його ознак: «(i) радикальна новизна, (ii) відносно швидке зростання, (iii) узгодженість, (iv) помітний вплив та (v) невизначеність і неоднозначність впливу» [1].

Експортний контроль є для компаній адміністративним та фінансовим тягарем. Однак також певні наслідки контролю експорту, а саме забезпечення пропорційності, захисту інтелектуальної

власності та мінімізації ризику понести витрати через отримання штрафних санкцій за порушення експортного контролю та нанесення шкоди публічному іміджу, що зазвичай збігається з накладанням штрафу, можуть спрацювати і в інтересах компаній [2]. Тому компанії зацікавлені в наданні національній владі інформації та технічних знань про свої технології, щоб роз'яснити технічні можливості нових технологій, які часто бувають занадто розрекламованими, і забезпечити прозорість. Існує ряд проблем, пов'язаних з ефективністю та застосуванням експортного контролю як інструменту контролю за новими технологіями, що актуалізує важливість потенціалу регуляторної конкуренції [3] для вирішення глобальних проблем національної безпеки та економічної безпеки зокрема [4]. Критики багатосторонніх режимів контролю за експортом стверджують, що їхня увага зосереджена над тим, що саме слід контролювати, але при цьому вони ігнорують причини того, чому необхідно контролювати товари та технології і як саме це робити. У контексті нових технологій слід зазначити, що контроль над експортом є лише одним із механізмів міжнародних зусиль щодо обмеження розповсюдження військових технологій та їх систем доставки [5].

Експортний контроль спочатку використовувався для того, щоб допомогти зберегти технологічні переваги та запобігти поширенню технологій озброєння в державах-конкурентах. У 1950 р. кілька членів НАТО ініціювали створення Координаційного комітету з експортного контролю (КОКОМ) із метою запобігти потраплянню стратегічних товарів і технологій до Східного блоку. Після завершення «холодної війни» фокус контролю над експортом змістився на запобігання розповсюдженню зброї масового знищення та систем їх доставки, а також дестабілізуючого накопичення звичайної зброї через встановлення багатосторонніх режимів контролю за експортом, серед яких: Вассенаарська домовленість щодо експортного контролю звичайних видів зброї та товарів і технологій подвійного використання (Вассенаарські домовленості, ВД), Австралійська група (АГ), Група ядерних постачальників (ГЯП) та Режим контролю ракетних технологій (РКРТ) [6]. Кожен з цих режимів укладає один або декілька контрольних списків, де зазначено товари і технології, на які повинні поширюватися ліцензійні вимоги у відповідній сфері. У той час, як більшість країн,

які є членами режимів або добровільно підписуються на їх контрольні списки, безпосередньо застосовують керівні принципи і списки режимів, у випадку товарів і технологій подвійного призначення Європейський Союз замість цього прийняв положення, що об'єднує контрольні списки режиму і деякі додаткові пункти списку ЄС і безпосередньо застосовується в його країнах-членах, які активно здійснюють цифровий перехід та беруть участь у технологічних перегонах [7].

Починаючи з 2012 р. у США створено унікальну систему застосування експортного контролю для розгляду нових технологій. У рамках реформи контролю за експортом 2012 р. уряд США представив збірник Класифікаційних номерів експортного контролю 0Y521 (КНЕК) як «механізм ідентифікації та контролю пунктів, які вимагають експортного контролю, але ще не віднесені до списку КСТ (Контрольного списку товарів) або АСВТ (Американського списку військових товарів), таких як новітні технології» [8]. Цей інституційний режим по суті надає інструмент, що дозволяє тимчасово контролювати новітні технології, тоді як США активно забезпечують прийняття довгострокових і більш широко прийнятих засобів контролю через багатосторонні режими експортного контролю, або якщо вони прагнуть відмінити контроль над зазначеними в списку пунктами із КСТ [8]. Включення до переліку згідно із зазначеним збірником зумовлює строгий контроль, оскільки жоден із винятків не може застосовуватися до ліцензування, крім винятку для офіційного використання урядом [8]. Бюро промисловості та безпеки (БПБ) разом із Міністерством оборони США визначає та класифікує нові позиції, що підлягають включенню в список відповідно до КНЕК 0Y521.

Для допомоги у виконанні поставлених завдань БПБ консультується зі своїми Технічними консультативними комітетами (ТКК) [8]. Роль ТКК полягає у наданні консультацій БПБ з питань щодо: «(а) виявлення нових технологій та науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, що можуть представляти інтерес з точки зору подвійного використання; (б) визначення пріоритетності нових та існуючих засобів контролю, щоб визначити, які мають найбільше значення для національної безпеки; (с) потенційного впливу вимог експортного контролю за предметами подвійного

використання щодо науково-дослідницької діяльності; та (г) загроз національній безпеці, що створюються несанкціонованим експортом технологій» [9].

У випадку новітніх, нових або технологій, що швидко розвиваються, підвищення обізнаності стає ключовим механізмом сприяння ефективності експортного контролю та інших механізмів нерозповсюдження в більш широкому сенсі [10]. Тому практики, які підвищили ефективність використання експортного контролю як інструменту, що допомагає контролювати нові технології, часто зосереджуються на постійній взаємодії з відповідними галузями та науково-дослідними спільнотами. Такий тип діалогу може допомогти органам влади набути та підтримувати рівень розуміння й технічної експертизи у сфері нових технологій настільки, наскільки це необхідно для полегшення встановлення стандартів та технічних параметрів. Крім того, така взаємодія може посприяти розробці цільових засобів контролю, щоб мінімізувати несприятливий вплив на розвиток пов'язаних з новою технологією галузей, а також застосуванню такого рівня контролю та адміністративних вимог, які компанії в нових галузях дійсно можуть виконати. Враховуючи темпи розвитку більшості нових технологій, постійний діалог щодо розвитку конкретних нових технологій може забезпечити постійну обізнаність та дотримання норм між компаніями, дослідниками та іншими зацікавленими сторонами без загроз національній безпеці.

Список використаних джерел

1. Rotolo D., Hicks D., Martin B. What is an Emerging Technology? *Research Policy*. 2015. Vol. 44. P. 1827–1843.
2. Gärtner H. The Wassenaar Arrangement (WA): How It is Broken and Needs to be Fixed. *Defence & Security Analysis*. 2008. Vol. 24. P. 53–60.
3. Панченко В.Г., Резнікова Н.В., Булатова О.В. Регуляторна конкуренція в цифровій економіці: нові форми протекціонізму. *Міжнародна економічна політика*. 2020. №1–2(32–33). С. 50–80.
4. Reznikova N., Ivaschenko O., Rubtsova M. Global problems as a subject of interdisciplinary studies in the focus of international economic security and sustainable development. *Економіка та держава*. 2020. №7. С. 24–31.
5. Панченко В.Г., Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Безпекові та інноваційні важелі економічної стратегії азійських країн: національні інструменти набуття конкурентних переваг в умовах глобальних

трансформацій (на прикладі В'єтнаму та Індії). *Ефективна економіка*. 2021. №5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8918>

6. List of Dual-Use Goods and Technologies and Munitions List. 2019. URL: <https://israel-trade.net/wp-content/blogs.dir/49/files/2020/10/WA-DOC-19-PUB-002-Public-Docs-Vol-II-2019-List-of-DU-Goods-and-Technologies.pdf>

7. Панченко В.Г., Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Розвиток industry 4.0 й цифрової економіки у фокусі глобального технологічного та інноваційного суперництва КНР і США. *Економіка та держава*. 2021. №2. С. 4–10.

8. Revisions to the Export Administration Regulations (EAR): Export Control Classification Number 0Y521 Series, Items Not Elsewhere Listed on the Commerce Control List (CCL). 2012. URL: <https://www.federalregister.gov/documents/2012/04/13/2012-8944/revisions-to-the-export-administration-regulations-ear-export-control-classification-number-0y521>

9. Резнікова Н.В., Рубцова М.Ю., Рилач Н.М. Інституційні важелі міжнародної конкурентоспроможності національної інноваційної системи: проблема вибору інструментів стимулювання інноваційних підприємств. *Ефективна економіка*. 2018. №11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/16.pdf

10. Shaw R. Export Controls and the Life Sciences: Controversy or Opportunity. *EMBO Reports: Science & Society*. 2016. Vol. 17. P. 474–480.

А.І. МОКІЙ,

д-р. екон. наук, професор,

провід. наук. співробітник відділу регіональної економічної політики

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього

НАН України», м. Львів

С.А. КОШКАРОВ,

канд. екон. наук, доцент,

директор Чернівецького кооперативного фахового коледжу

бізнесу і права, м. Чернівці

Г.А. БУБЛЕЙ,

канд. екон. наук, доцент кафедри міжнародних економічних

відносин Запорізького інституту економіки та інформаційних

технологій, м. Запоріжжя

ПРОДУКТИВНА СПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

1. З початку ХХІ ст. відбувається новий етап формування метасистемних характеристик глобальної економіки. Попри відмінності в

методологічних підходах до визначення парадигм глобалізації, анти-, альтер-, а, останнім часом, і деглобалізації чи реглобалізації [1], їх вплив на суспільні та економічні складники структури національних макросистем і національну безпеку загалом визнається беззаперечним і вагомим не лише у статичному, а й у динамічному вимірі. Т.В.Пауль у огляді наукових публікацій окреслює три сфери здійснення заходів для реглобалізації: економічна взаємозалежність та вільна торгівля; просування демократії; зміцнення міжнародних інституцій та їх правил, норм і принципів, доповнюючи їх активізацією внутрішніх можливостей ліберальних держав та їх союзників шляхом сприяння стратегії справедливого розподілу доходів, покращення класового і расового поділу та розвитку навичок населення з нижчим рівнем доходу, отримання маргіналізованими громадами вигоди від ліберального економічного прогресу [1, с. 1616–1617.].

Певною мірою йдеться про спроби науковців пояснити шоківі й, навіть, катастрофічні зрушення, які відбуваються в процесі «глобальної зміни епох» (за М. Шульцем [2]). М. Шульц звертає увагу, що в умовах війни Росія стає одним із партнерів Глобального Півдня як найбільший експортер озброєнь та зернових в Африку, і наголошує на необхідності критичної оцінки дій, надмірному акценті на короткотерміновій безпеці на противагу довгостроковій стабільності. Ще більш вагомими і, головне, з невизначеними у стратегічній перспективі негативними наслідками можна вважати виклики глобального середовища для безпеки розвитку окремих країн та людства загалом.

2. Поняття «глобальне середовище», з нашого погляду, істотно відрізняється від усталених трактувань понять «глобалізація», «глобальна економіка», «глобальна економічна інтеграція», Як показано в [3], глобальне середовище ширше і глибше, ніж гео економічний простір, охоплює глобальні інформаційні потоки, де взаємопов'язуються культурно-духовні основи, у тому числі релігійні та ментальні, країн-учасниць, а також глобальні екологічні та техногенні ризики й загрози безпеці розвитку під впливом різних країн та інтернаціональних підприємств з різною величиною і часовими параметрами майбутніх транзакційних витрат на нейтралізацію їх наслідків. Глобальне середовище стосується

використання не лише природних, земельних, водних, а й просторових (повітряних, космічних, екологічних) ресурсів.

3. Домінантною характеристикою глобального середовища є відсутність інституціонального базису управління, що створює об'єктивні передумови для шоккових зрушень, кризових явищ і катастроф. На відміну від глобальної економіки, глобальної економічної інтеграції, світового господарства і міжнародних економічних відносин, яким властиві метасистемні характеристики управління у формі багатосторонньої системи регулювання світової торгівлі, міжнародних організацій, у глобальному середовищі відсутні будь-які регулятори, проте існують приховані зв'язки (за Ф. Капрою) між суб'єктами та об'єктами середовища. Глобальне середовище, його вплив на глобальну економіку та її суб'єктів потребує детального дослідження, особливо в контексті сутнісних характеристик його викликів, які в першому наближенні характеризуються невизначеністю та ірраціональністю причин і моментів виникнення, а також наслідків для суб'єктів у поточному періоді та стратегічній перспективі.

4. Останнім часом до цих викликів додалася російська агресія, яка вилася у повномасштабну війну РФ проти України. З 24 лютого 2022 р. понад 350-річна визвольна війна України від Російської імперії, що після відновлення незалежності відбувалася у невійськових формах, зіткнулася із реальною військовою агресією сусідньої держави по всьому периметру своїх кордонів. Незважаючи на безпрецедентний масштаб санкцій проти РФ, їй вдається утримувати макроекономічну стабільність. Відтермінованими у коротко- і середньостроковому часовому періоді можна вважати розширення санкцій проти експорту енергоресурсів, високотехнологічного сектора економіки РФ і суто віртуальними – додаткові санкції для членів сімей російських олігархів, пропагандистів та військових. Лише побіжний аналіз санкційної політики доводить до висновку про їх незначний вплив на припинення воєнних дій і виведення окупаційних військ з України. Ситуація демонструє реальну безпорадність багатосторонніх систем регулювання світового порядку і змушує до висновку про довготривалий характер війни з країною-агресором. Показово, що на багатьох дискусійних платформах провідних наукових і експертних центрів війна розглядається як «Ukrainian crisis»,

залишаючи поза дужками першопричину – російську агресію. Попри безумовну і широку підтримку України та осуд агресора більшістю країн, в санкційній політиці окремих країн ЄС спостерігаються неоднозначні процеси, домінування національних економіко-політичних інтересів над стратегічними цілями глобальної безпеки.

5. Для сучасних великих динамічно змінних соціально-економічних систем, які характеризуються інерційністю і залежать від траєкторії минулого розвитку, економічна наука повинна так само динамічно розвиватися відповідно до зовнішніх викликів. Наразі в Україні загалом та її регіонах зокрема розробляються програми релокації підприємств з визволених і прифронтових областей, стратегії відновлення національної економіки в післявоєнний період. При цьому приймається за безумовне твердження про швидке завершення війни, а об'єктом стратегування обирається, як і в минулому, соціально-економічна система відповідного рівня ієрархії. Це поєднується з несприйняттям суспільством об'єктивної необхідності відмови від необмеженого споживання і нагромадження в будь-яких формах. Залишаються поза увагою й дисфункції інституту держави внаслідок його системних недоліків та обумовленої ними інституціональної нестабільності. Зазначене актуалізує необхідність проведення міждисциплінарних досліджень з урахуванням умов війни, вітчизняної специфіки функціонуючої моделі кланового капіталізму (за Дж. Лофом [4]) або, за нашими дослідженнями, системи ексклюзивного регулювання [5] в Україні як реальних загроз існуванню держави та вибору як об'єкта стратегування продуктивної спроможності нації, у тому числі в регіональному вимірі.

6. Дослідження продуктивної спроможності нації, розпочаті в Україні у 2017 р. за ініціативою А. Філіпенка [6] в умовах війни потребують подальшого розвитку в таких методологічних і прикладних аспектах.

6.1. Проведення системного аналізу методичних підходів до вибору факторів продуктивної спроможності, використовуваних: у моделі KLEMS (праця, капітал, енергія, матеріали, послуги тощо); канадськими вченими (проміжні та трудові витрати, витрати відтворювального капіталу, матеріально-виробничі запаси, земельні та інші природні ресурси; поліпшення довкілля; робочий капітал, грошові кошти та інші фінансові інструменти; знанневий капітал,

інфраструктура [6, с. 14–15]; у робочих документах ОЕСР («просторові» (агломерації, інфраструктура, географія), і «просторовий» (людський капітал, законодавство про працю, галузевий рівень, інновації та динамізм)) фактори [7]; британськими науковцями з акцентом на регіональній диференціації продуктивності [8] для обґрунтування найвагоміших для безпеки розвитку економіки України та її регіонів факторів.

6.2. Концептуальні положення методології дослідження і стратегування продуктивної спроможності регіонів України загалом формулюються нами як:

- визнання перманентної війни з Російською Федерацією як імператива, а продуктивної спроможності на всіх рівнях системної ієрархії (національної економіки, галузі, регіону, громади, домогосподарства) – об'єктом стратегування;

- обґрунтування національної макромоделі обмеженого економічного зростання в умовах загроз глобального середовища, у тому числі повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну, зі збереженням ресурсів для безпеки майбутнього розвитку;

- безумовне врахування імперативного характеру впливу негативного внутрішньосистемного чинника ексклюзивного регулювання економіки або «кланового капіталізму» (за Дж. Лофом) на збереження і розвиток продуктивної спроможності нації;

- активно-агресивний і конкурентний характер засобів захисту, розвитку і використання факторів продуктивної спроможності в межах виконання таких першочергових завдань регіональних програм, модифікованих до умов воєнного стану, і післявоєнного відновлення, як:

- ідентифікація наявного ресурсного потенціалу продуктивної спроможності;

- стимулювання інвестицій та імпорту технологій у військово-економічний сектор;

- збалансування експорту-імпорту технологій та продуктів інтелектуальної праці;

- зміцнення енергетичної безпеки;

- формування сектора креативного та циклічного підприємництва з дотриманням критеріальних обмежень безпеки споживання;

- аудит і фіксація втрат громадян України від воєнних дій;

аналіз санкційної політики проти агресора та її впливу на регіональний розвиток;

створення регіонального сегмента фінансового ринку України для управління фінансовими ресурсами відновлення економіки, наданими країнами-партнерами та мегарегіональними утвореннями;

вибір як методологічного базису досліджень і стратегування використання продуктивної спроможності положень теорії економічного націоналізму Ф. Ліста, Іншого канону Е. Райнерта, прихованих зв'язків Ф. Капри, конкурентної політики Р. Маерсона та концептуального принципу методології – уникнення рестарту видів економічної діяльності, галузей, підприємств минулого на противагу сучасним глобальним вимогам;

відновлення системи наукового супроводу економіко-управлінських рішень, зокрема досліджень геополітичних і гео економічних процесів, шляхом створення при Президії НАН України Національного центру координації досліджень проблем глобальної безпеки.

Особливої уваги заслуговує такий фактор продуктивної спроможності, як людський, у тому числі інтелектуальний капітал. У 2019 р. ми зазначали, що міжнародні трудові мігранти з України останньої «хвилі», подібно як першої, другої і третьої «хвиль», проявляють достатній для асиміляції в країнах-реципієнтах рівень продуктивної спроможності та культурно-ментальної комолементарності із соціумами цих країн [3, с. 12], проте не забезпечують його у власній країні. Станом на 1 червня 2022 р. за інформацією Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Україну покинуло близько 7 млн осіб, близько 80% яких – жінки і діти [9]. При цьому кількість пенсіонерів становить близько 10 млн осіб. Чи можлива конкурентна продуктивна спроможність нації в такому випадку? Відповідь на це питання потребує дій.

Список використаних джерел

1. Paul T.V. Globalization, deglobalization and reglobalization: adapting liberal international order. Author Notes. *International Affairs*. September 2021. Vol. 97, Is. 5. P. 1599–1620.

2. Шульц М. Глобальная смена эпох. *IPG-Международная политика и общество* / Friedrich Ebert Stiftung. URL: <http://www.ipg-journal.io/>

3. Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; за заг. ред. А.І. Мокія. Львів, 2019. 872 с.

4. Lough J. Ukraines system of crony capitalism. The challenge of dismantling “systema” Research Paper. Russia and Eurasia Programme. Chatham House, July 2021. 42 p.

5. Мокій А.І., Шульц С.Л., Бублей Г.А. Сутнісні характеристики ексклюзивного регулювання регіонального розвитку: міждисциплінарні аспекти обґрунтування. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Івано-Франківськ, 28–29 квітня 2020 р.). Івано-Франківськ: ІФНТУНГ. 2020. С. 94–97.

6. Філіпенко А.С. Продуктивна спроможність нації: соціально-економічний вимір. *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Продуктивна спроможність націй: приклад України»* (29 червня 2017 р., Київ) / Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. С. 13–14.

7 Tsvetkova A., Ahrend R., Martins J.O., Lembcke A., Knutsson P., Jong D. and Terzidishttps N. The spatial dimension of productivity: Connecting the dots across industries, firms and places . *OECD Regional Development Working Papers*. URL: <https://dx.doi.org/10.1787/ba5edb47-en> //dx.doi.org/10.1787/ba5edb47-en

8. Don J. Webber, John Hudson, Martin Boddy, Anthony Plumridge. Regional productivity differentials in England: Explaining the gap. *Regional Science Assosiation International Papers in Regional Science*. 05 August 2009. Vol. 88, Is. 3. P. 609–621. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1435-5957.2008.00209.x>

9. The Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/>

Н.В. РЕЗНІКОВА,

*д-р екон. наук, професор,
професор кафедри світового господарства
і міжнародних економічних відносин,*

*Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ*

СТІЙКІСТЬ ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАВОК У ФОКУСІ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПОТЕНЦІАЛ РЕГУЛЯТОРНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Зростання стійкості глобальних ланцюжків як інструмент політики економічної безпеки вимагає диверсифікації джерел поставок

(що, по суті, має сприяти подальшому розвитку глобалізаційних процесів) та зниження схильності до геополітичних ризиків (що очікувано має призводити до фрагментації торгових та виробничих систем та деглобалізації) [1]. Одночасне поєднання зазначених процесів свідчить про загострення внутрішніх суперечностей, іманентних сучасній системі міжнародних економічних відносин [2; 3] Однак ці зміни самі собою створюють економічний і політичний тиск, реагування на який супроводжується реалізацією політики регуляторної конкуренції [4], яку відносять до проявів політики економічного патріотизму та економічного націоналізму [5]. Наприклад, адміністрація Д. Байдена продовжить комплексне вивчення найважливіших ланцюжків постачання США, що, ймовірно, стимулюватиме «френдшоринг» чи оншоринг ланцюжків поставок. Адміністрація визнає, що зміцнення ланцюжків постачання США потребує партнерства із союзниками. «Френдшоринг», запропонований Адміністрацією, стане основним елементом реагування на будь-які виявлені вразливості [6]. Прагнучи боротися з несумлінною торговою практикою, що, як вважається, підриває ланцюжки поставок у США, Адміністрація запустила торгову блокаду проти країн-конкурентів [7]. У зв'язку з цим Адміністрація розпочала реалізацію указу президента Д. Байдена «Зроблено в Америці», приділивши особливу увагу можливостям внутрішніх джерел та зменшивши потребу у відході від законів США про державні закупівлі.

Так само Китай продовжуватиме прагнути до самозабезпечення в ключових галузях, як це передбачено у 14-му п'ятирічному плані та його політиці «подвійної циркуляції», з акцентом на напівпровідники [8]. Уряди також запровадять нові правила ланцюжка поставок, щоб привернути увагу до проблем пом'якшення наслідків зміни клімату та нівелювання використання соціального демпінгу (примусової праці, заниження соціальних стандартів, встановлення несправедливої оплати праці), втім цей крок може бути інтерпретований конкурентами як прояв регуляторної конкуренції. ЄС запропонував впроваджувати концепцію корпоративної обачності та підзвітності, що спрямована на заохочення компаній до вирішення питань прав людини та навколишнього середовища протягом усього їхнього ланцюжка

поставок. Як і у випадку з іншими нормативними актами ЄС, це, ймовірно, матиме наслідки далеко за межами ЄС. Крім того, заборони, уведені США, Великою Британією та Канадою на імпорту товарів, виробництво яких супроводжувалося порушенням прав людини, ймовірно, будуть розширюватися і можуть бути відтворені іншими країнами. У деяких випадках вирішення цих проблем по всьому ланцюжку постачання може суперечити зусиллям уряду щодо підвищення стійкості. Наприклад, обмеження США на імпорту полікремнію з Китаю суперечать прагненню адміністрації Д. Байдена прискорити впровадження відновлюваних джерел енергії. А зусилля Китаю зі стримування виробництва електроенергії на вугіллі можуть і надалі порушувати глобальні ланцюжки постачання, оскільки заводи заощаджують енергію, обмежуючи виробництво [9]. Перевірка стійкості ланцюжка поставок визначатиметься не лише державними ухвалами, а й тиском зацікавлених сторін. Згідно з опитуванням інституційних інвесторів, проведеним ЕУ, 91% зазначають, що нефінансові результати відіграють роль у прийнятті ними інвестиційних рішень. Крім того, ЕУ Future Consumer Index показує, що 43% світових споживачів готові платити вищі ціни за продукти, що приносять користь суспільству [10]. Крім того, тиск з боку бізнесу щодо зобов'язань стосовно сталого розвитку, ймовірно, продовжуватиме зростати, оскільки дедалі більше компаній скорочують постачальників, які не виконують цільових показників викидів.

Адміністрація Байдена – Харріс у липні 2021 р. вжила заходів для усунення виявлених уразливостей, підвищення стійкості за рахунок підтримки вітчизняного виробництва, захисту наскрізних внутрішніх ланцюжків постачання та застосування скоординованого підходу з союзниками та партнерами в результаті перевірки найважливіших ланцюжків постачання в США [6]. Один із аспектів роботи Адміністрації в галузі ланцюжка поставок, що має особливий інтерес для Нової Зеландії, стосується продовольчої системи США. Перевірка Адміністрацією сільськогосподарських товарів та виробництва продуктів харчування не була завершена до лютого 2022 р., але Адміністрація вже зобов'язалася інвестувати 5 млрд дол. США по всьому ланцюжку постачання продуктів харчування.

У постпандемічний період та з урахуванням наслідків російсько-української війни, існує консенсус щодо ризик-менеджменту ланцюгів поставок, згідно з яким виявлені для ланцюгів поставок загрози підлягають оцінці, ранжуванню та класифікації за пріоритетністю з використанням методики SMAUG або карти вразливостей (англ. seriousness, manageability, acceptability, urgency, growth) за п'ятьма критеріями: 1) серйозність (відносний вплив ризику); 2) керованість (відносна здатність пом'якшити або зменшити ризик); 3) прийнятність (ступінь, у якому ризик прийнятний з точки зору політичних, екологічних, соціальних, економічних чинників); 4) терміновість (імовірність ризику і, отже, терміновість дій); 5) зростання (можливість розширення впливу або збільшення ймовірності ризику). Тож стійкі ланцюжки поставок майбутнього повинні мати можливість безперервно трансформуватися в нові стани, які дозволять їм працювати в нових (але тимчасових) умовах, що переважають після збоїв, і робити це неодноразово. Визначення стійкості як безперервної зміни ланцюжка поставок відтак передбачає управління ризиками ланцюжка постачання, де коливання попиту, пропозиції, витрат та якості є визначальним.

Список використаних джерел

1. Reznikova N., Ivashchenko O. Projections of deglobalization in the contemporary international economic relations in the context of the paradigm of globalism. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. Вип. 15. С. 98–106.
2. Reznikova N., Ivaschenko O., Rubtsova M. Global problems as a subject of interdisciplinary studies in the focus of international economic security and sustainable development. *Економіка та держава*. 2020. №7. С. 24–31.
3. Резнікова Н.В. Міжнародні економічні відносини в епоху глобалізації: історико-теоретичні аспекти сучасних світогосподарських зв'язків. *Економіка України*. 2020. №12. С. 77–80.
4. Panchenko V., Reznikova N., Bulatova O. Regulatory Competition in the Digital Economy: New Forms of Protectionism. *International Economic Policy*. 2020. №1–2 (32–33). P. 49–79.
5. Reznikova N., Bulatova O., Panchenko V. The policy of economic nationalism: from origins to new variations of economic patriotism. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4 (4). P. 51–59.

6. Report on The Biden-Harris Administration's Actions to Secure Supply / MFAT. 2021. URL: <https://www.mfat.govt.nz/assets/Trade-General/Trade-Market-reports/Report-on-The-Biden-Harris-Administrations-Actions-to-Secure-Supply-Chains.pdf>

7. Панченко В.Г., Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Розвиток industry 4.0 й цифрової економіки у фокусі глобального технологічного та інноваційного суперництва КНР і США. *Економіка та держава*. 2021. №2. С. 4–10.

8. Панченко В.Г., Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Безпекові та інноваційні важелі економічної стратегії азійських країн: національні інструменти набуття конкурентних переваг в умовах глобальних трансформацій (на прикладі В'єтнаму та Індії). *Ефективна економіка*. 2021. №5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8918>

9. Резнікова Н.В., Панченко В.Г., Іващенко О.А. Вплив кон'юнктури ринку рідкоземельних елементів на економічну та енергетичну безпеку держав: перспективи інституційного регулювання ресурсного протистояння й інноваційно-технологічного потенціалу конкурентоспроможної зеленої економіки. *Ефективна економіка*. 2021. №7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9068>

10. 2022 Geostrategic Outlook. How to thrive in a turbulent 2022. 2021. URL: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/geostrategy/ey-2022-geostrategic-outlook.pdf

Л.В. ДЕЙНЕКО,

д-р екон. наук, професор,

завідувач відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

О.М. КУШНІРЕНКО,

д-р екон. наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу промислової політики,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ГЛОБАЛІЗАЦІЮ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВИХ ВІДНОСИН

До того, як Росія приголомшила світ, здійснивши варварське вторгнення в Україну, вважалося, що економічні зв'язки, які формуються в результаті глобалізації, сприятимуть миру та економічній безпеці у світі. Невмотивована агресія однієї з

найбільшої країн світу та її вторгнення в Україну змінило традиційні уявлення про мир, безпеку, демократію, економіку, стабільність.

Україна є активним учасником світових економічних відносин, відіграє помітну роль у світовій продовольчій системі, а продукція нашої промисловості є важливою складовою глобальних ланцюгів доданої вартості (ГЛДВ), тому військова агресія руйнує не тільки українську економіку, вона завдає збитків і наражає на небезпеку життя людей в інших країнах світу. За словами Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерріша, війна в Україні загрожує голодом і бідністю для 1,7 млрд людей у всьому світі, що становить п'яту частину народонаселення планети [1]. При цьому проблеми не оминають і найбагатші країни світу. Це, зокрема, демонструє «лихоманка» в роботі провідних європейських автовиробників при збоях у постачанні українських проводів) та багато інших прикладів. Санкції, що застосовані цивілізованим світом до країни агресора та принципова позиція самих бізнесових структур, змусили провідні компанії світу піти з російського ринку, розірвавши традиційні виробничі й логістичні ланцюжки. Вжиті РФ дії у відповідь, особливо в сфері енерго- і ресурсозабезпечення, також змушують країни та бізнеси терміново шукати нові джерела енергетичних та сировинних ресурсів, нові локації для розміщення виробничих потужностей, нові логістичні шляхи та ринки збуту. Крім того, напад РФ запустив незворотні процеси у прагненні країн до посилення обороноздатності та забезпечення національної безпеки, що також позначиться на структурі економік і міжнародної торгівлі.

Зупинимось на цих проблемах детальніше. Гуманітарна криза в Україні, спричинена війною, загрожує головному принципу, який лежить в основі міжнародного порядку миру та безпеки після Другої світової війни, закріпленому в Статуті Організації Об'єднаних Націй, а саме забороні погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави. Хоча слід звернути увагу, що і до цього часу у світі існували проблеми із забезпеченням миру. Так, за даними щорічника Стокгольмського міжнародного інституту досліджень миру (SIPRI), у 2021 р. активні збройні конфлікти відбулися щонайменше у п'ятій частині країн світу, а саме в 46 державах (на одну менше, ніж у 2020 р.). Серед них: вісім збройних конфліктів в Америці, дев'ять – в Азії

та Океанії, три – в Європі, вісім – на Близькому Сході та Північній Африці та 18 – в Африці [2].

Економічні наслідки війни стрімко поширюються – як сейсмічні хвилі, що виходять з епіцентру землетрусу, – головним чином через товарні ринки, торгівлю та фінансові зв'язки. Підвищення цін на продукти харчування та енергоносії призведе до зниження реальних доходів і скорочення споживання та інвестицій у всьому світі, що, у свою чергу, зменшить світовий попит на імпорт. Економісти СОТ провели моделювання, оцінюючи глобальні економічні та торговельні наслідки воєнного вторгнення РФ в Україну за допомогою сценарного підходу [3]:

- 1) безпосередній вплив війни на Україну;
- 2) вплив комплексу санкцій на Росію;
- 3) вплив скорочення сукупного попиту в усьому світі;
- 4) можливе введення експортних обмежень на пшеницю та зернові;
- 5) довгостроковий вплив можливого роз'єднання світової економіки на два блоки.

Моделювання показує, що країни світу зазнають негативних наслідків, так само як і сторони конфлікту, що безпосередньо вплине на темпи економічного зростання. Так, перший сценарій визначає прямі наслідки кризи та пов'язаних із нею санкцій і обґрунтовує скорочення темпів зростання світового ВВП до 0,7 в. п.. Другий та третій сценарії доводять, що ці ефекти можуть бути майже вдвічі більшими (зменшення зростання ВВП на 1,3 в. п.) після врахування ефектів сукупного попиту через скорочення споживання та інвестицій, зростання інфляції споживчих цін (зокрема на продовольство та енергоносії). Це призведе до зниження зростання світового ВВП у межах 3,1% і 3,7% порівняно з початковим прогнозом МВФ у 4,4% на 2022 рік.

Четвертий сценарій показує зміни в міжнародній торгівлі в умовах обмеження експорту продовольства. Багато країн упровадили торговельні обмеження на продовольчі продукти у контексті кризи в Україні. Наприклад, Аргентина, Угорщина, Індонезія, Республіка Молдова, Сербія та Туреччина застосували обмеження на експорт таких продуктів, як пшениця, кукурудза, соняшникова олія, маргарин, борошно та соєва олія, щодо всіх торгових партнерів.

Єгипет запровадив ліцензування при переробці пшениці, що означає: фермерам доведеться обмежувати свою діяльність згідно зі своєю квотою. Складнощі з поставками продовольчої продукції на міжнародні ринки внаслідок блокування морських портів та знищення інфраструктури – це не тільки прямі збитки для українських виробників та посилення тиску на платіжний баланс, що негативно впливає на курс валют в Україні, а й також пряма загроза світовій продовольчій безпеці, обумовлена зростанням цін на харчові продукти в усіх країнах світу. Зволікання та відсутність дієвих заходів із допомоги Україні призведе до ускладнення стану продовольчого забезпечення багатьох країн світу, де голод може обумовити і подальшу міграційну кризу, і соціально-політичні потрясіння.

П'ятий сценарій імітує розпад світової економіки на два окремих економічних блоки. Потенційне роз'єднання глобальної торговельної системи на два блоки – блок, орієнтований на США, та блок, орієнтований на Китай – знизить у 2040 р. глобальний добробут порівняно з базовим рівнем приблизно на 5%. Втрати будуть найбільшими (понад 10%) у регіонах із низьким рівнем доходу, що найбільше виграють від позитивного поширення технологій від торгівлі [4]. Такі потенційні довгострокові перешкоди глобальному зростанню та співпраці призведуть до посилення конкуруючих сфер впливу зі значно меншим економічним і політичним співробітництвом.

Наслідки агресії насамперед сповільнюють економічне зростання, що призводить до зниження рівня добробуту населення. Невизначеність та багатофакторність зазначених наслідків може знизити глобальне зростання по-різному, хоча всі сценарії показують негативний вплив на економічний розвиток у 2022 р. та у 2023 р. (рис.1).

Враховуючи унікальне географічне положення України, а саме – розташування в центрі Європи, війна також обумовлює безпрецедентний з часів Другої світової війни потік біженців в ЄС. Це створює додаткове навантаження на країни ЄС, які, ухваливши низку санкцій щодо РФ, несуть додаткові витрати, пов'язані в першу чергу із подорожчанням енергоресурсів. Як інструмент подолання енергетичної кризи Європейська Комісія ухвалила план REPowerEU,

що націлений на диверсифікацію постачання газу, прискорення впровадження відновлюваних газів та замін газу в опаленні та електроенергетиці, що може зменшити попит ЄС на російський газ на дві третини до кінця року [5].

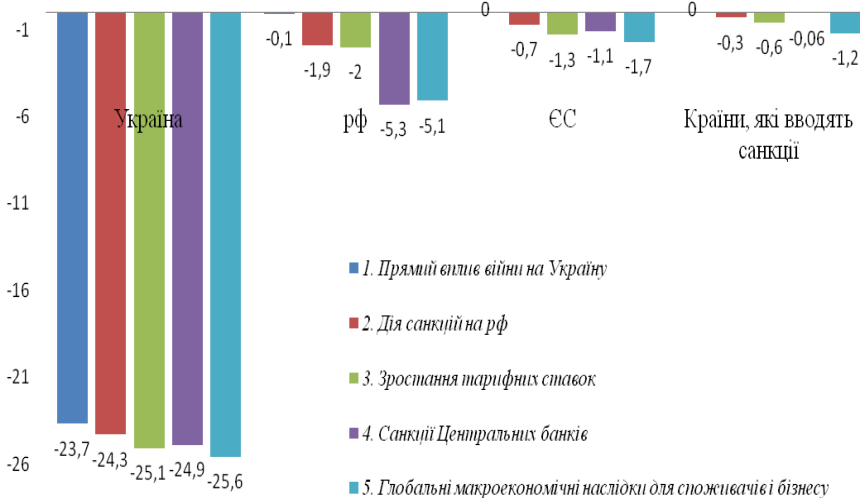

Рис. 1. Прогнозована зміна реального ВВП у регіонах світу за різними сценаріями

Джерело: складено за даними СOT [3, 4].

Вторгнення Росії в Україну спричинило величезні людські страждання, але також воно завдає шкоди світовій торгівлі, що, ймовірно, найбільше вплине на країни з низьким рівнем доходу – попереджає Світова організація торгівлі (рис. 2).

У своєму прогнозі щодо торгівлі на 2022–2023 роки СOT дійшла висновку, що перспективи світової економіки погіршилися після початку війни 24 лютого 2022 р., а саме йдеться про зниження обсягів торгівлі товарами – імпорту та експорту товарів у 2022 р. з 4,7 до 3% (рис. 3) [3]. Отже, різке зростання цін на сировину стало найбільш безпосереднім економічним наслідком конфлікту в Україні. Війна також загрожує постачанням товарів першої необхідності з України, зокрема продовольства. Війна позначається і на можливості української харчової промисловості постачати продовольство на міжнародні ринки, що негативно відобразиться на

глобальній продовольчій системі. Скорочення українського експорту і зростання цін на харчові продукти призведуть до додаткового збільшення кількості людей, які недоїдають, в усьому світі – з 7,5 млн до потенційно понад 13 млн осіб у найближчі кілька років. Війна показала необхідність забезпечення безперебійної роботи галузі та важливість удосконалення стратегічного планування розвитку локальних харчових виробництв у межах міських конгломератів та регіонів для їх самодостатності в забезпеченні продовольством.

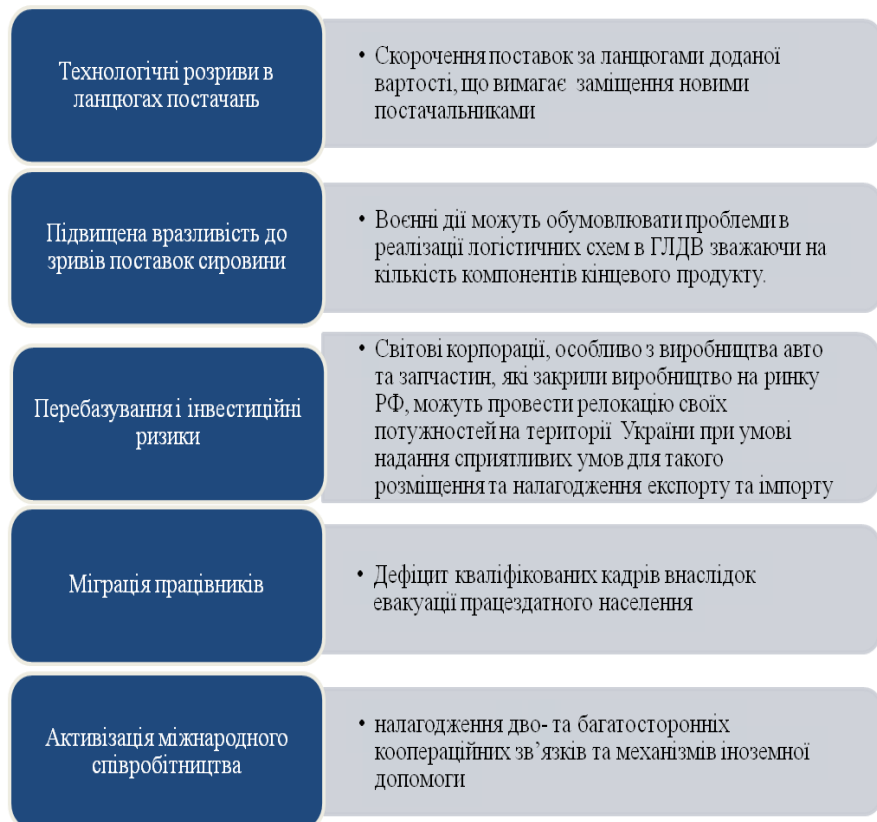

Рис. 2. Глобальні виклики, пов'язані з воєнною агресією РФ проти України

Джерело: складено авторами.

Рис. 3. Прогноз обсягів світової торгівлі товарами до 2023 р.
(скоригований індекс обсягу, 2015=100)

Джерело: складено за даними СОТ [3].

У дослідженні ООН щодо глобального впливу війни в Україні [3] зазначається, що обмеження на експорт перешкоджають постачанню основних продуктів харчування та добрив туди, де вони найбільше потрібні. Вищі витрати на енергію, торговельні обмеження та збитки поставок добрив з РФ і Білорусі призвели до більш швидкого зростання цін на добрива, ніж цін на продукти харчування, що змусило дрібних виробників продовольства скоротити виробництво, що також посилило загрози у сфері глобальної продовольчої безпеки. Якщо війна триватиме і високі ціни на зерно та добрива збережуться наступного посівного сезону, обсяг продовольства зменшиться і нинішня криза, що сьогодні зачепила переважно такі товари, як кукурудза, пшениця та овочі, може поширитися на інші основні продукти, впливаючи таким чином на долі мільярдів людей.

Іншим важливим аспектом є порушення логістичних ланцюжків постачання. Припинення перевезень зерна через порти Чорного моря може мати «потенційно жахливі наслідки для продовольчої безпеки бідних країн» – попереджає СОТ. Це може призвести до нового дефіциту сировини та підвищення інфляції.

Разом із тим втрати української та російської економік спричинять значні глобальні наслідки через скорочення поставок за ланцюгами доданої вартості. Зокрема, Центр економічного відновлення та інші організації оцінили втрату світового ВВП у сумі 900 млрд дол. США. Водночас сучасний стан внутрішнього ринку одночасно демонструє розрив взаємозв'язку виробництва товарів із внутрішнім попитом і значну імпортозалежність, у тому числі від товарів виробництва Білорусі та РФ. Наочне уявлення про ці процеси дають окремі показники спеціальної митної статистики переміщення товарів через митний кордон України за період 2014–2021 рр., що наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Окремі показники спеціальної митної статистики переміщення товарів через митний кордон України за 2014–2021 рр.

Окремі показники спеціальної митної статистики переміщення товарів через митний кордон України за період 2014–2021 рр	Одиниці виміру	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
		Пропущено товарів через митний кордон України (крім трубопроводів):	млн т	298.0	271.8	254.9	262.8	305.1	329.1
на ввіз	млн т	89.6	81.1	81.1	86.8	92.5	94.6	85.1	91.3
на вивіз	млн т	208.3	188.5	173.9	176.0	212.6	234.6	248.8	241.7
Оформлено митницями товарів, що переміщуються трубопроводами	млн тонн	71.9	30.0	96.0	103.0	98.2	93.2	75.7	57.5
Загалом пропущено через митний кордон	млн тонн	369.9	301.8	350.9	365.8	403.3	422.3	409.5	390.5
У т.ч. переміщено товарів через морські пункти пропуску	млн тонн	140.8 9	133.2 4	130.3 3	126.4 9	175.8 9	211.8 9	228.7 3	209.6 3
Частка морських пунктів пропуску в обороті товарів									
З урахуванням трубопроводів	%	38.09 %	44.15 %	37.14 %	34.58 %	43.61 %	50.18 %	55.86 %	53.68 %
Без урахування трубопроводів	%	47.28 %	49.02 %	51.13 %	48.13 %	57.65 %	64.38 %	68.52 %	62.95 %

Джерело: складено за даними Державної митної служби України [6].

Слід звернути увагу на те, що частка морських пунктів пропуску в обороті товарів поступово зростала і у 2021 р. досягла впливового рівня – майже 63%. Припинення роботи унаслідок воєнних дій морських портів (у Миколаєві, Маріуполі, Бердянську, Скадовську та Херсоні) як логістичних хабів призводить до руйнування торговельних потоків, це значний удар не тільки по можливостях експортувати промислову продукцію, а й по задоволенню потреб внутрішнього ринку України у промислових товарах.

За даними Держстату, в 2021 р. найбільшу частку імпорту становили такі товарні групи, як: мінеральні продукти – 14969,6 млн дол. США (21,9% у структурі загального імпорту промислових товарів); машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання – 14201,7 млн дол. США, або 20,8% усього промислового імпорту; продукція хімічної промисловості – 9740,6 млн дол. США, або 14,3% усього промислового імпорту; засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби – 7569,7 млн дол. США, що становить 11,1% у структурі імпорту промислової продукції; полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них – 7%, що у вартісному виразі становить 4815,3 млн дол. США [6].

Руйнування транспортної інфраструктури України (особливо портів), збільшення сукупної вартості палива, за оцінками експертів, протягом перших трьох місяців повномасштабної воєнної агресії РФ в Україну призвело до зростання вартості морських перевезень за торговельним маршрутом Північ – Південь на 5–14% [7].

Оскільки найбільші загрози від недружніх і ворожих країн РФ та Білорусі зберігаються і на перспективу, доцільно або переорієнтувати ці імпортні постачання на товари з третіх країн, або передбачити збільшення власного виробництва для потреб промисловості та економіки. Усі ці товари є важливим наповненням внутрішнього ринку, а перебої з їх постачанням можуть перешкоджати нормальній операційній діяльності.

З огляду на те, що наслідки міжнародних санкції матимуть прояв лише з часом, тобто вони неспроможні припинити війну в короткий термін, є гостра потреба в забезпеченні з боку глобальної спільноти зміцнення потенціалу України протистояти агресії. Міжнародна підтримка, яку наразі отримала Україна, поки що є недостатньою для гідного протистояння та підтримання власної економіки, а обсяги

втрат глобальної економіки внаслідок війни продовжують зростати. Тому завершити хочемо цитатою з дослідження ООН: «Сьогодні світ стикається з кризою доступності, коли достатньо всього, але за неправильною ціною, у неправильному місці і не в той час. Завтра світ може зіткнутися з кризою доступності, де це необхідне надходитиме або надто пізно, або не у потрібній кількості, навіть попри високі ціни. Час важливий, і він спливає» [7].

Список використаних джерел

1. Ukraine war unleashing a 'perfect storm' of crises / United Nations; Economic Development. 13 April 2022. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/04/1116152>
2. SIPRI Yearbook 2022 / Stockholm International Peace Research Institute. URL: <https://www.sipri.org/yearbook/2022/02>
3. The Crisis in Ukraine. Implications of the war for global trade and development / The World Trade Organization. 2022. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/imparctukraine422_e.pdf
4. Bekkers E., Góes C. The impact of geopolitical conflicts on trade, growth, and innovation: An illustrative simulation study. 29 March 2022. URL: <https://voxeu.org/article/impact-geopolitical-conflicts-trade-growth-and-innovation>
5. REPowerEU: Joint European action for more affordable, secure and sustainable / European Commission. 8 March 2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1511
6. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>
7. United Nations Stands with People of Ukraine / United Nation. URL: <https://www.un.org/press/en/2022/ga12404.doc.htm>

Т.О. КРИЧЕВСЬКА.,

д-р.екон.наук., с.н.с.,

*провідний науковий співробітник відділу економічної теорії,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ПРОБЛЕМА СУПЕРЕЧНОСТІ МІЖ ЦІЛЯМИ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ НА ГЛОБАЛІЗАЦІЮ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

У 1990-х повною мірою проявилися макроекономічні ефекти як жорсткої антиінфляційної політики 1980-х років, що забезпечила

структурне зрушення в інфляційних очікуваннях, так і глобалізації та фінансової лібералізації, що стали позитивними макроекономічними шоками з точки зору економічного зростання і з точки зору інфляції [1 2].

У сукупності ці процеси призвели до: 1) «Великого згладжування» (Great moderation) – зниження волатильності інфляції і ВВП; 2) пом'якшення суперечностей між економічними школами і появи консенсусу щодо теорії, оптимальної стратегії монетарної політики та окремих аспектів її проведення; 3) зміцнення репутації керівництва центральних банків як висококваліфікованих технократів і довіри до їх антиінфляційної політики; 4) посилення ролі монетарної політики, оскільки масштаби транскордонних потоків капіталу стали значно перевищувати розмір бюджету окремих країн; 5) зростання могутності фінансового сектора, можливостей лобіювати свої інтереси і навіть обіймати ключові посади в урядах; 6) зменшення в умовах зростання боргів схильності центральних банків до підвищення відсоткових ставок. Усе це зумовило включення інфляційного таргетування і фінансової лібералізації до широкого суспільного договору щодо економічної політики [3].

Очевидно, що обмеження чи згортання глобалізації послаблюватиме і її роль як потужного дезінфляційного чинника та загострюватиме суперечності між цілями монетарної політики щодо цінової стабільності й економічного зростання.

У 2010-х роках посилення американо-китайського геополітичного суперництва призвело до зменшення світової торгівлі і транскордонних інвестицій, у 2020–2021 рр. віялові локдауни під час пандемії зменшили виробництво товарів, тоді як потужне фіскально-монетарне стимулювання у розвинених економіках і переорієнтація частини попиту з послуг на товари призвели до зростання попиту на товари і, відповідно, підвищення інфляції.

Повномасштабне воєнне вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 р. стало новим шоком для глобалізації як у короткій, так і в довгостроковій перспективах. Його глобальне значення зумовлене рядом причин: 1) масштаб і характер війни; 2) вагома роль України та Росії у глобальних ланцюжках постачання як виробників сировинних товарів та продуктів харчування; 3) блокування в умовах

війни каналів міжнародних перевезень критично важливих товарів; 4) поширення сфери і збільшення невизначеності економічного впливу російської військової агресії унаслідок перебудови зовнішньоекономічних відносин і виробничо-постачальних ланцюжків з огляду на довгострокові геополітичні міркування; 5) посилення ролі геополітичного чинника в ухваленні рішень щодо інструментів економічної політики.

Війна, розв'язана Росією, і посилення глобальної геополітичної напруженості викликають дисфункції в глобальних виробничо-збутових ланцюжках зовсім іншого характеру, ніж коронакриза. Це довготривала і цілеспрямована перебудова, причому для одних країн більш, а для інших менш радикальна, для одних прорахована й ініційована ними, а для інших – вимушена. Країни намагатимуться зменшити свою залежність від торгівлі із геополітичними противниками. Ланцюжки постачання скорочуватимуться і регіоналізуватимуться. Решоринг та френдшоринг посилять деглобалізацію [4]. Окрім виключно цінових характеристик, перебудова ланцюжків постачання матиме на меті досягнення стратегічних цілей, таких як енергетична безпека [5].

У перші місяці повномасштабної війни РФ проти України провідні економіки в умовах зниження безробіття та високої інфляції оголосили про перехід до більш жорсткої монетарної політики: підвищення відсоткових ставок, скорочення обсягів і припинення викупу центральними банками активів і скорочення балансу ФРС – так званого кількісного посилення (Quantitative Tightening).

Утім, невідомо, чи буде збережено курс на більш жорстку монетарну політику в розвинених економіках, якщо розпочнеться рецесія. Монетарну жорсткість у провідних країнах світу також обмежуватимуть уже сформовані очікування щодо активної ролі центральних банків під час криз.

Слід очікувати активізації досліджень зв'язку між інфляцією і безробіттям у сучасних умовах, впливу сировинних цін на інфляцію та реальні доходи. Міжнародний валютний фонд у звіті «Світові економічні перспективи» за квітень 2022 р. зазначає про ряд відмінностей сучасної ситуації від нафтових шоків 1970-х, теж спричинених воєнними конфліктами, що зменшує імовірність такої ж тривалої і глибокої стагфляції. *По-перше*, шок цін на нафту,

спричинений посиленням геополітичного протистояння і воєнною агресією Росії, поки що менший, ніж нафтові шоки 1970-х (із серпня 1973 р. по січень 1974 р. ціна нафти майже потроїлася). *По-друге*, на сучасному етапі нафтоємність світової економіки значно нижча. Згідно зі звітом Центру глобальної енергетичної політики Колумбійського університету, у 1973 р. світ використовував майже один барель нафти для виробництва ВВП у розмірі 1000 дол. (із поправкою на інфляцію), а до 2019 р. цей показник знизився до 0,43 бареля [6]. *По-третє*, імовірність розкручування спіралі «зарплата – ціни» в сучасних умовах також значно нижча через різнобічні механізми встановлення зарплати, меншу роль профспілок і менш поширену індексацію. *По-четверте*, незалежність центральних банків, якої вони не мали у 1970-х, залишається вагомим фактором, який обмежує середньострокові інфляційні очікування у більшості країн [7].

Дослідження, проведене тижневиком «The economist», виявило досить слабку доказову базу щодо значних економічних втрат від епізодів помірної інфляції – таких, які переживають розвинені економіки на сучасному етапі. Зокрема, йшлося про перевірку гіпотез про зниження реальних заробітних плат, що є аргументом про найбільшу вразливість до інфляції саме найбіднішої частини населення, та гіпотези про те, що інфляція спотворює цінові сигнали, а отже – підриває фундамент ринкової економіки [8].

У 1996 р. М. Бруно та В. Істерлі (Світовий банк) не виявили жодних доказів зв'язку між інфляцією та зростанням при річному рівні інфляції, меншому за 40% [9]. У дослідженні Л. Болла (МВФ), опублікованому 2014 р., зазначається, що «мало емпіричних досліджень навіть намагалися визначити втрати від інфляції, що виражається однозначним числом» [10].

Слід також очікувати збільшення дивергенції між провідними економіками у проведенні монетарної політики з огляду на різнобічні наслідки впливу на них розв'язаної Росією війни проти України і масштабних економічних санкцій проти Росії, що породжує нові джерела зовнішньої нестабільності унаслідок зростання розриву між відсотковими ставками і зміною обмінних курсів.

У США інфляція зростає значною мірою як наслідок перегрівання економіки, на що вказує надзвичайно низький рівень безробіття та високий коефіцієнт співвідношення вакансій і безробітних (на кожного безробітного в квітні 2022 р. припадало 1,9 вільного робочого місця). Останнє дає надію на якщо не уникнення рецесії, то на м'якший її вияв унаслідок переходу до жорсткої монетарної політики. Сприятливими умовами для економіки США і є наявність подушки безпеки у домогосподарств, фірм та банківської системи. Єврозона, за словами президента ЄЦБ К. Лагард, «зіштовхнулася з іншим звіром» – інфляцією, спричиненою передусім зростанням цін на енергоносії. Ще однією особливістю єврозони, що визначає характер монетарної політики ЄЦБ, є поєднання єдиної монетарної політики з національними видами фіскальної політики. Підтримка не надто великого перевищення вартості запозичень у більш слабких (тобто південних) частинах єврозони від вартості запозичень у багатших економіках монетарного союзу залишається імпліцитною ціллю європейського монетарного регулятора. За сучасних умов ця ціль стає явною і вимагає застосування спеціальних інструментів монетарної політики, що впливає і на її загальний характер, тобто може вступати в суперечність з ціллю щодо цінової стабільності.

В економіках з ринками, що формуються, потенціал макроекономічного стимулювання обмежується через його більш потужний вплив на обмінні курси – з огляду на значну залежність цих країн від споживчого імпорту, слабкіше заякорені інфляційні очікування, офшоризацію, залежність їхніх фінансових ринків від міжнародних фінансових організацій і зовнішніх портфельних інвесторів з низькою довірою до інституційної спроможності цих держав освоїти стимулюючий імпульс усередині країни [1].

Викликами для монетарної політики економік з ринками, що формуються, та економік країн, що розвиваються, на сучасному етапі є: підвищення відсоткових ставок Федеральною резервною системою США, що провокує відплив капіталів із цих країн; зміцнення курсу долара США, що збільшує тягар деномінованих у цій валюті боргів; більша вразливість населення до подорожчання цін на продукти харчування з огляду на нижчі середньодушові доходи в цих країнах; для багатьох країн нижча імовірність

зовнішньої компенсації втрат від структурних зрушень, спричинених геополітичними чинниками.

Список використаних джерел

1. Кричевська Т. О. Логіко-історичний розвиток інституту довіри у грошово-кредитній сфері: автореферат дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.01. Київ, 2020. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/avtoref_Krychevska_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9.pdf
2. Кричевская Т.А., Романовская Н.И. Соотношение целей монетарной политики: логика эволюции и актуальные проблемы. *Proceedings of the International Symposium „Experience. Knowledge. Contemporary Challenges”*. 8th edition „Back to the Future. Social – economic Challenges and Perspectives”. May 27th, 2021. „ARTIFEX” University of Bucharest. Bucharest, Romania, 2021. P. 911–933.
3. Кричевська Т.О. Довіра у грошово-кредитній сфері: логіко-історичне дослідження: монографія / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2020. 504 с.
4. Rajan R. We need to revitalise the world economy in inclusive ways. *Financial Times*. 2022, May 6. URL: <https://www.ft.com/content/04e11f5c-0c93-4b58-9671-4dd6327379d0>
5. Why the oil price is spiking again. *The economist*. 2022, May 31. URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2022/05/31/why-the-oil-price-is-spiking-again>
6. How oil shocks have become less shocking. *The economist*. 2022, March 12. URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2022/03/12/how-oil-shocks-have-become-less-shocking>.
7. Global Prospects and Policies – World Economic Outlook. War Sets Back the Global Recovery / International Monetary Fund. 2022, April. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/04/19/world-economic-outlook-april-2022#Chapters>
8. Does high inflation matter? *The economist*. 2022, April 23. URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2022/04/23/does-high-inflation-matter>
9. Bruno M., Easterly W. Inflation and Growth: in Search of a Stable Relationship. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*. 1996, May/June. Vol. 78. P. 139–146. URL: <https://files.stlouisfed.org/files/htdocs/publications/review/96/05/9605mb.pdf>
10. Ball L. The Case for a Long-Run Inflation Target of Four Percent. *IMF Working Paper*. 2014. June. № 14/92. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp1492.pdf>

Н.С. НАУМЕНКО,

*канд. екон. наук, доцент, член-кореспондент АЕНУ,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
та управління проектами*

Волинського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ САНАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХІДНИХ КРАЇН ПІСЛЯ ВИХОДУ ЗАРУБІЖНИХ ТНК З РОСІЙСЬКОГО РИНКУ ЧЕРЕЗ ПОВНОМАСШТАБНУ ВІЙНУ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Протягом трьох місяців повномасштабної війни РФ проти України було уведено велику кількість економічних санкцій. Виникає слушне запитання, наскільки вони дієві та які преференції від цього може отримати Україна. Так, на початок червня інфляція в Росії вже перевищила 25%; з російського ринку пішли 1033 іноземні компанії; зростала чисельність зареєстрованих безробітних. Російський бюджет може втратити до чверті доходів через нафтове ембарго.

Усе це – наслідки кремлівської політики та війни, яку Москва розв'язала проти України [1].

Частина підприємств призупинила постачання продукції до РФ, зокрема з морально-етичних міркувань, у зв'язку з репутаційними ризиками тощо або взагалі пішла з ринку. З Росії остаточно пішли або призупинили свою діяльність на невизначений термін такі компанії, як: LG Electronics, Apple, Cisco, Dell, HP, Ericsson, IBM, Intel, Microsoft, Nokia, Samsung, Siemens, Sony, L'Oreal, Louis Vuitton, Prada, Chanel, Tommy Hilfiger, Calvin Klein, Adidas, Nike та Puma, ZARA, H&M, IKEA, McDonald's, PepsiCo, Netflix, Universal, Suzuki, Mercedes-Benz, BMW, Volkswagen, FedEx та UPS, Deutsche Bank, JP Morgan Chase, Baker McKenzie, Deloitte, E&Y, PWC, KPMG, Ray Pal та багато інших.

Світові лідери морських контейнерних перевезень – Mediterranean Shipping Company (MSC), Maersk та CMA CGM – оголосили про припинення з 1 березня прийому нових замовлень на перевезення контейнерів у/з Росії. В деяких терміналах блокується завантаження-

вивантаження контейнерів з російських суден. Російські економісти оцінюють зниження обсягу контейнерних перевезень на 50%.

Через санкції виникли проблеми з платежами. П'ять російських банків, що потрапили під санкції, ізольовані від проведення розрахунків у основних світових валютах. Заблоковано трансакції Сбербанку, якщо вони проводяться за участю банків США та Великої Британії. Деякі постачальники тепер вимагають повну передоплату, що створює складнощі для багатьох бізнесів у Росії, які не мають вільного оборотного капіталу. Деякі банки через санкції запровадили додаткові перевірки, що збільшує час проведення операцій (зафіксовані випадки тимчасового блокування трансакцій російських імпортерів).

Найпотужніше санкції б'ють по російським автопрому, машинобудуванню, автогазовому сектору, металургійній галузі, агросектору та харчовій промисловості. Низка зарубіжних компаній призупинила нафтогазове партнерство.

Так у російського автопрому виникли такі основні проблеми:

– вихід компаній із Росії Audi, Porsche, General Motors (Chevrolet і Cadillac), Jaguar Land Rover, Lexus, Volvo, Honda, Mazda та інші американські та європейські компанії перестали експортувати автомобілі до РФ. З погляду зайнятості – це удар по найбільших містах Росії, де є автодилери та автосервіс;

– тимчасово або повністю припинили діяльність складальні заводи: Volkswagen, BMW, Renault, Mercedes, Hyundai, Toyota та «Соллерс Форд». Так, компанія Hyundai вирішила заморозити проект створення другого заводу в Санкт-Петербурзі. Два роки тому компанія Hyundai придбала підприємство концерну General Motors. Передбачалося, що з 2023 р. випускатимуть кросовери Hyundai Tucson, Hyundai Palisade та Kia Sportage. Першопочатково планувалося, що навесні 2022 р. розпочнеться реконструкція існуючих цехів, проте компанія від цих планів відмовилася. Також поки що заморожені роботи зі створення нових корпусів. У березні поточного року Hyundai Motors Ukraine повідомили, що виробництво продукції компанії на заводі в Санкт-Петербурзі призупинено ще в перші дні військової агресії Росії проти України. Також компанія призупинила постачання готової продукції та компонентів у Росії. Крім того, структурні одиниці Hyundai Motor Group і Hyundai Motor

Сотрану передали міжнародному комітету Червоного Хреста 1,500 млн дол. США відповідно. Ці кошти організація використовує у рамках гуманітарної місії в Україні [2];

- зупинка виробництв у Росії через відсутність імпортованих комплектуючих, чипів (залежить від імпорту 50–80%);

- завантаження потужностей з випуску легкових та легких комерційних машин уже скоротилося на 45%;

- через нестачу компонентів виробництво автомобілів призупинив «АвтоВАЗ». Проблеми є також у «КамАЗу» – постачання комплектуючих із Європи заморожене. За умови повної зупинки виробництва це матиме мультиплікативний ефект для економіки;

- впадуть замовлення на продукцію металургів, ті зі свого боку скоротять споживання коксу, електроенергії тощо. Працездатне населення втратить роботу або частину свого доходу, люди будуть змушені скоротити свої звичні витрати на продукти харчування, одяг, дозвілля тощо;

- перехід на режим неповної зайнятості у російському автопромі, виплата «тарифу» (частини зарплати). З високою імовірністю сектор стане повністю дотаційним. А це близько 300 тис. людей, ще 700–900 тис. зайняті у російських компаніях, які є постачальниками автопрому.

Санкції щодо машинобудування (енергетичного, транспортного) зачепили:

- підприємства, пов'язані з оборонним сектором. Наприклад, під санкції Міністерства фінансів США потрапив Курганський машинобудівний завод, який входить до держкорпорації «Ростех». Скоротити понад 300 працівників планують у холдинговій компанії «Барнаульський верстатобудівний завод» в Алтайському краї. Поки 509 працівників переведено в режим неповного робочого тижня, але складається список тих, хто потрапить під скорочення. «Барнаульський верстатобудівний завод» виробляє патрони для стрілецької зброї, вантажопідйомне обладнання, теплообмінники, інструмент та оснащення. Підприємство є найбільшим в регіоні, у якого 70% продукції — спортивно-мисливських та бойових патронів – ішло на продаж у 30 країн світу;

– постачання в Росію комплектуючих для машинобудування, що безпосередньо впливає на галузь. За даними російських економістів, майже всі підприємства галузі зав'язані на комплектуючих іноземних постачальників;

– «Уралвагонзавод» та «Челябінський тракторний завод» уже зупинилися через відсутність іноземних комплектуючих. «Уралвагонзавод» – єдиний у Росії завод із серійного складання танків. Також на зазначених підприємствах випускали та ремонтували іншу техніку для військових цілей;

– технологічний «совок» для РФ наближається і щодо виробництва вітрових турбін. Російський ринок залишає датський Vestas, він розриває спеціальний інвестконтракт з Росією із-за санкцій за війну проти України [3];

– німецький концерн Siemens Energy AG – один з основних постачальників енергообладнання в РФ – оголосив про припинення постачання в РФ. Проте концерн продовжить локальну діяльність з обслуговування та ремонту згідно із санкціями. Siemens разом з енергомашинобудівною компанією «Силові машини» володіє компанією «Сіменс технології газових турбін» (частка 65%);

– поставки та майбутні інвестиції в Росію призупиняє французький концерн Alstom SA (володіє 20% акцій «Трансмашхолдингу»). Очікується, що у секторі виникнуть проблеми з підтримкою поточних виробництв та згодом – із нарощуванням нових. З високою ймовірністю зростатимуть витрати у зв'язку з переходом на інші комплектуючі, устаткування, софт. Чим технологічніше виробництво – тим вища в ньому частка імпортних комплектуючих, і, відповідно, тим більше воно постраждає від санкцій.

Одним із перших іще у березні–квітні цього року під санкції потрапив авіасектор: авіаперевезення, обслуговування літаків, аеропорти:

– санкції: заборона на постачання в Росію цивільних літаків та запчастин, а також їх техобслуговування та страхування. Крім того, санкції зобов'язували лізингодавців до кінця березня розірвати чинні контракти з російськими авіакомпаніями. Компанії Boeing та Airbus скасували лізинг та технічне обслуговування літаків у РФ. Російська

компанія «Аерофлот» повністю на умовах фінансового лізингу змогла викупити лише вісім літаків;

– зовнішні польоти закриваються, безпека внутрішніх перельотів перебуватиме під питанням: у відповідь на санкції російська влада має намір збільшити режим льотної придатності на рік. Проблеми із запчастинами, найімовірніше, вирішуватимуться шляхом зняття деталей зі старих літаків (зокрема, тих літаків, які Росія «націоналізувала»).

Російська авіаційна галузь продовжує втрачати доступ до міжнародних авіаліній. Зокрема, «Аерофлот» призупинив польоти у Шрі-Ланку після арешту за вимогою ірландського лізенгодавця одного з літаків. Проте, через деякий час ,суд Шрі-Ланки зняв арешти, побоюючись втратити доходи від російського бізнесу в туристичній та енергетичній сферах [1];

– це вдарить по всіх великих містах, де є аеропорти. Аеропорт «Шереметьєво» вже відправив близько 40% співробітників, або 6–7 тис. осіб, у режим «простою» через зменшення пасажиропотоку. Передбачається, що їм виплачуватимуть 2/3 окладу. Можливо, частина російських льотчиків поїде працювати до Китаю чи Африки.

Металургійна промисловість та титанова галузь:

– Boeing відмовився купувати титан у «ВСМПО-Авісма», що забезпечувала до 1/3 потреби компанії. Очікується, що Boeing упорається без російського титану завдяки власним запасам та пошуку інших постачальників;

– 26% виробленого титану «ВСМПО-Авісма» продавала в США. Незважаючи на те, що титан використовується в різних сегментах (від будівництва космічних апаратів до медичних інструментів) і компанія може переорієнтуватися на них, основний попит на титан зосереджений саме в аерокосмічній галузі (займає 50% експорту);

– втрата Boeing може бути для «Авісми» досить відчутною. Це залежить від того, чи зможе Boeing повністю і довгостроково відмовитися від російського титану і наскільки успішно «Авісма» зуміє переорієнтувати продажі. Надалі, після відновлення металургійного комплексу на Сході України слід враховувати перспективи збільшення поставок на європейський та американський ринки. Проте це перспективи далекого майбутнього;

– міжнародна інвестиційна група Solway, яка володіє Побузьким феронікелевим комбінатом, підтвердила свій вихід із російських активів через воєнну агресію Росії проти України. У березні 2022 р. група засудила дії уряду Росії та ухвалила рішення про вихід із російських активів. Нині цей процес законно завершено. Раніше ЗМІ поширили інформацію, що міжнародна гірничо-металургійна група Solway вийшла з проєкту з видобутку золота на відвалах Ключівського родовища у Забайкаллі та чинного підприємства з видобутку золота та срібла на Курильських островах. Для нашої держави ця новина створює привабливі перспективи зростання потужностей з виробництва феронікелевих сплавів, адже Побузький феронікелевий комбінат – єдине в Україні підприємство, що виробляє феронікель у промислових масштабах. У 2003 р. міжнародна компанія Solway Investment Group придбала активи комбінату після тривалого простою та через рік перезапустила його. Побузький феронікелевий завод був перетворений на Побузький феронікелевий комбінат з відновлення та випуску феронікелю. Наразі ПФК повністю інтегрований у виробничий процес Solway Investment Group. Загальна сума інвестицій групи у комбінат становила понад 130 млн дол. США. Міжнародна інвестиційна група Solway розпочала свою діяльність у 2002 р. Є приватною компанією, що веде диверсифікований бізнес у гірничодобувній та металургійній промисловості. Ключові компанії групи зареєстровані у Швейцарії, Люксембурзі, Естонії та Мальті. 100% статутного капіталу належить громадянам ЄС. Основні виробничі активи Solway розташовані у Північній Македонії, Гватемалі, Індонезії, Аргентині та Україні [4].

Найцікавішим для України залишається агросектор, харчова та косметична промисловості. Росія залежить від імпорту, а саме:

– насінневого фонду (в середньому на 40–55% по різних культурах, на 98–99% по цукровому буряку, на 50–70% по соняшнику, кукурудзі, ячменю та ріпаку, повна залежність по овочевих культурах);

– ліків для тварин (на 70%);

– генетичного інкубаційного яйця (на 15-20%);

– Россільгоспнагляд відновив увезення в РФ насінневого матеріалу з 11 зарубіжних країн, щодо яких раніше вводилися

обмеження. До кінця 2022 р. у РФ не буде проблем із увезенням насіннєвого матеріалу (за попередніми прогнозами наявних запасів насіння щодо майбутнього врожаю 2023 р. достатньо), але вже з 2024 р. (за умови, якщо санкції щодо імпорту насіннєвого матеріалу пропишуть в одному із наступних пакетів до кінця 2022 р.) обсяги поступово скорочуватимуться, а головне – якість зібраного врожаю знижуватиметься. Це є перспективним для України з точки зору того, що Росія є нашим найбільшим конкурентом з експорту зернових культур у світі. Але, на думку автора, уведення санаційної заборони щодо ввезення насіннєвого матеріалу не відбудеться. Це пояснюється тим, що загроза глобального голоду, яка вже охопила найбідніші регіони світу, превалюватиме у виборі оптимального політичного рішення. ФАО та міжнародна економічна спільнота скоріше погодяться із викраденням РФ українського зерна і його подальшим перепродажем за безцінь країнам Африки, аніж на заборону імпорту насіннєвого матеріалу в державу-агресора;

- більшість сегментів харчової промисловості також залежить від імпорту. Заводи, що виробляють молочні суміші та харчування для дітей, працюють на імпортній сировині;

- фінський виробник молочної продукції Valio та виробник кави Paulig припиняють роботу в Росії;

- Швеція заборонила пакувальному гіганту Tetra Pak увозити на територію РФ свою продукцію. Компанія виробляє сім із десяти існуючих нині упаковок для молока і соків.

- Компанія Mars, яка володіє брендами Mars, Snikers, Twix, Bounty, Milky Way, Orbit, Whiskas та Pedigree, заявила, що йде з ринку Росії. Отже, в майбутньому з'являється можливість розширити українські виробничі потужності в секторі харчових технологій;

- виробник спиртних напоїв Brown-Forman (віскі Jack Daniel's і горілка Finlandia) припиняє роботу в РФ;

- Philip Morris International має намір згорнути виробництво в Росії, а компанія British American Tobacco вирішила повністю піти з російського ринку;

- фінська мережа ресторанів швидкого харчування Husburger планує до кінці літа закрити всі свої ресторани в Росії та Білорусі;

- після 32 років локації McDonald's, а за ним Starbucks та Burger King закрили свої ресторани на території Російської Федерації;

– німецький виробник професійної косметики Wella Company вирішив залишити російський ринок після 28 років роботи в РФ. Не зупинили значні втрати у російському бізнесі міжнародного виробника товарів масового попиту для краси та здоров'я Amway. Косметичний гігант L'Oreal закриває магазини в Росії, зупиняє інвестиції у виробництво та рекламу. Компанія виробляє косметику та парфумерію під брендами Garnier, Maybelline New York, Lancome, Vichy [5];

– при цьому спад у промисловості не обов'язково супроводжуватиметься сплеском рівня безробіття. Масових скорочень на виробництвах не передбачається, як наприклад у сфері надання харчових послуг, натомість відбудуться перехід на 2–3-денний робочий тиждень, канікули, «посадка на тариф», відпустки, неоплачувані відпустки тощо. А це втрата суттєвої частини доходів населенням, яка в офіційній статистиці не враховуватиметься як безробітне. Але разом із тим на початок червня найбільше постраждають працівники у сфері харчової промисловості (136 тис. осіб), автомобілебудування (60 тис. осіб) і ділових та ІТ-послуг (45 тис. осіб) [6].

Окремо хочеться зупинитися на такому гіганті рітейла, як шведська ІКЕА. Компанія тривалий час не йшла з ринку, але потім закрила свої магазини на всій території країни-агресора. Компанія призупинила співпрацю з постачальниками з Білорусі. Фабрики ІКЕА у Тихвині, В'ятці та Новгороді будуть продані, а половині співробітників запропонують піти за згодою сторін. Працівники отримають сім-вісім окладів відступних замість скорочення і допомогу у працевлаштуванні [7]. Україні варто взяти до уваги можливість розміщення виробничих потужностей ТНК на своїй території вже зараз.

Санкції зачепили насамперед високотехнологічні галузі економіки. Наприклад, у населеному пункті Садиково у Тверській області, закривається завод Jabil із виробництва складної електроніки. Американська компанія-власник ліквідувала свою російську філію. Завод працював з 2009 р. та займався збором автоелектроніки, телевізорів, роутерів та камер. Ще один завод, який випускав протипожежні та газові детектори, засоби індивідуального захисту, закривається у Липецькій області. І

знову це пов'язано з виходом з Росії американської компанії Honeywell.

За аналітикою The Wall Street Journal, глобальні компанії зазнали збитків у розмірі понад 59 млрд дол. США після того, як розпочали процес виходу з російського ринку та списання активів.

Списання російських активів зачепило компанії із низки галузей – від банків та пивоварень до виробників, роздрібних торговців, ресторанів та судноплавних компаній.

Так, мережа швидкого харчування McDonald's очікує зафіксувати витрати від 1,2 до 1,4 млрд дол. США після того, як остаточно здійснить розрахунок після продажу своїх російських ресторанів місцевому ліцензіату.

Exxon Mobil Corp. отримала 3,4 млрд дол. США збитків після припинення діяльності у нафтогазовому проєкті на Далекому Сході Росії.

Пивоварня InBev SA отримала 1,1 млрд дол. США збитків після того, як вирішила продати свою частку в російському підприємстві.

Деякі компанії списують активи, що застрягли у Росії. Ірландська компанія з лізингу літаків AerCap Holdings NV списала понад 100 літаків на 2,7 млрд дол. США, що застрягли в Росії.

Підприємства, що зберігають присутність у Росії, також зазнають збитків. Французький енергетичний гігант TotalEnergies SE списав у квітні 4,1 млрд дол. США вартості своїх запасів природного газу, посилаючись на вплив західних санкцій проти Росії [8].

Разом із тим світові фінансові ринки відреагували на вихід зарубіжних ТНК не так, як очікували в Російській Федерації. Дослідники Єльської школи менеджменту дійшли висновку, що зростання вартості акцій після заяви про вихід з Росії значно перевищило одномоментне знецінення компанії через списання російських активів.

За продовження санкцій проти РФ для України відкриваються можливості переносу в українську економіку виробничих потужностей провідних європейських та американських ТНК.

Список використаних джерел

1 Савченко-Галушко Т. Про дієвість економічних санкцій проти Росії. *Армія інформ*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/08/pro-diyevist-ekonomichnyh-sankcij-proty-rosiyi/> (дата звернення – 8.06.2022).

2 Hyundai заморозила проект створення нового заводу в Росії. *Finance.UA*. URL: <https://news.finance.ua/ru/hyundai-zamorozila-proekt-sozdaniya-novogo-zavoda-v-rossii>

3 Орлова В. Технологічний «совок» все ближче: ще один мировий виробитель розірвав контракт з РФ. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.net/world/tehnologicheskii-sovok-vse-blizhe-eshche-odin-mirovoy-proizvoditel-razorval-kontrakt-s-rf-novosti-mira-11865792.html> (дата звернення – 14.06.2022).

4 Група Solway підтвердила уход з РФ. *Finance.UA*. URL: <https://news.finance.ua/ru/gruppa-solway-podtverdila-uhod-iz-rf> (дата звернення – 12.06.2022).

5 Балашова Л. Тепер без кави та джинсів. Список компаній, які припинили або призупинили роботу у Росії. *Бізнес*. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/yaki-kompaniji-ydut-iz-rosiji-spisok-ostanni-novini-50222290.html>

6 Росія може втратити 8 мільйонів робочих місць через припинення роботи іноземних компаній, – дослідження. *Бізнес. Цензор*. URL: https://mbiz.censor.net/news/3347713/rosiya_moje_vtratytu_8_milyoniv_roboch_yh_mists_cherez_pryupynennya_roboty_inozemnyh_kompaniyi_doslidjennya

7 Орлова В. Заводы продадут, сотрудников уволят: IKEA объявила о полном уходе из России. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.net/world/sankcii-protiv-rossii-ikea-obyavila-o-prodazhe-zavodov-v-rossii-i-uvolnenii-sotrudnikov-novosti-mira-11867148.html>

8 Совокупный ущерб корпораций от выхода с российского рынка превышает \$59 млрд — WSJ. *Finance.ua*. URL: <https://news.finance.ua/ru/sovokupnyu-ushherb-korporaciy-ot-vyhoda-s-rossiyskogo-rynka-prevyshaet-59-mlrd-wsj>

В.А. ЧЖЕН,

*канд. істор. наук, завідувачка кафедри східних мов
Київська гімназія східних мов № 1, м. Київ*

КИТАЙ ЯК НОВИЙ ЦЕНТР «М'ЯКОЇ СИЛИ»

Поряд зі стрімким зміцненням економічних позицій Китаю спостерігається помітне посилення КНР і в глобальній політиці. Сучасний Китай прагне заявити про себе як новий центр «м'якої сили», створення якої є частиною цілеспрямованої довгострокової політики держави.

В останні десятиліття практика «м'якої сили» дедалі частіше стає складовою зовнішньополітичної стратегії різних держав світу. Однак Китай у цьому сенсі характеризується як потужний першопроходець серед азійських країн. Узявши за основу концепцію Дж. Ная, китайські вчені та ідеологи істотно трансформували її, наповнивши автентичною культурно-ціннісною складовою [1, с. 174]. На тлі викликів глобалізації саме культура перетворюється на найважливіший чинник, що об'єднує суспільство і сприяє соціально-економічному розвитку та зміцненню могутності держави.

Ідея «м'якої сили» як способу встановлення контактів у спілкуванні між людьми й одержання позиції домінування в комунікації глибоко притаманна китайському менталітету та вкарбована в китайську культурну спадщину. Проте у китайському трактуванні «м'яка сила» перетворилася на мистецтво переконання, використання нематеріальних ресурсів культури і політичних ідеалів для здійснення впливу на людей в інших країнах, вона – «не завоювання і підпорядкування, а «оволодіння розумами» людей і скеровування симпатій до своєї країни та її культури.

Китайська концепція «м'якої сили» вибудовується навколо понять «традиційна культура», «економічна модель розвитку», «національна єдність», «соціальна справедливість», «політична реформа», «моральні норми», «антикорупційна боротьба» тощо [1, с. 174].

У середині 2000 р. було оголошено про необхідність нарощувати власну «м'яку силу» і здійснювати культурне суперництво з іншими країнами. На XVI з'їзді КПК (18–24 листопада 2002 р.) цілісна зовнішньополітична доктрина КНР отримала завершений і концептуальний вигляд [2]. Було розставлено пріоритети зовнішньої політики КНР: розвинені країни, сусідні країни, країни третього світу [3, с. 145–147].

Досягнувши високого рівня економічної потужності, країна свідомо пішла шляхом формування позитивного іміджу за допомогою культури та інших інструментів впливу на громадську думку населення й еліт країн світу.

Останніми роками Китай входить у трійку лідерів за розміром витрат на просування політики «м'якої сили», поступаючись лише США та Євросоюзу. Серед головних напрямів політики «м'якої

сили» виділяють просування традиційної та сучасної культури, включаючи поширення та популяризацію мови, розширення освітніх контактів, розвиток економічних зв'язків і науково-технічне співробітництво, сприяння міжнародному розвитку, громадську дипломатію, підтримку співвітчизників, які проживають за кордоном тощо [1, с. 181].

У геополітичному аспекті китайська стратегія «м'якої сили» зорієнтована на розвиток відносин зі своїми найближчими сусідами, створення навколо Китаю певного поясу безпеки. Серед першочергових завдань розглядається зміцнення позицій Китаю в Азійсько-Тихоокеанському регіоні через організацію АТЕС, а також Південно-Східної Азії – через АСЕАН. Спостерігається стрімкий розвиток відносин між Китаєм і країнами ПСА на двосторонньому рівні та у форматі «АСЕАН+Китай».

Китай помітний в інших міжнародних структурах – ШОС та БРІКС. Саме з позицій застосування «м'якої сили» можна оцінювати здійснювані з 2013 р. колосальні дипломатичні, пропагандистські та економічні зусилля Китаю з просування ідеї створення новітнього Великого шляху («Один пояс – один шлях» або «Економічний Шовковий шлях та «Морський Шовковий шлях XXI століття»), завданням якого є продуктивне об'єднання розвинених країн і країн, що розвиваються (понад 60 країн світу різних регіонів), під соціокультурною та економічною егідою Китаю. Провідним критерієм формування з цих регіонів наддержавного суперрегіону під егідою та геополітичним впливом КНР виступає створення засобами державної зовнішньої політики інтеграційного соціокультурного простору на основі зон вільної торгівлі, реалізації інтересів національної безпеки з урахуванням рівня потенційних і реальних загроз, що надходять з інших регіонів [1, с. 183]. Поступальний економічний розвиток Китаю перетворив його на основного учасника інтеграційних процесів у Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР). Особливу увагу Китаю приділено країнам Африки та Латинської Америки, багатим на природні ресурси, що представляють перспективні ринки поширення китайських регіональних відтворювальних процесів і культурних цінностей. Дії Китаю щодо цих регіонів у поєднанні з принципом «м'якої сили» полягають в наданні масштабної допомоги великими

соціокультурними проєктами, отриманням концесій на видобуток природних копалин, налагодженням регіонального співробітництва у спільних відтворювальних проєктах і процесах територіальної організації цих країн.

Зміни на зовнішньополітичному полі діяльності Китаю, пов'язані з переходом до заснованої на конфуціанських постулатах і максимах політики «м'якої сили», можна згрупувати за такими напрямками. Це, по-перше, безпекова політика, спрямована на запобігання загострення міжнародної обстановки: цілком у річищі конфуціанського положення про найкращу перемогу без війни, Китай дистанціюється від будь-яких воєнних конфліктів, якщо вони не зачіпають безпосередньо його територіальні інтереси, та бере широку участь у миротворчих місіях. По-друге, активна гуманітарна діяльність – надання іншим країнам допомоги, не пов'язаної з політичними умовами чи ідеологічними питаннями. Третій напрям – власне культурна експансія як шляхом створення засобами медіа та з використанням культурних продуктів власного позитивного іміджу, так і через «експорт освіти».

Політика «м'якої сили» має й геоекономічний ефект – Китай став другою найбільшою економікою світу. За прогнозом Британського консультативного центру з питань економіки та бізнесу (CEBR), ВВП Китаю зростатиме на 5,7% щорічно до 2025 р. та на 4,7% у наступні п'ять років. Очікується що вже до 2030 р. Китай пережене Сполучені Штати. ВВП Китаю за паритетом купівельної спроможності з 1990 р. до 2018 р. злетів на 1949%. У кризовому 2020 р. економіка Китаю становила майже 16 трлн дол. США, у 2021 р. – 18 трлн дол. США. Компанія дослідження ринків IHS Markit вважає, що основним чинником такого зростання став експорт товарів, які сприяють зростанню та капіталізації нових товарів. Статус найбільшої економіки світу для Китаю може посилити його зовнішню політику та делегітимізувати регіональне і глобальне лідерство США [4].

Список використаних джерел

1. Чжен В.А. Конфуціанський складник трансформації китайського суспільства в період «реформ та відкритості (1978–2013 рр.): дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук (доктора філософії) за

спеціальністю 07.00.02 «Всесвітня історія» / Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України. Київ, 2021. 244 с.

2. Електронний архів офіційного порталу ЦК КПК (Всі з'їзди Компартії Китаю. База даних). (Шістнадцятий Всекитайський з'їзд Комуністичної партії Китаю 8 листопада 2002 р. Документи). URL: <http://cpc.people.com.cn/BIG5/64162/64168/64569/index.html>

3. Кіктенко В. О. «Політичне конфуціанство» Цзя Ціна як відмова від західної моделі розвитку. *Східний світ*. 2014. № 2. С. 131–136.

4. Економіка Китаю може стати першою у світі вже у 2030 році. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1958990-ekonomika-kitayu-mozhe-stati-pershoyu-u-sviti-vzhe-u-2030-rotsi>

Т.О. ПАНФІЛОВА,

*канд. екон. наук, с.н.с., провідний науковий співробітник
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ГЛОБАЛЬНІ ЧИНИКИ ЕСКАЛАЦІЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ

Ескалація продовольчих криз тривалий час притаманна окремим регіонам Африки та Близького Сходу і відбувається під впливом взаємопов'язаних чинників екологічного та кліматичного характеру, розгортання міждержавних конфліктів. З огляду на це у 2016 р. було засновано Глобальну мережу боротьби з продовольчими кризами під егідою Європейського Союзу, Всесвітньої продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО, *Food and Agriculture Organization*, FAO), Всесвітньої продовольчої програми (ВПП) та численних урядових та неурядових організацій. Зазначені інститути спільно працюють з метою запобігання продовольчим кризам, підготовці до них та реагування на них, а також сприяння досягненню мети у сфері сталого розвитку щодо ліквідації голоду (Цілі сталого розвитку, ЦСР 2). Основною публікацією Глобальної мережі є Глобальна доповідь про продовольчі кризи, підготовка якої проводиться за підтримки Інформаційної мережі з продовольчої безпеки [1]. У зазначеній Доповіді основними чинниками зростання масштабів гострої відсутності продовольчої безпеки були [1]: конфлікти (в 24 країнах/територіях), екстремальні погодні умови (у 8 країнах/територіях) та економічні потрясіння (у 21 країні/території) в основному через наслідки пандемії COVID-19.

За нашими оцінками, у другій половині 2021 р. у глобальному середовищі проявилися окремі середньострокові чинники ескалації продовольчих криз, зокрема, товарні шоки, цінова нестабільність і геополітизація ресурсів, що проявилось на ринках енергоресурсів – природного газу та нафти і нафтопродуктів, окремих видів агропродовольчої продукції.

У квітні 2022 р. пролунали жорсткі оцінки загальносвітової ситуації. Зокрема директор-розпорядник МВФ К. Георгієва зазначила, що світ стоїть перед подвійною кризою [2]: «По-перше, пандемія: вона перевернула наше життя та економіку, і вона ще не закінчилася. Розповсюдження вірусу, що продовжується, може стати причиною появи ще більш заразних або, що ще гірше, більш смертельних його варіантів, що призведе до подальшої дестабілізації та подальших розбіжностей між багатими та бідними країнами. По-друге, війна: вторгнення Росії в Україну, руйнівне для української економіки, струсить увесь світ. Економічні наслідки цієї війни поширюються швидко і далеко, на сусідні країни та за їх межі, завдаючи найсильнішого удару по самих незахищених людях у всьому світі. Сотні мільйонів сімей вже страждали від зниження доходів та зростання цін на енергоносії та продовольство. Війна значно погіршила їхнє становище і загрожує подальшим зростанням нерівності. Крім того, вперше за багато років інфляція становить явну загрозу для багатьох країн світу. ... Адаптація до цього тектонічного зрушення пов'язана зі значними витратами. Ланцюги постачання, НДДКР та виробничі мережі будуть зруйновані, і їх потрібно буде відновлювати.»

Зростання світової економіки після гострої фази пандемії у 2020 р. спричинило швидке прискорення інфляції як у розвинених країнах, так і в країнах із ринком, що формується, що пов'язують із відновленням попиту, дефіцитом пропозиції та швидким зростанням цін на біржові товари. Пандемія призвела до серйозних коливань цін у деяких галузях, зокрема у харчовій промисловості, на транспорті, у виробництві предметів одягу та зв'язку.

У багатьох країнах світу інфляція стала центральним питанням, оскільки становить загрозу для фінансової стабільності та одночасно виступає податком для населення внаслідок скорочення реальних доходів.

У 2022 р. ціни на продовольство та енергоносії поряд із проблемами в ланцюгах постачання продовжують сприяти зростанню інфляції. У країнах із розвинутою економікою інфляція вже наближається до максимального рівня за чотири десятиліття. МВФ прогнозує, що вона залишиться підвищеною довше, ніж передбачалося раніше.

Світовий банк у своєму квітневому звіті прогнозує, що зумовлені війною збої постачань сприятимуть величезному зростанню цін на товари – від природного газу до пшениці та бавовни, що буде найбільшим товарним шоком з 1970-х років [3]. У результаті ціни на енергоносії в березні 2022 р. були вдвічі більшими, ніж у березні 2021 р., з найбільшим зростанням цін на природний газ та вугілля. За прогнозами, ціни на нафту марки Brent у 2022 р. становитимуть у середньому 100 дол. за барель, що стане найвищим рівнем з 2013 р., а потім знизиться до 92 дол. за барель у 2023 р. у міру зростання видобутку. Очікується, що ціни на природний газ залишаться високими у 2022 р., при цьому європейський контрольний показник зросте більш ніж удвічі порівняно з 2021 р., тоді як ціни на вугілля, як очікується, зростуть майже вдвічі, що частково відображає його використання як заміну природному газу. Основним ризиком для енергетичних ринків є тривалість війни та масштаби порушення російського експорту. Якщо війна затягнеться, а експорт енергоносіїв скорочуватиметься ще більше, ціни можуть стати набагато вищими. Негативні ризики включають подальше уповільнення глобального зростання, а також подальші спалахи COVID-19, особливо в Китаї.

Прогноз Світового банку щодо інших товарів також песимістичний: вартість багатьох харчових продуктів різко зросте. Очікується зростання цін на інші товари, зокрема на добрива, метали та мінерали (табл. 1).

Зростання цін на продовольство посилюється різким збільшенням вартості газу, одного з основних інгредієнтів азотних добрив. Сплеск цін на добрива у поєднанні зі значним скороченням світової пропозиції має значні наслідки для продуктів харчування в більшості країн, включаючи основних виробників та експортерів, які сильно залежать від імпорту добрив. Збільшення цін на продовольство та шоки пропозиції можуть підвищити соціальну напруженість у

багатьох постраждалих країнах, особливо у тих, які вже перебувають у вразливому стані чи постраждали від конфлікту [4].

Таблиця 1

Індекси цін у номінальних доларах США (2010=100)

Група товарів \ роки	2020	2021	2022	2023 f	2024 f
Енергія а/	52,7	95,4	143,6	125,8	110,8
Неенергетичні товари	84,4	112,0	133,5	121,7	117,8
Сільське господарство	87,5	108,7	127,9	118,0	117,8
Напої	80,4	93,5	103,5	99,7	100,2
Продовольство	93,1	121,8	149,7	134,2	133,5
Масла та їжа	89,8	127,1	164,9	141,9	140,6
Зернові	95,3	123,8	149,0	133,6	132,6
Інша їжа	95,5	113,1	130,3	124,8	125,1
Сировина	77,6	84,5	87,2	87,8	88,4
Пиломатеріали	86,4	90,4	86,4	89,5	90,8
Інша сировина	67,9	78,0	88,1	85,9	85,9
Добрива	73,2	132,2	223,7	198,3	168,5
Метали та мінерали б/	79,1	116,4	134,8	120,6	112,1
Недорогоцінні метали с/	80,2	117,7	143,9	131,9	123,8
Дорогоцінні метали	133,5	140,2	144,4	131,5	127,0

Примітки: а/ Індекс цін на енергоносії включає вугілля (Австралія), сиру нафту (Brent) та природний газ (Європа, Японія, США);

б/ недорогоцінні метали плюс залізна руда;

в/ включає алюміній, мідь, свинець, нікель, олово та цинк;

f = прогноз.

Джерело: [3, с. 5].

У цьому зв'язку Світовий банк відзначає, що ситуація в Україні спричинить найбільший ціновий і товарний шок за 50 років [3].

Відсутність продовольчої безпеки викликає сильне занепокоєння експертів МВФ, які закликають діяти негайно, виступивши з багатосторонньою ініціативою щодо зміцнення продовольчої безпеки. Інакше наслідки будуть гнітючими: більше голоду, більше злиднів і більше соціальних хвилювань, особливо у країнах, які довгі роки намагаються позбутися вразливості та конфлікту [5].

Потенційно небезпечною може стати ситуація з продовольством в Європі через санкційні зміни поставок енергоносіїв, цінові коливання та зменшення доходів населення. Продовольча криза може розгорнутися в окремих регіонах власне України через бездіяльність окупаційної влади.

Список використаних джерел

1. The Global Report on Food Crises 2022. The Global Network Against Food Crises. Food Security Information Network (FSIN). 277 p.

2. Georgieva K. Facing Crisis Upon Crisis: How the World Can Respond. Washington, DC, April 14, 2022. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/04/14/sp041422-curtain-raiser-sm2022>

3. World Bank Group. Commodity Markets Outlook: The Impact of the War in Ukraine on Commodity Markets. World Bank, Washington, April 2022. 58 p. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37223/CMO-April-2022.pdf>.

4. Совместное заявление. Главы Группы Всемирного банка, МВФ, ВПП и ВТО призывают предпринять срочные согласованные действия по обеспечению продовольственной безопасности. 13 апреля 2022 г. URL: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2022/04/13/pr22117-joint-statement-wbg-imf-wfp-and-wto-call-for-urgent-coordinated-action-on-food-security>

5. Potential economic fallout from the war in Ukraine. World Economic Situation and Prospects: Briefing, No. 159. 5 April 2022. URL: <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-april-2022-briefing-no-159/>

О.М. БОЙКО,

*канд. екон. наук, с.н.с.,
провідний науковий співробітник відділу інноваційної політики,
економіки та організації високих технологій,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

**ІННОВАЦІЙНІ ІМПЕРАТИВИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

У сучасних умовах глобалізації особливе значення приділяється питанню інноваційного розвитку аеропортів та мережі авіаційних сполучень як важливої складової реалізації державної транспортної політики.

Аеропорти є стратегічно і соціально значимими державними об'єктами, серед найбільших із них можна назвати такі аеропорти, як [1]:

- Міжнародний аеропорт Денвера (США) уведено в експлуатацію у 1995 р. Є найбільшим за площею аеропортом США – 140 кв. км та має найдовшу ВПС – 16R/34L, що використовується в цивільній авіації;

- Міжнародний аеропорт Шоуду є першим аеропортом Китаю (1958 р.) та хабом для авіаліній (Air China, China Eastern Airlines, China Southern Airlines, Hainan Airlines, Sichuan Airlines, Shenzhen Airlines, Shandong Airlines);

- Міжнародний аеропорт Дубай (Об'єднані Арабські Емірати), будівництво якого було розпочато у 1959 р. Максимальна пропускна здатність аеропорту становить майже 100 мільйонів пасажирів і 2,1 млн тонн вантажів на рік [2].

Деякі з найбільших аеропортів світу активно використовувалися і в періоди воєн, зокрема:

- Міжнародний аеропорт імені короля Фахда (Саудівська Аравія), який було збудовано до 1990 р. Його використовували війська міжнародної коаліції під час війни у Перській затоці (1991 р.). Для комерційних перевезень аеропорт відкрився у 1999 р.

- Міжнародний аеропорт Гартсфілд-Джékсон Атланта (США) є найбільшим у світі аеропортом за кількістю пасажирів. На його території було створено перший командно-диспетчерський пункт в Кендлер Філд (1939 р.), а в 1940 р. уряд США оголосив про створення там авіабази [3]. Під час Другої світової війни площа аеропорту подвоїлася, завдяки чому здійснювалося 1700 злетів і посадок на добу.

До 24 лютого 2022 р., до моменту вторгнення військ РФ на територію України, в Україні функціонувало майже 20 аеропортів. Значна частина цих аеропортів потребує постійного фінансування, реконструкції та суттєвого переоснащення, адже саме підприємства аеропортів покликані забезпечити обслуговування повітряних суден на землі, підготовку повітряних суден до виконання польоту і забезпечення їх випуску в рейс. Від їх чіткої роботи значною мірою залежать безпека польотів повітряних суден та їх своєчасне

обслуговування, культура обслуговування авіапасажирів і вантажоперевізників, багато інших специфічних завдань.

На жаль, під час війни частина аеропортів постраждала і потребує реконструкції. А це в свою чергу потребує залучення значних обсягів інвестицій і часу. Тому вважаємо, що наразі можна активувати діяльність аеропортів, аеродромів цивільної авіації, злітно-посадкові майданчики, які не зазнали руйнувань та раніше активно не використовувалися.

Розвиток аеропортів передбачає впровадження різноманітних інновацій. Одним із таких напрямів може слугувати створення аеротрополісів-субрегіонів, авіаційних кластерів та хабів. Американський авіаційний експерт Джон Касарда висунув концепцію так званих аеротрополісів – субрегіонів, «серцем» яких є аеропорт. Крім власне аеропорту, на території аеротрополісу зосереджені готелі, ресторани, бізнес- та логістичні парки, розважальні центри, рекреаційні зони, громадські простори тощо. Він поступово «обростатиме» житловими кварталами і таким чином перетвориться на повноцінне місто. Особливо активно аеротрополіси розвиваються в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, де аеропортам не бракує земельних площ, а влада й бізнес можуть залучити значні інвестиції, аби за відносно короткі строки створити всю необхідну для життя інфраструктуру. Відомим аеротрополісом-субрегіоном є Гуанчжоу, територія якого становить 116 кв. км. Для порівняння, економічна зона аеропорту Пекіна сьогодні охоплює 178 кв. км, зона аеропорту Чженчжоу – 415 кв. км, Куала-Лумпуру – 100 км², а південно-корейський Інчхон володіє вільною зоною в 209 кв. км [3].

В Австралії наразі заплановано будівництво аеротрополісу-субрегіону Західного Сіднея, що буде одним із наймасштабніших проєктів в її історії. Уряд штату Новий Південний Уельс прагне створити новий урбаністичний центр регіону, де розвиватимуться промисловість та інноваційні технології. Планується створити 200 тис. робочих місць, щорічно обслуговуватимуть 12,2 млн осіб. Прилегла до аеропорту територія стане діловим районом Сіднея Бредфілдом. Автори проєкту аеротрополісу-субрегіону прогнозують, що до 2036 р. ця територія матиме потужність третьої економіки Австралії.

Амбітний проєкт створення аеротрополісу-субрегіону реалізують також поблизу міжнародного аеропорту Атланти (штат Джорджія, США). Розвиваються прилеглі райони до аеропорту Мемфіса (штат Теннессі, США). Це один із трьох світових хабів поштової корпорації «FedEx». Саме вона створює там кожне четверте робоче місце, формуючи навколо аеропорту нове поселення.

Сприятливі економічні умови для розбудови аеротрополісів-субрегіонів наявні в розвинених країнах Близького Сходу. Зокрема, Dubai World Central (Об'єднані Арабські Емірати) – фактично молоде місто навколо аеропорту Аль-Мактум – 140 кв. км багатофункціональної забудови, яка складається з шести кластерних зон, у тому числі зони логістики, комерційної та розважальної зон, житлових комплексів та зони для авіаційних підприємств.

Поступово в цьому напрямі також розвиваються й аеропорти Європи. Зокрема, аеропорт Шарля де Голля поблизу Парижа (Франція) вже забудував половину своєї зони – 420 кв. км (готелі, офіси, торгові та розподільчі підприємства). На цій території діє 17 логістичних парків, 85 бізнес-парків, два виставкових і конференц-комплекси.

Поруч з аеропортом у Франкфурті-на-Майні (Німеччина) виник великий район Gateway Gardens, розвивається активно прилеглий до аеропорту Амстердаму район Zuidas (Нідерланди).

Отже, на сьогодні у світі нараховують близько сотні потенційних аеротрополісів-субрегіонів, що перебувають на різних стадіях розвитку. Деякі з них будують з початку, деякі виникають внаслідок модернізації вже існуючих авіаційних потужностей. Тренд на популярність аеротрополісів-субрегіонів можна відслідкувати через зростання неавіаційних доходів найбільших аеропортів, які наразі майже зрівнялися з авіаційними.

Як засвідчує світовий досвід, формування авіаційних кластерів в останні десятиліття відбувається активно. Значна кількість авіаційних кластерів функціонує у Великій Британії, Данії, Естонії, Італії, Німеччині, Нідерландах, Польщі, США, Франції.

Найбільш цікавим для України є досвід створення Естонського авіаційного кластеру, створеного нещодавно щоб ефективніше відстоювати інтереси галузі, а також представляти сектор у процесі формування державної авіаційної стратегії. Засновниками

Авіаційного кластера Естонії є «Tallinna Lennujaam» (Талліннський аеропорт), «Tallinn Airport GH», «Nordic Aviation Grupp», «Magnetic MRO», «Fort Aero», «Axinom Eesti», «Airst, NA Advisory», «Pakker Avio», «Skeleton Technologies», «Operose Labs», «Nordic Airtos Service Thred Systems». Усі компанії безпосередньо відносяться до авіації.

Для створення авіаційного кластера з Фонду сприяння розвитку підприємництва (EAS) було виділено 600 тис. євро. Крім того, авіаційний кластер у співпраці з підприємствами та органами державної влади планує залучити іноземні інвестиції до авіаційного сектора країни.

Як показує огляд зарубіжних і вітчизняних концепцій моделей функціонування кластеру, учасниками його створення є: підприємства (організації, фірми), що спеціалізуються на пріоритетних видах економічної діяльності; фірми – постачальники товарів/послуг для профільних підприємств; підприємства (організації, фірми), що займаються обслуговуванням галузей загального користування (інфраструктура: транспортна, енергетична, природоохоронна тощо); організації ринкової інфраструктури (консалтингові, аудиторські, страхові, кредитні тощо); некомерційні та громадські організації, об'єднання підприємців, торгово-промислові палати; науково-дослідні та освітні організації; організації інноваційної інфраструктури, інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва; центри та агентства з розвитку підприємництва, регіонального та муніципального розвитку, залучення інвестицій, агентства з підтримки експорту товарів, державні та муніципальні фонди підтримки підприємництва, фонди сприяння кредитуванню тощо. Це дає ряд переваг, серед яких: поліпшення робочих відносин між фірмами, залученими в спільні проекти; поліпшення якості виробничого процесу та готової продукції; зменшення витрат на транспортування і швидка доставка товару споживачеві; форсоване поширення технологій і розвиток інновацій усередині мережі кластера; прискорення процесів і зниження трансакційних витрат за рахунок наявності довірчих відносин між учасниками кластера.

Серед інструментів підтримки створення та розвитку авіаційних кластерів, які широко використовуються в країнах світу, є [4]:

законодавче забезпечення захисту прав інтелектуальної власності та авторських прав; спрощення процедури оподаткування для підприємств; надання позик, у тому числі без виплати відсотків (Швеція); цільові дотації на науково-дослідні розробки (майже в усіх розвинених країнах); створення фондів впровадження інновацій з урахуванням можливого комерційного ризику (Німеччина, Нідерланди, Франція); надання безоплатних позичок, які досягають 50% витрат на впровадження нововведень (Німеччина); зниження ставки державного податку для індивідуальних винахідників і надання податкових пільг (Австрія, Німеччина), створення інфраструктури та економічного страхування; пряме фінансування (50,0% витрат на створення нової продукції і технологій у Франції); відстрочка сплати або звільнення від податку в разі, якщо винахід сприяє енергоефективності (Австрія); безкоштовне ведення діловодства за заявками від індивідуальних винахідників, надання безкоштовних послуг патентних повірених, звільнення від сплати податку (Німеччина, Нідерланди), запровадження державних програм щодо зниження ризиків і відшкодування ризикових збитків; програми пошуку і залучення іноземних фахівців.

Створення та розвиток авіаційних кластерів відіграє важливу роль у формуванні економічного середовища регіону, оскільки залежно від типів вони сприяють:

- активізації інноваційної діяльності за рахунок накопичення в кластерах знань комерційного та виробничого характеру; створення інновацій завдяки внутрішньої конкуренції між виробниками кластера; прискорення впровадження інновацій унаслідок співробітництва між виробниками та постачальниками тощо;

- розвитку високотехнологічних галузей промисловості (країни ЄС);
- зростанню ВВП, податкових надходжень до бюджетів через залучення інвестицій, у тому числі іноземних, коштів місцевих бюджетів для фінансування інноваційних проєктів розвитку технологій і інфраструктури в межах проєктів державно-приватного партнерства, взаємне кредитування учасників кластера тощо;

- активізації розвитку малого та середнього бізнесу в старопромислових регіонах (Італія), за рахунок формування відносин субконтрактування (аутсорсінгу), відкриття нових зон підприємництва у виробничому ланцюгу кластера;

– зростанню частки експорту виробленої продукції;
– створенню унікальних можливостей щодо підготовки висококваліфікованих спеціалістів поза межами галузевої підготовки (обмін досвідом, центри кластерного навчання та ін.).

Отже, авіаційні кластери є сучасною формою інтеграції підприємств, здатною підвищувати конкурентні переваги кожної фірми – учасника авіаційного кластера; міжнародний досвід свідчить про високий рівень ефективності їх функціонування; в кожній країні існують особливості кластерного розвитку; специфікою кластера є отримання синергетичного ефекту, який проявляється зростанням конкурентоспроможності, а його відмінною рисою є інноваційна орієнтованість; питання фінансування створення і розвитку авіаційних кластерів сконцентровані на бюджетних ресурсах або ж ресурсах інвестора.

Список використаних джерел

1. Кузьменко Л.Г. Регулювання діяльності аеропортів: світовий досвід. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 121. Ч. II. С. 209–226.
2. Facts and Figures. URL: <http://www.web.archive.org/web/20090712051851/http://www.dubaiairport.com/DIA/English/TopMenu/About+DIA/Facts+and+Figures/>
3. Таций Ю. От аэропорта до аэротрополиса. Как авиационные хабы формируют города. URL: <http://www.interfax.com.ua/news/blog/780934.html>
4. Бойко О.М. Кластери як одна зі спеціальних форм організації інноваційної діяльності України в європейському науково-технологічному просторі. URL: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/61578>

Є.В. РЕДЗЮК,

*канд. екон. наук, доцент,
старший науковий співробітник
сектору міжнародних фінансових досліджень
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКІВ КАПІТАЛУ ВІД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. зрушило тектонічні геоекономічні та геополітичні процеси у світі. Так,

санкції, впроваджені проти РФ за розв'язану в Україні повномасштабну війну та контрзаходи країни-агресора змінюють у світі відношення до фінансового і торгового співробітництва, системи споживання, транспортування товарів та ресурсів, пришвидшують мілітаризацію та екологічний перехід у більшості провідних економічно розвинених держав світу. До того ж складна воєнна і соціально-економічна ситуація в Україні, пов'язана із блокуванням її морських портів призвела до проблем з відправленням традиційних вітчизняних експортних товарів на міжнародні ринки і отриманням критичного імпорту. Зазначені ускладнення призводять до значних продовольчих проблем в деяких регіонах і країнах світу (особливо на Близькому Сході та в Африці). Тому більшість країн світу переглядає й оновлює дипломатичні відносини, військово-технічне співробітництво, економічну співпрацю, продовольчу політику і безпеку. Викликана на початку 2022 р. війною і збоями постачань багатьох товарів і ресурсів дестабілізація суттєво вплинула і на фінансово-інвестиційну діяльність у світі. Масштаб агресії РФ проти України вийшов за межі локальних воєн і стає новим цивілізаційним викликом. У зв'язку з цим суттєво трансформуються глобальна економіка і міжнародні ринки капіталу, торговельно-економічне та фінансово-інвестиційне співробітництво у світі перебуває під суттєвою загрозою.

Відзначимо, що в 2022 рік глобальні ринки капіталу увійшли на пікових значеннях. Так, значне надання ліквідності для постковідного, антикризового та інфраструктурного відновлення більшістю розвинених країн світу та країн, що розвиваються, активно концентрувалось саме на ринках капіталу. В провідних країнах світу бюджетна система, а також опосередковано банки і ринки цінних паперів проводили стимулюючу соціально-економічну, монетарну, інвестиційну і кредитну політику. Це вплинуло на те, що капіталізація світового ринку цінних паперів суттєво зросла, збільшившись із 109 трлн дол. США в 2020 р. до 122 трлн дол. США наприкінці 2021 р., досягнувши історично нового пікового значення. Крім того, глобальна активність у сфері злиття та поглинання (M&A) досягнула 5,9 трлн дол. США у 2021 р. Обсяг злиття та поглинання у світі вперше в історії зріс на 67% і досяг рекордних показників, легко перевершивши докризовий рекорд у

4,42 трлн дол. США, встановлений у 2007 р. Обсяг прямих іноземних інвестицій у світі за 2021 р. також зріс на 77% порівняно з 2020 р. і становив приблизно 1,65 трлн дол. США [1–3].

Враховуючи останні глобальні події в світі, особливо з кінця лютого 2022 р., після повномасштабного вторгнення РФ в Україну, що відбувається майже в центрі Європи, фінансово-інвестиційні досягнення 2021 р. повністю було нівельовано. Глобальне інвестиційне середовище значною мірою дестабілізоване, бюджетні й підприємницькі втрати в світі стали колосальними. Всесвітня торговельна організація прогнозує зниження рівня експорту й імпорту внаслідок війни у світі в 2022 р. з 4,7% до 3%. Найбільше постраждають країни з низьким рівнем доходу [4].

Глобальні ринки капіталу, особливо ринок цінних паперів, дуже чутливо відреагували на війну в Україні, суттєво знизившись. Так, провідний індекс США і світу «S&P 500» знизився з початку року на 17%; найбільший індекс технологічних компаній в світі «NASDAQ Composite» знизився з початку року на 28%. Європейські індекси «EURO STOXX 50» також знижуються з початку року на 15%. При цьому загальні тренди низхідні, вказують на подальше їх зниження. По капіталізації перша компанія світу «Apple» з початку 2022 р. станом на травень 2022 р. втратила 18% своєї вартості і знизила власну капіталізацію з 3 трлн дол. США до 2,4 трлн дол. США; друга компанія світу «Microsoft» з початку 2022 р. станом на травень 2022 р. втратила 24% своєї вартості і знизила власну капіталізацію з 2,53 трлн дол. США до 1,9 трлн дол. США; третя компанія «Google» /Alphabet Inc Class A/ з початку 2022 р. станом на травень 2022 р. втратила 20% своєї вартості і знизила власну капіталізацію з 1,92 трлн дол. США до 1,54 трлн дол. США; а найбільш перспективна, на думку світових інвесторів, компанія «Тесла» з початку 2022 р. станом на травень 2022 р. втратила 40,8% своєї вартості і знизила власну капіталізацію з 1,2 трлн дол. США до 734 млрд дол. США. При цьому відзначимо, що компанія «Saudi Aramco», навпаки, суттєво збільшила власну капіталізацію з початку 2022 р. – станом на травень 2022 р. збільшила свою вартість на 26% і підвищила власну капіталізацію з 1,9 трлн дол. США до 2,33 трлн дол. США.

Популярні та найбільш капіталізовані в світі криптоактиви також суттєво втратили свою вартість за останні 3–4 місяці 2022 р.,

підкріпивши свою репутацію як надто волатильного і спекулятивного активу. Біткойн (BTC) на початку 2022 р. коштував 47300 дол. США, а станом на 18.05.2022 р – лише 29103 дол. США (-39,3%). Етер (ETH) на початку року коштував 3829 дол. США, а станом на 18.05.2022 року – лише 1960 дол. США (-48%). При цьому загальні тренди низхідні та демонструють подальше зниження [5].

Тенденції на провідних глобальних ринках капіталу дають підстави стверджувати, що війна суттєво знизил активність інвесторів на ринках капіталу і «апетити до ризикових активів». Більшість інвесторів намагається в таких умовах інвестувати в безпечні активи. Зацікавленість у трейдерів та інвесторів на глобальних фінансово-інвестиційних і товарних ринках є тільки щодо деяких відповідних дефіцитних ресурсів (нафти, газу, зерна, олії, металу тощо) і компаній, які їх виробляють без санкційних обмежень. Наразі пропозиція по багатьох ресурсах і товарах на світових ринках не відповідає рівню попиту з причин воєнних дій на території України, а це у свою чергу деформує й інвестиційно-фінансові глобальні ринки. Зайва ліквідність переходить на товари і в компанії, що виробляють відповідні дефіцитні ресурси. В подальшому це суттєво збільшує рівень цін, посилюються інфляційні процеси в світі, пригальмовується постковідне відновлення, поглиблюється асиметрія між найбільш важливими і найбагатшими країнами світу.

Очікується, що країни, які залежать від імпорту нафти, зіштовхнуться зі збільшенням бюджетного та торгового дефіциту, а також з підвищенням інфляційного тиску, але деякі експортери, наприклад, на Близькому Сході та в Африці (Катар, Нігерія), від зростання цін можуть виграти. Уряди країн Європи також можуть зіткнутися з бюджетними проблемами через додаткові витрати на забезпечення енергетичної безпеки та оборонні бюджети. Економічно, фінансово і торговельно від війни РФ проти України постраждає і значна частка євразійського регіону: Східна Європа (6 мільйонів переселенців з України суттєво впливатимуть на ринки праці в східноєвропейських країнах), Кавказ і Центральна Азія (через тісні зв'язки з РФ у сфері торгівлі та платіжних системах, що позначиться на торгівлі, грошових переказах, інвестиціях та туризмі, а саме – негативно вплине на економічне зростання, інфляцію,

рахунки зовнішніх операцій та бюджетні рахунки). Тому інвестиційна активність у цих регіонах суттєво знизиться під час війни і дії санкцій.

Крім того, погіршення умов зовнішнього фінансування може прискорити відплив капіталу та посилити фактори, що стримують економічне зростання, у країнах із підвищеним рівнем боргу та значними потребами у фінансуванні. До того ж зростання цін може спричинити соціальну напруженість у деяких країнах, наприклад, у країнах зі слабкими системами соціального захисту, нечисленними можливостями з працевлаштування, обмеженим бюджетним простором та урядом, який не має широкої підтримки серед свого населення [6].

Підсумовуючи, відзначимо, що подальші воєнні дії можуть як викликати глобальну фінансово-економічну кризу, так і призвести до регіональних або локальних фінансово-інвестиційних труднощів, які при посиленні внутрішньої розбалансованості грошово-кредитної політики більшості країн світу та виснаженості бюджетної політики постковідного відновлення – негативно вплинуть на економічне зростання в світі, особливо в умовах запуску антиінфляційних заходів ФРС із підвищення ставки. При цьому більше за все постраждають найбідніші країни світу та їх населення. В цьому аспекті, на наш погляд, необхідно сформувати оновлену міжнародну систему (програму) справедливої фінансово-інвестиційної підтримки, особливо для України, що найбільше постраждала від агресії, а також для найбідніших країн світу, які відчувають значні соціально-економічні проблеми. Оновлена система фінансово-інвестиційної підтримки на базі грантів, технічної та інфраструктурної допомоги значною мірою прискорить соціально-економічне відновлення нашої держави, її експортно-імпоротної діяльності, оптимізує структуру економіки, надасть імпульс для зниження енергозалежності в Європі [7; 8].

Список використаних джерел

1. Global domestic equity market capitalization from 2013 to 2021 (in trillion U.S. dollars). Statista Ltd. Finance & Insurance/Financial Instruments & Investments. URL: <https://www.statista.com/statistics/274490/global-value-of-share-holdings-since->

відіграють фактори, що й стають каталізатором таких трансформацій. Одним із пріоритетних чинників формування конкурентоспроможності держави є спрямування уваги на цінності, що пов'язані з якістю людського ресурсу, його інтелектом та управлінням цим інтелектом (знаннями). Цей фактор стає основою стабільного розвитку економіки, а відтак і суспільства.

Відкритість кордонів для талановитих, грамотних, професійно підготовлених кадрів стала «шлюзом» для перетікання «мізків» до промислово розвинених країн, в яких і сама людина стала розглядатися як найважливіша національна цінність. Провідні промислово розвинені країни у процесі глобалізації піклуються не тільки про розвиток власного інтелектуального ресурсу, а й активно розвивають способи залучення трудових ресурсів із інших країн. Притягальний ефект промислово розвинених країн, спрямований на приплив висококваліфікованих фахівців з інших країн, стає реальним важелем їх майбутнього розвитку. Глобалізація в цьому сенсі є способом акумулювання інтелектуального та професійного інтелекту в провідних країнах, що гостро його потребують і здатні за рахунок своїх матеріальних ресурсів надати йому найкращі умови втілення та відтворення. Водночас з погляду громадян країн – донорів робочої сили глобалізація сприймається як форма виснаження, зниження їхнього кадрового потенціалу. Це сьогодні стало однією з найважливіших суспільних тенденцій.

Для України втрата людських ресурсів та кваліфікованих працівників через міграцію давно стала загрозливим викликом, який обумовлює сьогодні і проблеми ефективності використання кадрового потенціалу підприємств промисловості. Протягом усіх років незалежності Україна втрачала найкращі «мізки» та «руки», які нині посилюють ринки праці інших держав.

Держава дуже необачно тривалий час не звертала увагу на стан і тенденції розвитку власного кадрового потенціалу у промисловості, на ті зміни, що відбувалися з її кадровим потенціалом. Дефіцит кваліфікованого персоналу в промисловості накопичувався протягом багатьох років. Основними чинниками стали: вплив професіоналів в інші галузі економіки, трудова міграція в інші країни, старіння персоналу та розрив спадкоємності передавання знань та майстерності між поколіннями, плінність кадрів через

непрестижність роботи в промисловості. Застарілі виробничі технології та обладнання, тривалі та часом незворотні зупинки виробництва суттєво знизили загальний рівень професійної підготовки та кваліфікації робітничих кадрів. Істотно скоротилася кількість зайнятих у галузевій науці, значно зріс відплив висококваліфікованих спеціалістів за кордон.

Аналіз динаміки середньорічної кількості штатних працівників в галузях промисловості свідчить про щорічне зниження цього показника. Якщо у 2010 р. він становив 2842 тис. осіб [1], то у 2020 р. – вже 1797 тис. осіб, причому тільки за період 2010–2015 рр. промисловість втратила понад 800 тис. осіб (2039 тис. осіб у 2015 р.), а за останні п'ять років падіння чисельності працівників галузі становило 242 тис. осіб. Найбільше зниження чисельності протягом десятилітнього періоду (2010–2020 рр.) відбулось у переробній промисловості: із 1884 тис. осіб у 2010 р. до 1210 тис. осіб у 2020 р. (більше ніж на третину).

За прогнозом Міжнародного валютного фонду [2], до 2050 р. в Україні, як і в більшості країн Центральної, Південно-Східної та Східної Європи, відбудеться зниження чисельності населення, передусім через старіння населення та еміграцію. МВФ ще донедавна припускав, що в Україні скорочення робочої сили (сукупність працездатного населення і безробітних, які активно шукають роботу) за прогнозом становитиме до 25%. Водночас це припущення було зроблено до воєнних подій лютого 2022 р., коли Україна опинилась перед найбільш загрозливим викликом з часів своєї незалежності, найглобальнішою проблемою для держави, суспільства, усього людства.

Розгортання повномасштабної воєнної агресії РФ проти України болоче зачепило ринок праці, який ще не повністю оговтався від пандемії. З початком воєнних дій процеси трансформації ринку праці докорінно змінились – він зазнав справжнього шокового удару, коли одночасно розпочались масштабні переміщення великої кількості людей як усередині країни, так і за її межі.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) [3], станом на 21 червня п.р. кордон України перетнули понад 8 млн осіб, причому тільки в країнах ЄС зафіксовано 5,2 млн українців, більшість з яких жінки працездатного

віку. Водночас понад 2,8 млн осіб уже повернулись в Україну. Від початку повномасштабних воєнних дій зросла і чисельність внутрішньо переміщених осіб – на 10 травня 2022 р. їхня кількість перевищила 8 млн осіб [4]. Росія в ході війни вдається до цілеспрямованих руйнувань критичної інфраструктури, військових, промислових та цивільних об'єктів. Наслідком таких подій стало значне зниження зайнятості населення в більшості регіонів України та зростання безробіття. Через участь у бойових діях та значну кількість переселенців країну очікує відчутний дефіцит кадрів, не оміне це і промисловість.

У перспективі можуть загостритися проблеми кадрового забезпечення для відновлення промислових підприємств, закріплення працездатного населення та молоді, забезпечення зайнятості реемігрантів. Серйозну загрозу для економіки країни становить вірогідність неповорнення в поствоєнному періоді іммігрантів-біженців. Чим довше відбуватимуться воєнні дії в Україні і чим довше українські біженці від війни перебуватимуть за кордоном, тим краще вони зможуть адаптуватися до життя в іншій країні і працевлаштуватися. Наразі, за оцінками експертів [5], фіксується готовність переважної частини (до 90%) вимушених мігрантів повернутися і відбудувати Україну.

Усе це робить проблему кадрового забезпечення промисловості вкрай гострою і важливою. Необхідним є цілеспрямоване і послідовне формування державної політики зайнятості у напрямі розвитку та залучення кадрового та інтелектуального ресурсу для відбудови економіки, що орієнтований на запити сучасного високотехнологічного промислового виробництва. Саме держава покликана визначати основні напрями, які забезпечують формування кадрового потенціалу, процесу підготовки власних промислових кадрів, а також залучення до відбудови іноземних фахівців. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне:

- створити умови для релокації різних виробництв у період воєнного стану та задовольнити їх потребу у кадрах після релокації, забезпечивши спорудження модульних містечок, що швидко зводяться і де можна компактно розселити велику кількість людей;

- при релокації виробництв слід враховувати схему переміщення технічних університетів, які займаються підготовкою професійних

кадрів для промисловості, що переїхали в інші регіони країни внаслідок ведення бойових дій або окупації території;

- організувати запрошення зарубіжних менеджерів та технологів для координації та наставництва проєктами відновлення;

- налагодити безперервну підготовку кадрів для задоволення потреб промисловості, забезпечити регулярність підвищення кваліфікації працівників промисловості, передусім для галузей машинобудування, металургійної промисловості та оборонно-промислового комплексу;

- забезпечити тісну співпрацю підприємств та бізнесу з навчальними закладами задля вирішення проблеми залучення молодих робітників на промислові підприємства, що дозволить отримати якісний кадровий резерв та спеціалістів затребуваних галузей;

- при формуванні державного замовлення до ВНЗ I–II та III–IV рівнів акредитації збільшити обсяг замовлення на фахівців інженерних, технічних та будівельних спеціальностей;

- при створенні інтегрованих навчально-наукових та навчально-виробничих комплексів професійної підготовки кваліфікованих виробників та підготовки кадрів за дуальною формою навчання – залучатись підтримкою великого бізнесу в розташуванні їх на території нашої країни, аби не втратити цінні професійні ресурси;

- забезпечити розвиток платформ для поширення інформації про потенціал професійної освіти в Україні, про можливості обміну інформацією і передовим досвідом щодо вмінь та навичок персоналу промислових підприємств при вирішенні різних науково-технічних проблем, зокрема в автоматизації виробництва, сфері промислового інжинірингу тощо;

- сприяти збереженню підприємницького потенціалу в регіонах переміщення виробництв для стабілізації ситуації на ринку праці (податкові пільги та канікули при створенні робочих місць, гранти на створення робочих місць, субсидії та гранти на підготовку й навчання персоналу);

- розробити державні програми повернення мігрантів на батьківщину на кшталт спеціальних програм, що впроваджувались у постсоціалістичних країнах Європи, зокрема Польщі, Чехії, Словенії.

Особлива увага держави до кадрового потенціалу потрібна ще й тому, що неконкурентоспроможність нашої країни порівняно з провідними промислово розвиненими країнами світу суттєво послаблює її позиції у розвитку науки та технологій. Отже, саме інклюзивна державна кадрова політика має перетворитися на найважливіший ресурс відновлення промисловості в умовах катастрофічних втрат виробничих потужностей галузі, на ресурс ефективного управління за допомогою раціональної реалізації найціннішого капіталу суспільства – розвитку та збереження якості людського потенціалу, зростання професійних можливостей людини.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>.
2. Demographic Headwinds in Central and Eastern Europe / International Monetary Fund. 2019. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2019/07/11/Demographic-Headwinds-in-Central-and-Eastern-Europe-46992>.
3. The UN Refugee Agency. UNHCR. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.90307162.1959922933.1655630400-2098620334.1655630400.
4. В Україні зафіксували 8 млн внутрішніх переселенців – MOM. *Укрінформ*. 10 травня 2022 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3479969-v-ukraini-zafiksuvali-8-miljoniv-vnutrisnih-pereselenciv-mom.html>
5. Майже 4 мільйони українців зараз у Європі. Скільки з них ми можемо втратити і чому. *Економічна правда*. 9 червня 2022 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/9/688009/>

І.В. ДУЛЬСЬКА,

канд. екон. наук, с.н.с.,

старший науковий співробітник,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

ГЛОБАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ ДЛЯ СЕКТОРА ІТ УКРАЇНИ

До війни українська ІТ-галузь була стабільним джерелом валютних надходжень в економіку країни, на початок 2022 р. Там працювало 285 тис. спеціалістів і налічувалося 5 тис. компаній: 51%

– сервісні, 33% – сервісно-продуктові, 16% – продуктові, 285 тис. спеціалістів [1]. За 2021 р. ІТ-галузь сплатила 23,5 млрд грн податків і зборів, виробила 4% ВВП. У 2021 р. експорт комп’ютерних послуг порівняно з 2020 р. зріс на 36% і сягнув 6,8 млрд дол. США (проти 5 млрд. дол. США у 2020 р.), вони становили 37% експорту усіх послуг України. Частка експорту ІТ-послуг до України становила близько 2,7% ВВП країни [2].

Своїми успіхами ІТ-сектор України значною мірою завдячує масштабній присутності на висококонкурентному ринку міжнародного аутсорсингу, що спрощує доступ до іноземних споживачів ІТ-продуктів та послуг українських компаній через значні переваги: Україна має значні освічені трудові ресурси у сфері розробки якісного програмного забезпечення (ПЗ) [3]. До рейтингу кращих аутсорсерів світу 2021 р. Міжнародної асоціації аутсорсингу IAOP увійшли 12 українських ІТ-компаній і міжнародних аутсорсерів з великими офісами розробки в Україні, у т.ч.: EPAM, SoftServe, GlobalLogic, Luxoft, Ciklum. Кількість їх співробітників у 2020–2021 рр. зросла з 27 до 40 тис. ос. [4]. Україна має визнану вищу школу ІТ; хороші показники швидкості, якості, ціни конкурентного ринку послуг доступу до Інтернету (у будь-якому великому місті до війни можна було швидко підключитися до з’єднання 100 Мбіт/с, з прийнятною абонентською платою 7 дол. США / місяць, у більшості будівель одночасно присутні магістральні кабелі 2–3 і більше провайдерів). Україна піднялася у глобальному рейтингу швидкості мобільного інтернету від Ookla Speedtest Global Index у 2021–2022 рр. з 77-го на 62-ге місце, середня швидкість завантаження в мобільній мережі зросла з 19,7 Мбіт/с на початку 2021 р. до 29,1 Мбіт/с у 2022 р. [5]. Замовнику пропонуються гнучкі схеми: можна працювати з гігантами ринку ІТ-аутсорсингу, створити ІТ-підрозділ в Україні, який обслуговуватимуть бізнес-процеси материнської компанії чи знайти фрілансера для разових проєктів.

Налагоджена екосистема аутсорсингу. Так, українська фріланс-біржа Freelancehunt, найбільший сервіс фрілансу в Україні, до війни забезпечував частковою або повною зайнятістю 25–40 тис. фрілансерів на рік, продовжує активно працювати, на ній діє 11 категорій за 128 напрямками діяльності, щодня публікується 150–200 завдань. Ця цифра зростатиме, оскільки Freelancehunt активно

просуває сервіс на ринки Європи, США, Канади та Ізраїля. Ринок фрілансу в Україні – одна з найстійкіших ніш, оскільки виконавці виконують замовлення віддалено – можуть це робити навіть в умовах релокейту. Українські фрілансери активно виходять і на закордонні біржі, наприклад Upwork або Fiverr. Для них там зараз з'явилося більше можливостей, адже обидві платформи перестали працювати на ринках країн-агресорів [6].

За базовим сценарієм Асоціації ІТ Україна ІТ-галузь України за мирного життя могла подвоїти експортні надходження через чотири роки та забезпечити за цей період 37–44 млрд дол. США експортної виручки [2]. Однак ці орієнтири навряд чи будуть досягнуті, оскільки ІТ-галузь, як і решта галузей економіки зазнала сильного впливу війни. Проте завдяки гнучкості самої сфери і відносної незалежності від роботи цивільної інфраструктури, продовжила працювати, оскільки основний капітал ІТ-компаній – люди, а переважна кількість клієнтів сервісних компаній – закордонні клієнти. Тому більшості аутсорсерів вдалося продовжити операційну діяльність та виконувати зобов'язання перед клієнтами, виплачувати зарплату і підтримувати економіку держави, незважаючи на те, що ряд компаній здійснили релокейт у західні регіони і за кордон та евакуацію співробітників та членів їхніх сімей із зон активних бойових дій. При цьому компанії повідомили про нижчий рівень продуктивності працівників в перші місяці війни. Деякі компанії призупинили або суттєво обмежили найм спеціалістів. Ще частина переорієнтовується на найм українців, які переїхали у сусідні країни. Два роки епідемії COVID-19 та адаптація до віддаленої роботи допомогла компаніям та спеціалістам продовжити роботу в умовах війни. Багато материнських компаній та компаній-замовників закрили свою діяльність у Росії та Білорусі й відкрили нові у західних регіонах України та/або країнах Центральної та Східної Європи.

Ринок фрілансу в Україні – одна із найстійкіших ніш, оскільки виконавці виконують замовлення віддалено. Українська фріланс-біржа Freelancehunt продовжила активно працювати, незважаючи на те, що в перші тижні війни ринок замовлень та проєктів сильно впав але так само стрімко почав відновлюватися. На Freelancehunt є 11 категорій за 128 напрямками діяльності, зараз щодня публікується

150–200 завдань. Ця цифра зростатиме – Freelancehunt зараз активно працює над просуванням сервісу на ринки Європи, США, Канади та Ізраїля. Freelancehunt – найбільший сервіс фрілансу в Україні, до війни забезпечував частковою або повною зайнятістю 25–40 тис. фрілансерів на рік. Українські фрілансери зараз активніше виходять і на закордонні біржі, (Upwork, Fiverr), оскільки для них там більше можливостей, адже ці платформи перестали працювати на ринках країн-агресорів [6].

IT-сектор України відносять до трендсеттерів у сфері IT (термін теорії дифузії інновацій Еверетта М. Роджерса щодо тих, хто першими створюють і поширюють продукти, технології). Доказом цього є значна інвестиційна привабливість українських (за української участі) IT-стартапів, які реалізують інноваційні продукти та технології на різних етапах розвитку й інвестування (від ранніх до пізніх). Загальний обсяг інвестицій від венчурних фондів та фондів прямих інвестицій (Private Equity) в IT-стартапи України в 2018–2021 рр. зріс з 323 до 832 млн дол. США, в т.ч. на 45% у 2021 р. відносно 2020 р. У 2021 р. обсяг угод на стадії Seed (посівні) становили від загалу 8,6% (71 млн дол. США), серії А – 19,3% (158 млн дол. США), їх обсяг до 2020 р. зріс на 30%, серії В – 19,4% (162,5 млн дол. США), серії D – 12,1% (101,0 млн дол. США), на стадії зростання та вторинні – 40,0% (332,8 млн дол. США), інвестиції у стадії Seed & Grant у 2021 р. зросли на 100% порівняно з 2020 р. до 84 млн дол. США. Однак з об'єктивних причин більшість угод злиття та поглинання у 2022 р. призупинено або розірвано. Акції публічних компаній, що працюють у Центральній та Східній Європі, включаючи Україну, з початку року впали більш ніж удвічі. Водночас оцінки потужних продуктових стартапів, орієнтованих на західні ринки, особливо тих, що мають штаб-квартиру за межами України, залишаються високими (на довоєнному рівні) і для деяких ціна купівлі зросла.

Загальний обсяг розкритих виходів на ринок IT-стартапів (випуск на ринок акцій, крім первинного публічного розміщення акцій (Initial Public Offering, IPO)), у 2021 р. становив 136 млн дол. США. Найбільше (801 млн дол. США) на IPO залучила компанія GitLab (платформа DevOps (development & operations – автоматизація технологічних процесів збірки, налаштування і розробки

програмного забезпечення (ПЗ)), яка дозволяє максимізувати загальну віддачу розробки ПЗ) [7]. Капіталізація GitLab на IPO досягла оцінки в 15 млрд дол. США і стала єдинорогом (оцінюється інвесторами мінімум в 1 млрд дол. США). Їх кількість зростає – це Grammarly (онлайн-сервіс граматики та стилістики текстів на базі штучного інтелекту, Artificial intelligence, AI) – 13 млрд дол. США, перший приватний український єдинорог, офіси у Києві, Сан-Франциско, Нью-Йорку, Ванкувері, у 2021 р. компанія перейшла на віддалену модель роботи у гібридному форматі; People.ai (1 млрд дол. США) – штучний інтелект (Artificial intelligence, AI) в е-комерції, офіси в Києві, Сан-Франциско. Ряд IT-стартапів мали надзвичайно високі темпи зростання за останні кілька років і залучили додатковий капітал у 2020–2021 рр. і наближаються до статусу єдинорога: Ajax (міжнародна технологічна компанія з головним офісом та потужностями повного циклу з виробництва бездротових систем безпеки у Києві), airSlate (автоматизація документообігу і робочих процесів через хмарні рішення), Genesis (один з найбільших глобальних розробників неігрових застосунків), Creatio (SaaS – Software as a Service – ПЗ як послуга та на вимогу), Preply (міжнародна освітня онлайн платформа), Restream (хмарний багатопотоковий сервіс, штаб-квартира в Остін, США), Softserve (розробка ПЗ, консультування, головні офіси в Остін, США та Львові), Ciklum (міжнародна компанія з розробки ПЗ, аутсорсингу IT-послуг, центри розробки та філії у Великій Британії, Швейцарії, Данії, Україні, Білорусі та Пакистані), Bitfury (обладнання та ПЗ для майнінгу криптовалют, офіси в Сан-Франциско, Вашингтоні, Гонконзі, Лондоні, Амстердамі, дата-центри – в Ісландії, Горі, Тбілісі) [7].

Отже, незважаючи на уповільнення протягом перших кількох тижнів війни через переміщення працівників на безпечніші території, експортно-орієнтовані IT-компанії демонструють постійне зростання доходів, що засвідчує стійкість сектора на тлі найгіршої кризи. Тому слід очікувати швидкого відновлення інвестицій і M&A після війни. Компанії, які обслуговують споживачів з України як основного ринку (е-комерція, обмін поїздками, оголошення тощо), значно сповільнилися внаслідок війни і працюють над реанімацією логістичних можливостей, які були значно порушені.

Для більш ефективної повоєнної відбудови національної соціально-економічної системи необхідно буде пришвидшити дифузію ІТ та ІКТ-інновацій – веб, AI, великі дані й бізнес-аналітика (Big Data), відкриті дані (Open Data), Інтернет речей (Internet of Things, IoT); безконтактний доступ ближнього поля (Near Field Communication, NFC); блокчейн, розподілені реєстри, розумні контракти; хмарні обчислення (Cloud Computing), адитивні технології (3D-друк); віртуальна і доповнена реальність (Virtual / Augmented Reality, VR / AR); цифрове управління відносинами з клієнтами (Customer Relationship Management. CRM), інтерфейс програмування застосунків (Application Programming Interface. API), геоінформаційні системи та ін. у раніше не охоплені (недостатньо охоплені) сфери суспільного виробництва і буття. Для цього будуть необхідні фінансові ресурси іноземних донорських структур.

У повоєнний період ІКТ-інноваціями мають насичуватися усі сектори національної економіки, сфери життя і бізнесу: агросектор (AgTech (ІКТ в агросфері), FoodTech (ІКТ у сфері масового харчування)), промисловість та будівництво (робототехніка, Індустрія 4.0), сектори державного управління (e-Government – цифрові державні послуги та урядування, Smart City, Home, Village – «розумні» місто, будинок, село – адміністрування розвитку, транспорт, ЖКГ, громадська та екобезпека, кібербезпека, сектор оборони та безпеки тощо), соціальної сфери (e-Health та HealthTech (e-охорона здоров'я та цифрові медичні технології), EdTech (цифрова освіта), цифрові медіа, соціальні мережі та комунікації); науково-технічної діяльності, інфраструктурних («розумні» транспорт, енергетика) та креативних галузей (цифрові подорожі (e-Travel), культура, мистецтво, розваги (GemDev – розробка ігор, Gamification – використання елементів ігор у неігрових практиках)), рітейлу та ринкової інфраструктури (FinTech (ІКТ у сфері фінансів), платіжна інфраструктура, Mar/AdTech (цифрова реклама, маркетинг), e-комерція, LegalTech (ІКТ у сфері юриспруденції, комплаєнсу)) тощо.

Пов'язані з військовими ІТ-сфери (безпекові й оборонні технології, кібербезпека), e-уряд, імовірно стануть новими вертикалями в українській технологічній екосистемі.

Список використаних джерел

1. Що відбувається з IT-ринком в Україні: зарплати, попит, прогнози. 18 квітня, 2022, URL: <https://ain.ua/2022/04/18/shho-vidbuvayetsya-z-it-gynkom-v-ukrayini-zarplaty-popyt-prognozy/>
2. Ukraine IT Report 2021 / Асоціація IT Ukraine. URL: <https://reports.itukraine.org.ua/>
3. Кидалов И. IT-аутсорсинг в Украине: преимущества перед другими рынками IT-аутсорсинга. 23.10.2018. URL: <https://kydalov-partners.com/ru/it>
4. Ївженко Д. До топ-100 аутсорсерів світу увійшли 12 IT-компаній з України. 17 лютого, 2022. URL: <https://ain.ua/2022/02/17/top-100-auteurseriv-svitu-12-z-ukrayiny/>
5. Ївженко Д. За рік Україна піднялася в глобальному рейтингу швидкості інтернету на 15 позицій, 21 лютого 2022. URL: <https://ain.ua/ru/2022/02/21/ukraina-shvidkist-internetu-2022/>
6. Пальчинська Л. «До війни забезпечували роботою до 40 000 фрілансерів на рік. Не збираємося зменшувати оберти і зараз». Як працює Freelancehunt. 18 березня 2022, URL: <https://ain.ua/2022/03/18/freelancehunt-v-umovah-viyny/>
7. DealBook of Ukraine. 2022 edition. URL: https://www.slideshare.net/YevgenSysoyev/dealbook-of-ukraine-2022-edition-251657977?from_action=save

О.А. ІВАЩЕНКО,

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки та менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності,*

Національна академія статистики, обліку та аудиту, м. Київ

**МОНЕТАРНІ ЕФЕКТИ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ
ТА РИЗИКИ ДЕГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Вплив війни на економіки країн світу варіюватиметься залежно від ступеня торгової, фінансової і ресурсної залежності від Росії напряму, а також опосередковано — через погіршення економічної кон'юнктури внаслідок запроваджених проти агресора багатоетапних санкцій. Скорочення пропозиції в енергетичному і продовольчому секторах, обмеження поставок ресурсів, критично важливих для реалізації стратегій цифрового та зеленого переходу не лише паралізують тією чи іншою мірою функціонування цілих секторів по всьому світу, а й змушують переосмислити критерії

сталості та усвідомити ризики економічної взаємозалежності з позицій безпекових викликів. Відтак війна значно загострила прояви сировинного суперциклу, що уособлюється в одночасному підвищенні цін на газ та інші ресурси, і це призведе до того, що дефіцит пропозиції в деяких секторах збережеться до 2023 року як у країнах з розвинутою економікою, так і в країнах з ринком, що формується, і країнах, що розвиваються.

У деяких країнах із розвинутою економікою, у тому числі у США та деяких країнах Європи, інфляція сягнула найвищого рівня за більш ніж 40 років (яка виникла після енергетичної кризи 1970-х років). Тригером посилення інфляції стала комбінація різних факторів — війна, санкції, пандемія, збої в ланцюжках поставок, а також м'яка політика центробанків, яка передбачала штучне збільшення грошової маси і низькі відсоткові ставки [1; 2]. При цьому країни, що використовували інструмент конкурентних девальвацій [3] як складову системної політики неопротекціонізму [4] та регуляторної конкуренції [5] заради створення нових порівняльних переваг і штучного викривлення ринків, а відтак впливу на міжнародний поділ праці, опиняться у більш вигідному макроекономічному становищі з точки зору впливу на купівельну спроможність національних валют вище зазначеного комплексу потреб.

Відтак способи інфляційного вгамування, що обиратимуть уряди (каналами бюджетно-податкової політики) і центробанків (каналами грошово-кредитної і валютної політик), будуть відрізнятися залежно від здатності до маневру в реагуванні (чи є країна нетто-експортером чи нетто-імпортером капіталу, чи є вона емітентом резервної валюти, яка демографічна структура в країні), а також позицій країни на світових ринках (чи є країна експортером або імпортером нафти, чи може країна забезпечити бюджетні надходження від нарощування експорту, чи має диверсифіковану структуру економіки, чи не втратила доступ до логістичних маршрутів і т.ін.) та соціального фону (чи буде населення готове до «затягування пасків» і режиму тотальної економії) [6; 7]. У країнах, що розвиваються, підвищення цін на продукти харчування та паливо може значно збільшити ризик соціальних заворушень. Водночас такий тиск на домогосподарства фактично зводить нанівець

потенціал використання соціального демпінгу як інструменту регуляторної конкуренції в умовах реконфігурації міжнародного поділу праці.

Уряди намагатимуться розірвати зачароване коло, коли більш високі ціни на товари і послуги призводять до зростання заробітної плати та інфляційних очікувань, а заробітна плата та інфляційні очікування, які змушують збільшувати споживання вже сьогодні, викликають подальше зростання цін. У середньостроковій перспективі виразно спостерігатиметься макроекономічний ефект храповика, коли ціни зазвичай не знижуються так легко, як підвищуються [8, с. 124]. У країнах, де глибокі наслідки війни більш значні, пошук компромісу між відновленням зростання (що потребує дешевих кредитів і грошей, а відтак низьких ставок, а також більш високих заробітних плат) та стримуванням інфляції (що вимагає високих відсоткових ставок, зростання податкового навантаження або зниження заробітних плат) буде складнішим. Але в будь-якому випадку, інфляція — це завжди про тиск на валюту, зниження її купівельної спроможності та у підсумку погіршення якості життя. Зміна політики центральних банків у бік підвищення відсоткових ставок іще більше скоротить фіскальний простір (бо менше бізнесів зможуть собі дозволити нарощувати потужності або навіть залишатись на ринку) і зменшить надходження до бюджету у багатьох країнах, особливо в тих, що імпортують нафту, газ і продовольство.

Війна збільшила ризик подальшої фрагментації світової економіки на геополітичні блоки з різними технологічними стандартами, транскордонними платіжними системами та резервними валютами [9]. Такий тектонічний зсув призведе до високих витрат на адаптацію та довгострокових втрат продуктивності, оскільки ланцюжки поставок та виробничі мережі реконфігуруються. За прогнозами МВФ очікується, що до кінця 2022 р. українська економіка скоротиться на 35%, але перепони на шляху відновлення залишатимуться на багато років уперед [9; 10].

Список використаних джерел

1. Резнікова Н.В., Панченко В.Г., Іващенко О.А. Від синтезу економічних теорій до політичного консенсусу: монетарно-фіскальні

дилеми макроекономічної стабілізації в умовах коронакризи. *Економіка України*. 2021. № 4. С. 21–44.

2. Резнікова Н.В., Панченко В.Г., Іващенко О.А. Від ревізії економічної теорії до ревізії економічної політики: пастки нового макроекономічного консенсусу. *Економіка України*. 2021. № 3. С. 19–40.

3. Луцишин З.О., Резнікова Н.В. Конкурентні девальвації у валютних війнах: фінансові протекції неопротекціонізму. *Міжнародна економічна політика*. 2013. №2 (19). С. 48–65.

4. Панченко В.Г., Резнікова Н.В. Неопротекціонізм як інструмент усунення внутрішньої суперечності лібералізму. *Ефективна економіка*. 2016. №1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5781>.

5. Панченко В.Г., Резнікова Н.В., Булатова О.В. Регуляторна конкуренція в цифровій економіці: нові форми протекціонізму. *Міжнародна економічна політика*. 2020. №1–2(32-33). С. 50–80.

6. Резникова Н. В. Макроэкономические координаты глобальной независимости. *Rozwój społeczności międzynarodowej: przeszłość oraz nowe wyzwania*. Lwów-Olsztyn, 2016. S. 37–48.

7. Резникова Н.В. Проблемы глобальной макроэкономической взаимозависимости. *Modern Science — Moderní věda*. 2016. № 2. P. 52-55.

8. Резнікова Н.В., Рубцова М.Ю. Міжнародна макроекономіка: теорія і практика. Київ: Аграр Медіа Груп, 2019. 364 с.

9. Іващенко О.А. Глобальні дисбаланси як драйвер трансформації світової валютної системи: полеміка сценаріїв розвитку. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 4. С. 59–66.

10. War sets back the global recovery. *World economic outlook April 2022*/IMF. 2022. URL: <https://cutt.ly/sH5v2YY>

11. EY Global IFRS. Accounting considerations for the war in Ukraine Updated. 2022. URL: <https://cutt.ly/MH5gfki>

А.Б. ГЛАЗОВА,

*канд. екон. наук, науковий співробітник
сектору міжнародних фінансових досліджень
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
м. Київ*

ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Основоположні тенденції розвитку сучасного глобального світу визначаються інформаційною революцією та цифровізацією.

Розмір цифрової економіки становить, за оцінками, від 4,5 до 15,5% світового ВВП. Майже 40% доданої вартості, створеної у

світовому секторі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), припадають на США і Китай [1].

З початку повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну питання цифрового розвитку особливо актуалізується і потребує прискорення. Загалом цифровізація фінансового сектора – як глобального, так і України – має позитивні тенденції.

У питанні визнання та регулювання правового статусу криптовалют, розвинені країни є прогресивнішими за країни, що розвиваються (окрім Сінгапуру, Гонконгу, Тайваню). Складність державного регулювання полягає в множинності трактувань правового статусу криптовалют. Так, криптовалюти розглядаються як актив (США, Канада, Швейцарія), як фінансовий інструмент (Німеччина, Велика Британія, Гонконг тощо), як товар (Австрія, Тайвань), як іноземна розрахункова одиниця (Велика Британія, Швейцарія), як законний платіжний засіб (Японія). Загалом багато країн визнають криптовалюти, але ще не розробили нормативно-правову базу регулювання (Італія, Австралія, Бельгія, Ізраїль, Чеська Республіка тощо). Серед країн, що розвиваються, є такі, що обмежують використання приватних криптовалют (Індія, Китай, Росія, Ліван), а деякі офіційно забороняють (Єгипет, Ірак, В'єтнам тощо). Проте, незважаючи на те, що статус криптовалют є дуже суперечливим питанням, у світі посилюється тенденція до запровадження технології блокчейну та запуску цифрових валют центральних банків (Франція, Німеччина, Туреччина тощо).

У 2020 р. Китай здійснив наймасштабніші випробування у запровадженні цифрової валюти центрального банку. Влада Шеньчженя зініціювала роздачу криптовалюти на загальну суму 10 млн юанів (близько 1,5 мільйона дол. США) шляхом лотереї. Заявки подали близько 2 мільйонів осіб, з яких 50 тис. стали переможцями та завантажили спеціальний додаток, щоб отримати змогу використовувати цифровий юань. Цифровий юань можна було витратити у понад 3000 торгових точок в одному з районів Шеньчженя. Такий експеримент щодо імплементації криптовалюти валюти центрального банку в національну фінансову систему є одним із найбільших, проте, згідно з опитуванням Банку міжнародних розрахунків (BIS), близько 80% опитаних центральних

банків так чи інакше працюють над проєктами з випуску власної цифрової валюти.

Що стосується причин випуску цифрових валют центробанків, то у кожній країні вони різні. Наприклад, Швеція (e-krona) та Уругвай (e-peso) досліджують використання цифрових валют, розглядають випуск цифрових валют як еквівалент готівки для здійснення роздрібних платежів фізичними особами. Проте завдання мають абсолютно різні. Створення власної цифрової валюти у Швеції – це спроба центробанку забезпечити випуск власних цифрових грошей в умовах різкого зниження попиту на готівку, оскільки країна має один із найвищих рівнів безготівкових розрахунків, а для Уругваю цифрова валюта – це інструмент безготівкових платежів, який у перспективі має стати дешевою альтернативою традиційним платіжним інструментам.

Найбільше у питанні розробки національної цифрової валюти просунувся Сінгапур. У 2020 р. влада країни оголосила про завершення роботи над проєктом платіжної мережі на блокчейні Ubin. Цей проєкт було запущено у 2016 р. Прототип платіжної системи, розроблений Temasek та американським фінансовим холдингом J.P. Morgan, почали тестувати у 2019 р., щоб зрозуміти, наскільки добре вона інтегруватиметься з комерційними додатками блокчейну. Project Ubin потенційно може відкрити шлях до розширення співпраці центральних банків з іншими фінансовими установами для створення досконаліших мереж транскордонних платежів у кількох валютах, обміну іноземної валюти, а також розрахунків з цінними паперами в іноземних валютах. Сфера його потенційного використання включає швидші та дешевші транскордонні трансакції, обмін валюти, «розумні» контракти для умовного депонування грошових сум та торгівлі [2].

Крім підтримуваних урядом блокчейн-проєктів, у приватному секторі Сінгапуру розвиваються також блокчейн- та криптоінновації. До всього на початку 2020 р. у країні ухвалили нове законодавство для криптокомпаній з акцентом на боротьбі з відмиванням грошей і протидії фінансуванню тероризму.

Основні вимоги до створення цифрових валют центрального банку викладені у звіті Банку міжнародних розрахунків [3]. Зокрема, зазначається, що цифрові валюти центральних банків не можуть

завдавати шкоди монетарній та фінансовій стабільності, оскільки основна мета існування цифрової валюти – це сприяння інноваціям та ефективності розрахунків, співіснуючи з готівковою формою розрахунків. Відзначається, що єдиного стандарту створення цифрової валюти не може бути через різні національні пріоритети й умови, однак вона має бути, як мінімум:

- стійкою й безпечною для підтримки працездатності;
- зручною і доступною (безкоштовною або за низькою ціною) для кінцевих споживачів;
- підтримувати відповідні стандарти й регулюватися чіткою правовою базою;
- сприяти конкуренції на ринку і розвитку інновацій.

Центральний банк Японії після оприлюднення звіту повідомив, що розпочинає експерименти із запровадження цифрової валюти, що передбачатиме два етапи: на першому етапі планується протестувати її основні функції, зокрема способи її випуску та обігу, а на другому етапі передбачаються додаткові технічні експерименти.

Європейський центробанк також запускає пілотний проєкт «цифрового євро»: повністю електронної версії європейської валюти, що відрізнятиметься як від «паперового» прототипу, так і від криптовалюти. У тестовому режимі цифровий євро обертатиметься два роки. За цей час належить вирішити цілу низку завдань: головне з них – забезпечення безпеки та конфіденційності. Розрахунки в криптовалюті набирають популярності, оскільки трансакції проходять набагато швидше, а комісія практично відсутня. Така перевага буде у цифрового євро. Але, на відміну від криптовалют, майнити його не зможуть ані громадяни, ані сам Центробанк. Цифровий євро буде таким самим зобов'язанням ЄЦБ, як і паперовий; але перевести в готівку цифровий гаманець не вийде. Все це повинно дозволити ефективно боротися з відмиванням грошей та уникненням податків. Цифровий євро дозволить резидентам євросони безпосередньо розмішувати депозити в ЄЦБ. Зазвичай цей варіант доступний тільки для комерційних кредиторів, урядів та інших центральних банків [4]. У Євроцентробанку наголошують, що нова валюта доповнить стару, але в жодному разі її не замінить.

В Україні впровадження е-гривні розпочалося з 2016 р., коли Національний банк України розпочав дослідницький проєкт – випуск національної валюти на основі технології блокчейн, яка може дозволити мінімізувати трансакційні витрати на переведення грошей від одного учасника платіжного ринку України іншому та проводити ці трансакції з практично миттєвою швидкістю.

Передбачається, що е-гривню можна буде використовувати, наприклад, для виплати субсидій на оплату комунальних послуг та іншої соціальної допомоги. За задумом розробників, це спростить контроль за грошовими потоками, які виділяються з державного бюджету.

Цифрові валюти центральних банків країн, зокрема, і е-гривня, працюють на базі технології блокчейн – віртуального «блокноту» із записами усіх трансакцій. На цій же технології працюють криптовалюти. Оплатити товар за допомогою е-гривні можна буде через застосунок на смартфоні шляхом сканування QR-коду.

На шляху впровадження е-гривні серйозною перешкодою може стати брак довіри громадян до держорганів в Україні та прогалини у кібербезпеці. За результатом опитування, проведеного Центром Разумкова в липні 2021 р., 71% українців не довіряють комерційним банкам, а 60 % – НБУ. Зростає і кількість випадків шахрайства з платіжними засобами: в 2019 р. в НБУ зафіксували 72 тисячі випадків, а в 2020 р. – 101 тисячу. Разом із тим, як видно з річного звіту Нацбанку України за 2020 р. за час пандемії коронавірусу безготівкові розрахунки з платіжними картками в Україні зростали: порівняно з 2019 р. кількість операцій зросла на понад 18%. З технічної точки зору в Україні майже все готове для повноцінного запуску е-гривні, але бракує не тільки інформованості громадян, а й інфраструктури та законодавчої бази [5].

Для подолання викликів у сфері цифровізації та посилення сильних сторін на міжнародному та національному рівнях доцільно:

- 1) сприяти формуванню цифрової сумісності між країнами світу. Створити набір глобальних правил з огляду на економічні, політичні та культурні відмінності країн;

- 2) нівелювати цифровий «розрив» між країнами, що розвиваються, та розвиненими країнами, а також між різними соціальними та расовими групами в будь-якій країні;

- 3) створити надійні технології;
- 4) створення міжнародну платформу, що матиме ціллю сприяння вирішенню негативних впливів цифрових технологій (зокрема, подолання цифрової нерівності у суспільстві з-поміж країн) та подолання викликів у сфері безпеки та порушенні конфіденційності;
- 5) підвищити рівень статистичних систем для адекватного та безперервного відстеження процесів впровадження цифрових технологій та їх соціально-економічних наслідків у динаміці;
- 6) створити фонд підтримки для розбудови цифрової інфраструктури та поширення технічної освіти у менш розвинених країнах світу з метою нівелювання/скорочення цифрового «розриву».

Список використаних джерел

1. The Global Information Technology Report 2016. *World Economic Forum and INSEAD*. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-information-technology-report-2016>
2. Project Ubin. URL: <https://techcrunch.com/>
3. Central bank digital currencies: foundational principles and core features. URL: <https://www.bis.org/publ/othp33.pdf>
4. ЕЦБ запускает цифровой евро. URL: <https://ru.euronews.com/2021/07/14/eu-ecb-digital-euro>
5. Е-гривня: спрощення розрахунків взамін на посилення фінконтролю. URL: <https://www.dw.com/uk/e-hryvnia-sproshchennia-rozrakhunkiv-vzamin-na-posylennia-finkontroliu/a-58898647>

Л.Ю. ЧМИРЬОВА,

*канд. екон. наук, науковий співробітник
відділу розвитку виробничої інфраструктури,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

**ГЛОБАЛЬНІ ВЕКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТУ**

Розвитку національної економіки на сучасному етапі та добробуту майбутніх поколінь загрожують масштабні природо-екологічні зрушення та катаклізми, до яких серед іншого призводять використання викопного палива, підвищення рівня автомобілізації, незадовільний

стан автомобільних доріг та транспортних засобів, неефективне управління рухом автомобільного транспорту у мегаполісах, що спричинює низку економічних та соціальних проблем.

Цілі сталого розвитку до 2030 р. стали новою глобальною програмою сталого розвитку, а основними орієнтирами визначено: 1) виведення світу на траєкторію сталого та життєстійкого розвитку до 2030 р.; 2) забезпечення збалансованості трьох компонентів сталого розвитку – економічного, соціального та екологічного; 3) зміна моделі сталого розвитку в бік «зеленої» економіки. Приєднання України до глобального процесу забезпечення сталого розвитку стало поштовхом для визначення Цілей сталого розвитку України на період до 2030 р. із виокремленням національних завдань та індикаторів, серед яких визначено розвиток якісної, надійної, сталої та доступної інфраструктури. В доповіді Global Mobility Report представлено глобальні вектори забезпечення сталого розвитку транспорту, а саме доступність, безпека, зелена мобільність та ефективність.

Забезпечення сталого розвитку є одним зі стратегічних завдань національної економіки, а автомобільний транспорт – однією з її найважливіших галузей. У контексті сучасних тенденцій сталого розвитку дослідження проблем автомобільного транспорту особливо актуальні. Саме він забезпечує швидкі та зручні перевезення, а отже, задовольняє економічні та соціально-культурні потреби суспільства. Його вплив на національну економіку виявляється у забезпеченні економічного зростання. Поряд із цим зростання кількості особистих автомобілів, неконтрольована масова автомобілізація призводять як до зростання викидів CO₂, так і до масового споживання невідновлювальних енергетичних ресурсів, що вкрай негативно впливає на довкілля, загрожуючи здоров'ю і добробуту людей. Необхідність перманентної модернізації автомобільного транспорту вимагає врахування глобальних тенденцій сталого розвитку, спрямованих на підвищення екологізації економіки. Саме тому ці питання перебувають у центрі уваги урядів розвинених країн, міжнародних організацій та науковців усього світу.

Екологічна складова сталого транспорту має важливу роль у досягненні цілей Паризької кліматичної угоди, яку Україна ратифікувала у 2016 р. Угода спрямована на зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку, в т. ч.

у секторі енергетики, до якого відноситься транспорт. Україна спочатку поставила ціль щодо скорочення викидів парникових газів на 40% до 2030 р. відносно рівня викидів 1990 р. [1], проте згодом, Очікуваний національно визначений внесок України був скоригований до більш амбітного рівня – 60% та набрав чинності з 1 січня 2021 р. З одного боку, цим кроком Україна продемонструвала бажання країни йти шляхом низьковуглецевого розвитку, підвищення рівня енергоефективності економіки шляхом використання нових та чистих технологій, скорочення обсягів використання вуглецеємних енергоресурсів [2], проте, з іншого боку, цілі кліматичної політики не передбачають реального скорочення викидів ПГ, а навпаки дають можливість нарощувати їх до рівня 1990 р.

Автомобільний транспорт є одним з основних споживачів нафти, з часткою 50–60% загального споживання нафти та часто є основним джерелом місцевого забруднення повітря в більшості країн, що розвиваються, а подальше зростання автомобільних ринків через збільшення кількості населення та процеси урбанізації значно збільшує забруднення атмосферного повітря, особливо в містах. 85–90% забруднення повітря у містах припадає на автотранспорт, з них 85% – це частка забруднення саме автомобілями в особистому користуванні [3].

Головну роль для забезпечення сталого розвитку як національної економіки загалом, так і забезпечення сталого розвитку автомобільного транспорту зокрема, відіграє перехід на екологічно чисті технології, а саме впровадження екологічно чистих транспортних засобів. З метою визначення стратегічних напрямів переходу економіки України на траєкторію низьковуглецевого зростання на засадах сталого розвитку, відповідно до національних пріоритетів, у 2018 р. прийнято Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 р., одним із завдань якої є стимулювання використання альтернативних нафтопродуктам моторних палив, у тому числі для вантажних і пасажирських перевезень завдяки більш екологічно чистим видам транспорту.

До сьогодні залізничні перевезення вважалися найбільш безпечними та екологічно чистими, але, зважаючи на світову політику щодо екологізації транспорту, зростаючий рівень автомобілів у особистому користуванні та велику частку

автомобільних перевезень у загальній структурі перевезень України, на сьогодні для автомобільної галузі однією з найбільш перспективних інновацій при вирішенні питань забезпечення сталого розвитку є впровадження та створення новітніх енергоефективних та екологічно безпечних автомобільних транспортних засобів, якими на сьогодні виступають технології електричного та гібридного приводу, а також приведення існуючих транспортних засобів до відповідних екологічних стандартів для зменшення негативного впливу на довкілля.

У грудні 2019 р. ЄС прийнято Європейський зелений курс (The European Green Deal) як всеосяжну багатогалузеву дорожню карту до зеленого і справедливого переходу, що встановлює стратегічну основу для кліматично нейтральної економіки ЄС до 2050 р. відповідно до Паризької угоди, для чого, головною метою поставлено зменшення викидів парникових газів вже на 90% до 2050 р.

У країнах ЄС на транспорт припадає чверть викидів парникових газів, і вони продовжують зростати, тому ЄС проводить дедалі жорсткішу політику щодо боротьби із зазначеними викидами. Для цього у березні 2020 р. ЄС прийняла нову пропозицію щодо європейського кліматичного закону, щоб зробити ціль щодо кліматичної нейтральності юридично обов'язковою в країнах ЄС, а у вересні 2020 р. до неї було включено нову мету на 2030 р. – підтримати збільшення національного внеску ЄС згідно з Паризькою угодою з попередньої цілі – зменшення викидів парникових газів порівняно з 1990 р. щонайменше на 40% до нової цілі – щонайменше 55%.

Європейський зелений курс передбачає:

1) перехід до: цифрових технологій, що забезпечить автоматизовану мобільність; «розумних» систем управління дорожнім рухом, що допоможе підвищити ефективність роботи і зробити транспорт чистішим; «розумних» мобільних додатків;

2) перехід до більш сталих видів транспорту, таких як залізничний та внутрішній водний, що вплине на зменшення частки автомобільного транспорту; розвиток мультимодального транспорту;

3) регулювання цін, що відображають вплив на довкілля шляхом завершення субсидування викопного палива та ефективне ціноутворення на автомобільних дорогах в ЄС;

4) збільшення постачання сталих альтернативних видів палива для транспорту, для чого необхідно розвивати мережу зарядних станцій для електромобілів;

5) зменшення забруднення від викидів парникових газів, боротьба з заторами у містах та покращення роботи громадського транспорту, для чого необхідно ввести жорсткіші норми щодо забруднення довкілля автомобілями та впровадити ефективні методи організації руху.

Можливостями для сталого розвитку автомобільного транспорту на нинішньому етапі ЄС вбачає: залучення суспільства до вирішення питань сталого розвитку автомобільного транспорту; використання штучного інтелекту, Інтернету речей та впровадження повного оцифрування транспорту; впровадження вуглецево нейтральної економіки; фокусування на сталому суспільстві, а також на корпоративній соціальній відповідальності та відповідальному веденні бізнесу; забезпечення відповідального та сталого видобутку та пошуку нових джерел; уведення сталого фінансування, застосування державно-приватного партнерства та краудфандингу.

Ризиками для сталого розвитку автомобільного транспорту ЄС визначив: низькі інвестиції у державний та бізнес-сектор, дослідження та інновації; зміну ланцюгів створення вартості та світового попиту; геополітичну нестабільність та загрози безпеці; соціальну нерівність та старіння суспільства; кліматичні зміни та екологічні ризики, пов'язані зі збільшенням попиту на природні ресурси; урбанізацію населення.

Список використаних джерел

1. Домбровский А., Гелетуха Г. Парижский климатический договор: вызовы для Украины. *Экономическая правда*. 2016. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/03/18/585855/>

2. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Аналітична доповідь. *Razumkov centre*. 2019. 316 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf

3. Абрамовський Р. Нова норма, до якої має прагнути Україна – мобільність з нульовими викидами для всіх. *ECOBUSINESS GROUP*. 2020. URL: <https://ecolog-ua.com/news/nova-norma-do-yakoyi-maye-pragnuty-ukrayina-mobilnist-z-nulovymy-vykydamy-dlya-vsih>

І.П. МАКСИМЕНКО,

*викладач Відокремленого структурного підрозділу
«Фаховий коледж інформаційних систем і технологій»
Державного вищого навчального закладу «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

ПРОДОВОЛЬЧА СВІТОВА КРИЗА НА ТЛІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РФ В УКРАЇНІ

Згідно зі звітом ООН про «Гарячі точки голоду» (Hunger Hotspots), у травні 2022 р. Ефіопія, Нігерія, Південний Судан та Ємен залишаються в стані «найвищої готовності» як «гарячі точки» з катастрофічними умовами, а Афганістан і Сомалі до цього «тривожного класу» увійшли, – якщо порівняти із попереднім звітом у січні 2022 р. [1]. У всіх цих країнах визначено або прогнозується, що певна частина населення зазнає голоду чи смерті (катастрофа, фаза 5 Інтегрованої класифікації фаз харчової безпеки – IPC) або посилюється ризик погіршення стану до катастрофічних умов, що потребує найневідкладнішої уваги. До країн з проблемами забезпечення продовольством відносяться також Демократична Республіка Конго, Гаїті, регіон Сахель, Судан. Усі ці країни стикаються з катастрофічним погіршенням умов проживання. Від голоду в Ефіопії, Ємені, Південному Судані, Сомалі та Афганістані уже загинули 750 тис людей. Війна в Україні збурила хвилю «побічного» голоду, що поширюється по всьому світу, перетворюючи низку регіональних криз на глобальну продовольчу кризу, яку світ не може собі дозволити.

Стимулюють «гострий голод» і кліматичні потрясіння. За прогнозом світ вступає в «нову норму», коли часті й повторювані посухи, повені, урагани та циклони знищують сільське господарство, призводять до переміщення населення, це підштовхує мільйони людей до межі бідності в країнах по всьому світу. Шрі-Ланка, західноафриканські прибережні країни (Бенін, Кабо-Верде та Гвінея), Зімбабве були додані до списку гарячих точок голоду [1].

Негативний вплив російського вторгнення на доступність та ціни основних продуктів, таких як пшениця, кукурудза, ячмінь та соняшникова олія, величезний адже Україна та Росія виробляли

близько 30% світового експорту пшениці. Аргентина, Туніс, Пакистан і Філіппіни, які сильно залежать від імпорту продовольства та енергоносіїв, – серед багатьох інших країн із середнім або нижчим за середній рівнями доходу до кінця 2022 р. можуть зіткнутися з підвищеним ризиком громадянських заворушень.

Генеральний секретар ООН А. Гутерріш попередив, що війна в Україні серйозно впливає на зусилля по боротьбі з голодом в Африці. За його словами, необхідно повернути на світові ринки сільськогосподарську продукцію України. Одночасно лунали і заклики, що потрібно повернути на світові ринки продукти і добрива Росії та Білорусі, що перебувають під санкціями.

Із цим Україна не може погодитись, бо це є продовольчий терор з боку країн-агресорів. Дії агресора щодо використання як зброї продовольства і навмисного переривання глобальних поставок, ризикуючи тим самим життям незліченних мільйонів, є злочинними. Багато в чому це пов'язано з особистою неспроможністю Путіна визнати або прийняти, що ера радянської винятковості закінчилася і що Росія, як і інші країни, живе у новому взаємопов'язаному, взаємозалежному, взаємно відповідальному світі правил, прав і законів [2].

Незважаючи на тяжкі обставини, Україна докладає максимальних зусиль задля розблокування українських морських портів з метою запобігання світовій продовольчій кризі. Наразі спільно з ООН та партнерами України опрацьовується можливість створення гуманітарного коридору для експорту української аграрної продукції. Генеральний секретар ООН доручив голові ЮНКТАД Р. Грінспан та своєму заступнику з гуманітарних питань М. Гріффітсу координувати роботу двох цільових груп для узгодження «пакетної угоди», що забезпечить безпечний та надійний експорт продуктів харчування українського виробництва через Чорне море та безперешкодний доступ до світових ринків для російських продуктів харчування та добрив. Така домовленість, як зазначив А.Гутерріш, матиме важливе значення для сотень мільйонів людей у країнах, що розвиваються, у тому числі в країнах Африки на південь від Сахари. Ребека Грінспан та Мартін Гріффітс тісно співпрацюють з усіма сторонами з метою вирішення цього питання [3].

Україна чітко розуміє що глобалізація є невід’ємною частиною сучасного життя, на відміну від країн-агресорів, які надають перевагу диктаторським методам управління економічними процесами минулого століття. Україні доведеться пройти нелегкий шлях щодо подолання, а у майбутньому – щодо визначення і попередження критичних ризиків для держави щодо взаємозалежності та партнерства у світовій торгівлі. Глобалізація є незворотним процесом.

Список використаних джерел

1. Hunger Hotspots. FAO-WFP early warnings on acute food insecurity: June to September 2022 Outlook. Rome.
2. Apocalypse now? The alarming effects of the global food crisis. Simon Tisdall Sat 21 May 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/may/21/apocalypse-now-the-alarming-effects-of-the-global-food-crisis>
3. Офіційний сайт Організації Об’єднаних Націй. ООН працює над «пакетним соглашением» по експорту продуктів харчування з України та Росії URL: <https://news.un.org/ru/story/2022/06/1425382>

І.Ю. ПЛЮТА,

молодший науковий співробітник

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

ІНТЕГРАЦІЙНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОМЕРЕЖЕВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Інтеграція в енергетичній сфері як елемент міжнародної економічної інтеграції отримала активний розвиток у другій половині ХХ ст. Зарубіжні дослідження показують, що об’єднання електроенергетичних ринків на наднаціональному рівні доцільне для підвищення конкурентоспроможності, сталого розвитку національної енергетики, забезпечення енергетичної безпеки, стабільного економічного зростання. Ухвалення наднаціональних правил дозволяє забезпечити більш ефективну кооперацію між державами в енергетичній сфері порівняно із двостороннім міждержавним співробітництвом. Проте участь у наднаціональних енергетичних проєктах створює певні ризики, пов’язані з передачею

частини суверенітету на наднаціональний рівень або появою переходу компетенції регулювання у бік наднаціональних органів та інститутів, коли договірні сторони керуються наднаціональним правом, кодифікованим на рівні інтеграційного об'єднання.

Основними передумовами міжнародної інтеграції ринків електроенергії є наявність енергодефіцитності або енергонадмірності національних енергосистем; відмінність тарифів; сезонні відмінності у виробництві та споживанні електроенергії, можливості скорочення резервів потужності та взаємодопомога в аварійних ситуаціях. Ефективність функціонування об'єднаних електроенергетичних ринків визначається такими чинниками, як: рівень розвитку технологічної інфраструктури, включаючи транскордонні лінії енергопередачі; наявність спільних технічних стандартів; ефективних механізмів регулювання електроенергетичних ринків; рівнем розвитку економічної інтеграції між країнами.

Одним із найуспішніших прикладів інтеграції є процес об'єднання електроенергетичних ринків європейських країн, який триває вже протягом кількох десятиліть. Зазначений процес характеризується складністю та багатогранністю, оскільки полягає в об'єднанні локальних (національних) ринків електричної енергії з різною юридичною та організаційною структурою, різними механізмами торгівлі електроенергією, що функціонують на основі різних технічних стандартів та в умовах обмеженої пропускнуєї спроможності міждержавних ліній передачі. Загалом процес європейської міждержавної інтеграції електроенергетичних ринків мав кілька етапів: 1) лібералізація національних енергоринків у кожній із країн ЄС; 2) розвиток регіональних міждержавних ринків; 3) забезпечення координації між регіональними енергоринками; 4) формування єдиного загальноєвропейського ринку (розглядається як довгострокова стратегічна мета). У країнах ЄС досягнуто суттєвого прогресу щодо інтеграції національних енергетичних ринків та у вирішенні питань правового, організаційного та технічного характеру, пов'язаних з інтеграцією. Зокрема, гармонізована регуляторна база, розроблено правила торгівлі (в т.ч. між ринками з різною структурою та ступенем лібералізації), гармонізовано правила та тарифи щодо доступу до електромереж та взаємної компенсації між мережевими організаціями, розроблено механізми

розподілу обмеженої пропускної спроможності транскордонних ліній електропередачі [1, 2].

Ключовою проблемою розвитку інтеграції електроенергетичних ринків у ЄС є технічні обмеження, пов'язані з недостатньою пропускною спроможністю електричних мереж (наприклад, у 2017 р. міжзональна пропускна спроможність у середньому становила лише 49%, у 2020 р. оптимальний цільовий показник у 70% також не був досягнутий) [3]. На національних ринках електроенергії європейських країн послуги з передачі електроенергії також надають мережеві оператори. Взаємодія регіональних керуючих структур (мережевих та системних операторів) та регулюючих органів у Європі організовано шляхом створення асоціації мережевих та системних операторів (Європейське співтовариство операторів магістральних мереж у галузі електроенергетики (ENTSO-E)); Агентства по взаємодії регуляторів (ACER). Рішення агентства ACER не мають наднаціонального статусу, що відрізняє систему регулювання загального ринку електроенергії європейських країн від систем регулювання спільного ринку країн Центральної Америки та загального ринку електроенергії у США, де відповідні повноваження належать Федеральній комісії з регулювання в енергетиці (Federal energy regulatory commission, FERC) [2].

У Доповіді про стан Енергетичного союзу за 2021 рік, яка вийшла після прийняття Європейського кліматичного закону та Європейської зеленої угоди, запропоновано перегляд регламенту щодо керівних принципів для транс'європейських енергетичних мереж (TEN-E), що має на меті подальше вдосконалення планування інфраструктури та впорядкування процесів отримання дозволів для проектів об'єднання. Запропоновано перегляд Директиви про ВДЕ, що покращує транскордонне співробітництво та надає інструменти для прискорення процедур отримання дозволів. Плани відновлення та стійкості, представлені країнами ЄС, включають реформи щодо сприяння інвестиціям у ВДЕ та пов'язану мережеву інфраструктуру.

Відбувається розвиток нових можливостей для компаній і споживачів для участі в ринках електроенергії, наприклад, шляхом коригування їх попиту, з метою зменшити перевантаження в мережі або збалансувати попит і пропозицію. Така гнучкість попиту розвивається на європейському ринку електроенергії, хоча й різною

мірою. Гнучкість попиту підвищує гнучкість електроенергетичної системи та сприяє забезпеченню економічної ефективності ринків електроенергії [4].

Сучасний розвиток електроенергетичної інфраструктури в країнах ЄС відбувається в напрямі сприяння подальшій декарбонізації. Інфраструктура є ключовим елементом для належного та ефективного функціонування енергетичного ринку та інтеграції більшої кількості ВДЕ та об'єктів розподіленої генерації.

Важливу роль відіграють проекти спільного інтересу (PCI) – ключові транскордонні інфраструктурні проекти, які пов'язують енергетичні системи країн ЄС. З моменту передостанньої доповіді про стан Енергетичного союзу (10.2020) було уведено в експлуатацію або повністю побудовано кілька PCI. У період з 2014 р. по 2020 р. у рамках механізму CEF (Connecting Europe Facility) на роботи та підтримку досліджень, пов'язаних з PCI, було виділено понад 4,7 млрд євро фінансування ЄС, а загальні інвестиції на ці проекти становили 9,5 млрд євро. Дві третини цього бюджету було виділено на проекти електроенергетики та інтелектуальних мереж для підтримки інтеграції ВДЕ та джерел енергії в енергосистемі. П'ятий список PCI планувався до прийняття в листопаді 2021 р. згідно з чинним положенням про рекомендації TEN-E [5].

ОЕС України мала приєднатися до системи ENTSO-E у I кв. 2023 р., проте повномасштабне вторгнення РФ в Україну змусило перейти на ізольований режим роботи та відмовитися від співпраці з ЕС РФ. Єврокомісія та об'єднання європейських електромереж провели процедуру екстреного приєднання ЕС України до європейської енергомережі. У рамках підготовки до синхронізації з європейською енергомережею Україна інвестувала в модернізацію ЕС понад 600 млн євро [6]. Приєднання ОЕС України до ЕС континентальної Європи ENTSO-E забезпечило додаткову стабільність і безпеку української енергосистеми, включаючи можливість розширення експорту електроенергії у країни ЄС.

Подальші завдання розвитку електроенергетичної інфраструктури визначаються вже прийнятими стратегічними документами, що направлені на національні інтереси та врахуванням світових тенденцій [7], найважливіші з яких стосуються:

– концепції Енергетичного переходу, що передбачає підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів, впровадження енергозберігаючих технологій, запровадження ефективної системи прогнозування та стратегічного планування розвитку енергетичного сектору та, зокрема, електроенергетичної інфраструктури в інтеграції з іншими секторами;

– підвищення енергобезпеки, посилення стійкості та захист електроенергетичної інфраструктури; інтеграції енергетичних ринків України з енергетичними ринками країн ЄС та системи європейської енергетичної безпеки;

– долучення до Європейського зеленого курсу, що передбачає, крім іншого, модернізацію та підвищення енергоефективності підприємств; модернізацію та технологічне оновлення енергетичної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Огляд стану та перспективи розвитку міждержавних електричних мереж. Транскордонні передачі електроенергії загальноєвропейської енергосистеми ENTSO-E: Міненерговугілля України. URL: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/12/Transkordonna-peredachi-elektroenergiyi.pdf>

2. Трегубова Е.А., Файн Б.И. Анализ международного опыта интеграции электроэнергетических рынков. *Актуальные проблемы современности: наука и общество*. 2019. № 3(24). С. 60–64. URL: http://em.ranepa.ru/files/docs/2019_09_Fain_Tregubova.pdf

3. Electricity wholesale markets continue to integrate in the EU but cross-border capacity is limited. URL: <https://www.acer.europa.eu/events-and-engagement/news/electricity-wholesale-markets-continue-integrate-eu-cross-border>

4. State of the Energy Union 2021 – Contributing to the European Green Deal and the Union’s recovery. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5554

5. Офіційний сайт Європейської Комісії. URL: <http://ec.europa.eu>

6. Україна стала частиною енергетичної системи Євросоюзу. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/16/684140/>

7. Енергетична дипломатія України: аналіз статус-кво та практичні рекомендації / ГО «Діксі Груп». 2021. URL: <https://dixigroup.org/>

М.І. ГРОД,
аспірант,

*НН Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ФІНАНСОВІ ВАЖЕЛІ РОЗВИТКУ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ВИРШЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Щорічно третина всіх продуктів харчування, що виробляються у світі, втрачається або викидається, що призводить до економічних втрат у понад 1 трлн дол. США на рік, загострюючи проблему продовольчої безпеки та супутні глобальні проблеми [1]. На практиці це означає, що між висадкою насіння і моментом, коли врожай постачається або продається як їжа, втрачається або викидається близько 1,3 млрд тонн продовольства.

Циркулярна економіка (або економіка замкнутого циклу) є альтернативою традиційній лінійній економічній моделі (взьми – зроби – утилізуй), яка розглядає ланцюжок створення вартості відходів як лінійну послідовність, в якій ресурси вилучаються з навколишнього середовища, переробляються на товари і викидаються, коли вони більше не потрібні. І хоча підхід, заснований на ієрархії відходів, пропонує більш зважений підхід, він також репрезентує лінійний набір варіантів поводження з ресурсами. Запобігання утворенню відходів або їх повторне використання (наприклад, компостування та одержання енергії з відходів) – важливі складові моделі циркулярної економіки, в якій вивіз сміття на звалища є крайнім заходом. Підхід до економіки замкнутого циклу замикає ланцюг вилучення ресурсів, виробництва товарів та їх утилізації, концентруючись на розробці продуктів зі скороченням кількості відходів, використанні продуктів і матеріалів якомога довше і повторному використанні матеріалів із продуктів із терміном служби, що закінчився. Відтак комплексний підхід дозволяє уникнути зосередження уваги виключно на утилізації й акцентує на можливостях, що виникають у процесі: проектування для повторного використання, мінімізації споживання, збільшення повторного використання, перепрофілювання продуктів із терміном служби, заохочення переробки, максимального відновлення та

практики санітарної утилізації. Новий підхід до господарювання на засадах циркулярної економіки передбачає врахування можливостей, що виникають у процесі посилення взаємопов'язаності інститутів, стейкхолдерів і шерхолдерів, відповідальних за найефективніше використання наявного потенціалу за рахунок: стратегування і планування на рівні центральних, регіональних та місцевих органів влади; покращення інфраструктури, доступу та надання послуг; відшкодування витрат задля забезпечення фінансової стійкості; зміни свідомості та поведінки виробників та споживачів; інтеграції приватного сектора та неформальних суб'єктів, що збирають сміття. Фінансові установи, що бажають зробити свій внесок у перехід до циркулярної економіки, повинні зосередитися на інвестиціях у компанії, що демонструють такі три моделі поведінки, які можуть слугувати індикаторами [2] їх довгострокової фінансової стійкості:

1) модель адаптації коротших та стійкіших ланцюжків поставок для компаній, які займаються виробництвом продуктів харчування, а також для ферм, виробничих та переробних компаній, що сприятиме продовольчій безпеці та запобіганню дефіциту, а також скороченню втрат під час транспортування;

2) модель запобігання втратам продовольства з боку виробника з метою підвищення продуктивної спроможності ланцюжків постачання;

3) модель запобігання утворенню харчових відходів з боку споживачів та роздрібної торгівлі.

Відтак для фінансових установ найбільш важливо розуміти, що насправді відбувається з продуктами харчування, і на якому етапі вони втрачають економічну цінність або набувають її [3].

У березні 2020 р. експертна група ЄС з фінансів опублікувала «Загальну систему категоризації циркулярної економіки», де виокремлюються бізнес-моделі або напрями діяльності, яких мають дотримуватися компанії, що відносять себе до таких, які функціонують на принципах замкнутого циклу [4].

1. Бізнес-модель відновлення вартості та ресурсів (Value and resources recovery business model), що передбачає: роздільний збір та зворотну логістику відходів, а також надлишкових продуктів, деталей та матеріалів, що дозволяє використовувати циклічні стратегії збереження та відновлення цінності (зокрема, управління

відходами та залишками біомаси, повторне використання/переробка стічних вод).

2. Бізнес-модель циркулярного проєктування і виробництва (Circular Design and Production), що націлена на: проєктування та виробництво, орієнтоване на підвищення ефективності використання, довговічності, функціональності, модульності, можливості модернізації та ремонту матеріалів і ресурсів.

3. Бізнес-модель оптимального використання (Optimal Use Business Models), орієнтована на: повторне використання, ремонт, відновлення, перепрофілювання будь-яких типів активів, що відслужили свій строк експлуатації; заохочення моделі «продукт як послуга», що характеризується повторним використанням або спільним використанням на основі лізингу, оплати в міру використання в рамках шерінгової економіки.

4. Експертний та інституційний супровід компаній, що адаптують бізнес-моделі циркулярної економіки.

Приклади проєктів, програм та заходів, які можуть бути класифіковані як «зелені проєкти», включають, але не обмежуються тими, що спрямовані на: розвиток сільського господарства (в частині зміцнення виробничо-збутових ланцюжків з метою підвищення стійкості до зміни клімату та розширення доступу до ринків для дрібних фермерів); управління водними ресурсами для сталого використання водних ресурсів; вирішення проблем збереження біорізноманіття та проблем забруднення і деградації природних ресурсів; допомогу багатим на ресурси країнам, що розвиваються, отримати вигоду від зростаючого попиту на корисні копалини та метали, забезпечивши при цьому управління видобутком корисних копалин, щоб звести до мінімуму вплив на навколишнє середовище та клімат [5]; підготовку національних планів розвитку та законодавства щодо захисту довкілля та управління ризиками кліматичних катастроф [6]; сприяння пом'якшенню наслідків зміни клімату (сонячні та вітряні установки, нові технології, що знижують викиди парникових газів, реконструкція електростанцій та ліній електропередач для скорочення викидів, чистий транспорт, стійке управління відходами, скорочення викидів вуглецю за рахунок лісовідновлення та запобігання вирубці лісів); адаптацію (захист від повеней, підвищення продовольчої безпеки, стійке до зміни клімату сільське господарство, стійке управління лісами та запобігання обезліснюванню). Згідно з

дослідженням UBS, на початок 2020 р. лише 4% випущених «зелених облігацій» були пов'язані з «зеленими проєктами», спрямованими на вирішення проблеми боротьби з відходами [7].

Ініціатива щодо кліматичних облігацій [8] опублікувала оновлені критерії, яким мають відповідати проєкти, на основі яких компанії, що декларують свій намір долучатись до управління відходами, емітують облігації: 1) збір сировини (включаючи інфраструктуру збору, контейнери); 2) сортування вторинної сировини; 3) повторне використання та переробка (включаючи переробку у вторинну сировину та ремонт); 4) компостування харчових відходів; 5) термічна переробка з рекуперацією залишкових відходів (тільки поза ЄС); 6) монтаж систем утилізації газу на полігонах.

Прикладом облігацій, що емітуються з метою стимулювання скорочення харчових відходів у контексті сприяння продовольчій безпеці, виступають облігації Світового банку (СБ) [9], який у 2019 р. здійснив першу емісію облігацій сталого розвитку (Sustainable Development Bond). Облігації СБ підтримують фінансування проєктів та програм сталого розвитку у країнах-членах і передбачають кредити на суму 4,6 млрд дол. США, які Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) надає країнам із середнім рівнем доходу для вирішення проблеми втрат та псування харчової продукції, включаючи інвестиції в інфраструктуру, доступ до ринків та логістику, а також управління відходами [10, с. 127].

Список використаних джерел

1. Reznikova N., Ivaschenko O., Rubtsova M. Global problems as a subject of interdisciplinary studies in the focus of international economic security and sustainable development. *Економіка та держава*. 2020. № 7. С. 24–31.

2. Melnyk T., Reznikova N., Ivashchenko O. Problems of statistical study of “green economics” and green growth potentials in the sustainable development context. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 6 (3). P. 87–98.

3. Reznikova N., Zvarych R., Zvarych I., Shnyrkov O. Global circular e-chain in overcoming the global waste. *Procedia Environmental Science, Engineering and Management*. 2019. Vol. 6. P. 641–647. URL: http://procedia-esem.eu/pdf/issues/2019/no4/72_Reznikova_19.pdf

4. Резнікова Н.В., Панченко В.Г., Іващенко О.А. Вплив кон'юнктури ринку рідкоземельних елементів на економічну та енергетичну безпеку держав: перспективи інституційного регулювання ресурсного протистояння й інноваційно-технологічного потенціалу конкурентоспроможної зеленої

економіки. *Ефективна економіка*. 2021. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9068>

5. Categorisation system for the circular economy. 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/categorisation-system-circular-economy_en

6. Krysovatyu A. Zvarych R. Zvarych I., Reznikova N., Homotiuk V. Circular economy as an anti-crisis method for global economy recovery under covid-19: employment and tax shift effect. *Procedia Environmental Science, Engineering and Management*. 2021. Vol. 8(2). P. 463–472.

7. UBS. Future of Waste Part 3: Investment opportunities in waste. 2020. URL: <https://www.ubs.com/global/en/wealth-management/chief-investment-office/investment-opportunities/investing-in-the-future/future-of-waste/2020/future-of-waste-part3.html>

8. The waste management criteria. Climate Bonds Standard. 2019. URL: <https://www.climatebonds.net/files/files/standards/Waste%20Management/Brochure%20Waste%20Management%20Brochure.pdf>

9. World Bank Reaches \$2 Billion in Sustainable Development Bonds Issued while Raising Awareness for Food Loss and Waste with Strong Support from Japanese Investors. 2019. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/12/05/pressreleaseworldbankreaches2billioninsdbissuedwhileraisingawarenessfor-flwwithstrongsupportfromjapaneseinvestors>

10. Резнікова Н. В. Економічна кон'юнктура розвинених країн: навч. посіб. у 2-х ч. Київ: Аграр Медіа Груп, 2021. Ч. 1. 422 с.

Д.І. ОЛІЙНИК,

*д-р екон. наук, професор,
головний науковий співробітник відділу економічної стратегії
Національного інституту стратегічних досліджень*

МОБІЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Одним із важливих кроків фінансової підтримки України стало проведення конференцій донорів «Встань за Україну» (*Stand Up For Ukraine*) і створення *Фонду солідарності*. У березні й травні 2022 р. за участі міжнародних партнерів було проведено дві такі конференції із загальним обсягом мобілізованих коштів понад 16,4 млрд дол. США на допомогу українським біженцям в Україні та за її межами. Проте, згідно із повідомленням на сайті Європейської Комісії, кошти для підтримки внутрішньо переміщених осіб безпосередньо в Україні становлять менше 10%, а решта спрямовуються в європейські країни, які приймають біженців. В ЄС

існують чіткі та прозорі програми використання цих коштів. Так, наприклад, *кредит ЄІВ* у розмірі 4 млрд євро призначений для фінансування розвитку європейської ключової соціальної інфраструктури із надання суспільних послуг біженцям, включаючи житло, школи, лікарні та дитячі садки. Крім того, наданий *Банком розвитку Ради Європи (Council of Europe Development Bank, CEB) грант* у розмірі 1 млрд євро спрямований виключно на підтримку біженців за межами України. Окрім гуманітарних програм допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні існує потреба у затвердженні інфраструктурних проєктів для будівництва (відбудови) об'єктів соціальної інфраструктури (лікарень, шкіл, дитячих садочків тощо).

Ще одним дієвим та оперативним чинником воєнної економіки для мобілізації ресурсів для повоєнного відновлення є цифрові технології, такі як криптовалюта. У 2022 р. в Україні ухвалено закон про цифрові активи [1], яким запроваджено нормативну базу для легалізації діяльності криптобірж, служб зберігання та особистого використання криптовалюти. Україна легалізувала ринок віртуальних активів та запустила механізм інвестування у новий клас активів. Проте більшість нормативно-правових актів з упорядкування обігу віртуальних активів нині перебуває в стадії розроблення стосовно платежів, інвестицій, деривативів та оподаткування відповідно до громадських консультацій щодо підходу, який ґрунтується на оцінці ризиків віртуальних активів та постачальників послуг віртуальних активів, встановлених Цільовою групою з фінансових заходів (FATF) [2]. Основні вимоги до оцінювання ризиків з обігу криптовалюти відносяться до постачальників послуг віртуальних активів (VASP) та їх контрагентів, до яких віднесено децентралізовані біржі (DEX), власників та операторів децентралізованих додатків, а також послуги криптовалютного депонування та незмінних токенів (NFT).

Сукупний обсяг капіталізації ринку криптовалют у світі в 2021 р. сягав 2,3 трлн дол. США, що відповідає приблизно 1% світових фінансових активів [3]. Наразі частка транзакцій, що припадає на найбільші віртуальні активи, є мізерно малою порівняно з аналогічними показниками популярних платіжних систем. Проте використання віртуальних активів як зручного платіжного засобу є потенційно привабливим інвестиційним інструментом фінансової

екосистеми для організації торгівлі, обміну та зберігання віртуальних активів, призначених для інвестування. Нині в обігу перебуває понад 16 000 окремих криптовалют. Загальний щоденний обсяг торгів оцінюється у понад 275 млрд дол. США на більш ніж 400 платформах. Ключовим компонентом зростання обігу та ринкової капіталізації криптовалюти є зростаючий інтерес інвесторів до використання стабільних монет, нових технологій, «розумних» контрактів та децентралізованих фінансів [4], який МВФ окреслює як інноваційний процес, що змінить майбутній ландшафт банківської системи при відповідному забезпеченні зниження ризиків для фінансової стабільності та доброчесності, ефективності грошово-кредитної політики та стандартів конкуренції [5].

Сучасні виклики до зростаючого обігу криптовалют обумовлені залученням значних інвестиційних ресурсів у платіжну інфраструктуру, засновану на протоколах програмного забезпечення з цифровими продуктами та послугами і вимагають посилення контролю за прозорістю та підзвітністю операцій, кібербезпекою та верифікацією користувачів для зміцнення стійкості *децентралізованих фінансів (DeFi)*, адаптованих до технології *блокчейн (NFT)*. За даними компанії Atlas VPN в III кварталі 2021 р. кіберзлочинці вкрали понад 1 млрд дол. США у криптовалюті.

Створення в Україні *інституційної фінансової інфраструктури нового покоління на основі технології блокчейн* пришвидшило перехід до віртуальних активів за допомогою платформи необанкінгу з необмеженими можливостями для підключення новітніх застосунків децентралізованих фінансів та стейблкоїнів до блокчейн-мережі. Формування і створення в Україні *інституційної фінансової інфраструктури нового покоління на основі технології NFT* дає змогу пришвидшити перехід до віртуальних активів за допомогою платформи необанкінгу з необмеженими можливостями для підключення новітніх застосунків децентралізованих фінансів та стейблкоїнів до блокчейн-мережі та адаптуватися до різких і непередбачуваних змін в умовах воєнної агресії РФ проти України.

Такий результат досягається за рахунок побудови належного рівня цифрової фінансової інфраструктури із вбудованими новими фінансовими продуктами і застосунками та взаємодії її учасників на всіх рівнях, що визначає пріоритетні напрями та завдання переосмислення ролі фінансів з точки зору забезпечення стійкості

децентралізованих фінансів, які в Україні перебувають на початковому етапі формування.

В умовах війни потенціал стійкості децентралізованих фінансів – як альтернативи традиційній банківській системі – потребує розвитку та адаптивного управління цифровою екосистемою. Ці функції покликані виконувати криптовалютні фонди, біржі та платформи обслуговування стейкінгу – процесу зберігання коштів у криптовалютних гаманцях. Окремі їх механізми застосовуються в Україні. Проте їх комплексна реалізація потребує удосконалення організаційного та правового забезпечення наявних і тих, що створюються, передусім у сфері стійкості децентралізованих фінансів.

З цією метою в Україні створено *резервний криптовалютний фонд KUNA* [6], який залучає кошти у віртуальних валютах, зокрема, *Bitcoin, Ethereum, Tether, Tether (USDT TRC-20), Terra, Solana, Polkadot, NEAR Protocol, Cardano, Dogecoin, Algorand, Stellar, Hedera, Monero, ICON, Casper*, а також фіатні кредити [7].

У рамках розвитку вітчизняної інфраструктури група українських спеціалістів *Attic Lab/Everstake* працює над декількома інфраструктурними проектами (*Tezos Giga Node*) із впровадження фінансової інфраструктури та створенням *ве-застосунків гаманця Tezos з використанням декількох компонентів екосистеми з відкритим вихідним кодом*, у тому числі, *децентралізованої екосистеми Everstake* та цифрових облікових даних на платформі *Dock Network*. *Everstake* – провідна платформа для обслуговування стейкінгів, що надає безпечні та надійні рішення для власників токенів та інституційних інвесторів, які бажають отримати прибуток від своїх цифрових активів. *Блокчейн-компанія Everstake в Україні* забезпечує платформу обслуговування децентралізованого стейкінгу індустрії блокчейну [8]. Крім того, *Everstake* також створює складні продукти блокчейну, такі як протоколи кредитування, пули стейкінгу, блокчейн-мости, маркетплейси тощо. У співпраці з Міністерством цифрової трансформації України *Everstake* запустило вебсайт для збору коштів у криптофонді «Допомога Україні» (*Aid For Ukraine*) у криптовалюті за підтримки технології *Solana* для програм гуманітарної допомоги та підтримки Збройних Сил України [9]. Крім того, шведсько-українська компанія *4ireLabs* з численними кейсами на ринках *DeFi* та *Fintech* також випустила колекцію незмінних токенів (*NFT*) на технології блокчейну *NEAR* для збору коштів на підтримку української армії.

Інша українська компанія з розробки програмного забезпечення *Madfish Solutions* розробила проєкт з розвитку інфраструктури (*eth2tez/sol2ligo*), у рамках якого впровадила *децентралізовану біржу QuipuSwap*, яка дає змогу безперешкодно обмінюватися токенами й активами у безпечний, децентралізований і стійкий до цензури спосіб. Крім того, компанія створила сервіс децентралізованих фінансів з відкритим вихідним кодом, який дозволяє отримувати відсотки за депозитами та позиками із впровадженням повнофункціонального гаманця. Ще одна українська компанія *TezTracker*, яка підтримується *Everstake*, займається дослідженням блоків з відкритим кодом із використанням індексатора *Conseil*.

Доступ до інституційних коштів здійснюється операторами на підставі угоди з *криптовалютною біржею FTX*, що забезпечує підтримку з боку венчурного капіталу та хедж-фондів [10]. Разом із тим упровадження в Україні належного наукового обґрунтування вибору певних моделей і механізмів діяльності криптовалютних бірж допоможе уникати помилок на етапі формування та реалізації створення системи забезпечення стійкості *DeFi*.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
2. Public consultation on FATF draft guidance on a risk-based approach to virtual assets and virtual asset service providers. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/public-consultation-guidance-vasp.html>
3. When Clients Take the Lead. URL: <https://web-assets.bcg.com/d4/47/64895c544486a7411b06ba4099f2/bcg-global-wealth-2021-jun-2021.pdf>
4. Why Decentralised Finance (DeFi) Matters and the Policy Implications. URL: <https://www.oecd.org/finance/why-decentralised-finance-defi-matters-and-the-policy-implications.htm>
5. From Stablecoins to Central Bank Digital Currencies. URL: <https://blogs.imf.org/2019/09/26/from-stablecoins-to-central-bank-digital-currencies>
6. Резервний фонд України. Криптовалютний фонд для благодійних організацій України. URL: <https://my.kuna.io/en/kunaid-ukraine>
7. Donate crypto to Ukraine to support people in their fight for freedom. URL: <https://donate.thedigital.gov.ua/>

8. Staking Service Platform URL: <https://everstake.one/>
9. Help Ukraine with crypto, don't leave us alone with the enemy. URL: <https://donate.thedigital.gov.ua/>
10. FTX Deal Gives Institutions New Access to Crypto Markets. *Bloomberg.com*. 2021.07.13.

М.Ю. ЗАВГОРОДНЯ,

*канд. екон. наук, науковий співробітник
відділу промислової політики,*

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

ЗАГРОЗИ ТА ПРОБЛЕМИ КІБЕРБЕЗПЕКИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

За умов посилення невизначеності та нестабільності міжнародного середовища актуалізується проблема адаптації державного сектора та бізнесу до мейнстримних викликів. Яскравими прикладами новітніх викликів є кібербезпекові, що мають руйнівну природу і, з одного боку, загрожують стійкості економік та існуванню підприємств, а з іншого – надають можливості для розвитку в окремих нішах промислового виробництва та сервісного обслуговування.

Значимість вирішення проблем кібербезпеки визначається їх якісними характеристиками: геопросторовим охопленням (проблема є актуальною для всіх регіонів планети); ступенем важливості (здійснення стійкої цифрової діяльності, функціонування бізнесу), причинно-наслідковими зв'язками (взаємопов'язані технології, державні службовці, кіберфахівці та населення і процеси четвертої промислової революції), взаємозалежністю, синергією та нагальністю.

Нині кіберзагрози належать до пріоритетних і наймасштабніших, оскільки тільки за минулий рік спостерігалось експоненційне зростання обсягу та вдосконалення кіберзлочинів [1]. У Великій Британії, відслідковуючи динаміку кіберінцидентів 2021/2020, зафіксували 304,7 млн атак з використанням програм-вимагачів уже за перші шість місяців 2021 р., що перевершило увесь 2020 р. Крім того, зросли атаки на державний сектор. Дані Ponemon Institute та IBM Security із США свідчать про 17-річний максимум середньої

вартості витоку даних у 2020 р. – 4,24 млн дол. США [2], згідно із звітом «Вартість витоку даних за 2021 рік». Середня загальна вартість витоку даних протягом року збільшилася майже на 10% – найбільше за майже десятиліття.

Хоча в рейтингу Цифрової якості життя (Digital Quality of Life Index 2021) за 2021 р. Україна піднялася одразу на 18 позицій і демонструє найвищі показники за доступністю Інтернету (28-ме місце) та кібербезпеки (25-те), але – водночас – суттєво нижчі результати у сфері електронного урядування (61-ше місце), електронної інфраструктури (42-ге) та якості Інтернету (68-ме). Ми не маємо загальної статистики збитків України від кібератак, але враховуючи те, що ці атаки передували повномасштабному вторгненню РФ в Україну і супроводжують його, цифри, напевно, значні.

У такому складному кіберпросторі застарілі підходи до кібербезпеки не підійдуть. Натомість державному сектору необхідно швидко адаптуватися і дуже важливо розуміти, що кібербезпека сьогодні вимагає нових підходів, широкого державно-публічного партнерства та міжнародного співробітництва для побудови багаторівневої моделі кібербезпеки. Є сучасні та проактивні підходи до цієї стратегії, а також дорогі та традиційні моделі. До того ж настала необхідність змінити традиційну практику пасивної адаптації до зовнішніх та внутрішніх загроз на превентивне реагування та запобігання їм.

Останнім часом питання щодо глобальності кіберзагроз та неможливості їх розв'язання на рівні національних урядів та транснаціональних корпорацій порушують на найвпливовіших міжнародних самітах і форумах (зустрічах країн G7, Мюнхенській конференції з питань безпеки, економічних форумах у Давосі). Результатом цього стали як постійна увага і моніторинг кіберзагроз, так і рекомендації з кіберстійкості для національних урядів, законодавчі ініціативи, розвиток міжнародної дво- та багатосторонньої взаємодії, а також формування спеціальних інститутів, мереж міжнародного співробітництва, електронних платформ співпраці. Так, прискорений перехід на дистанційну роботу під час пандемії COVID-19 у поєднанні з резонансними кібератаками зумовили організацію Центру кібербезпеки Всесвітнього економічного форуму. У 2021 р. Центр залучив понад 120 глобальних кіберлідерів, щоб провести опитування про нові

кіберзагрози. Метою цього звіту є надання поглибленого аналізу проблем безпеки, з якими стикаються лідери, прийоми, якими вони намагаються випередити кіберзлочинців, і заходи, які вони впроваджують для покращення кіберстійкості не лише всередині своїх організацій, а й у межах ширшої екосистеми.

Австралія, Індія, Японія та США заснували міжнародне об'єднання –Чотиристоронній діалог з безпеки, більше відомий як Quad. Серед ініціатив, оголошених блоком безпеки, є намір розробити нові глобальні стандарти кібербезпеки для різноманітних технологічних секторів. Quad заявила, що опублікує Заяву про принципи Quad, яка стане керівництвом із впровадження відповідальних, відкритих та панівних стандартів інновацій [3].

У США провідні транснаціональні корпорації оголосили про різні ініціативи та зобов'язання, спрямовані на зміцнення кібербезпеки країни. Так, спільно з Національним інститутом стандартів та технологій вони створять програму з підвищення безпеки всього ланцюжка постачання, яка слугуватиме керівництвом для приватних компаній з оцінки та забезпечення кібербезпеки [4].

У своїх національних стратегіях щодо безпеки мережевих та інформаційних систем країни – члени ЄС також визначили спільні стратегічні цілі: розроблення й оновлення національних планів реагування на кіберінциденти, гармонізація різних практик, дій, до яких вдаються організації як у державному, так і в приватному секторі; створення комунікації між компетентними державними органами та організаціями та відкриття захищених каналів зв'язку; надання можливостей різним зацікавленим особам перевіряти та оцінити ефективність своїх спроможностей кібербезпеки; організація тренувань з кібербезпеки для підвищення спроможності реагування на інциденти; підвищення обізнаності користувачів; посилення навчальних та освітніх програм шляхом узгодження програми підготовки з кібербезпеки з потребами бізнесу; заснування державно-приватного партнерства для стримування дій зловмисників, дослідження нових загроз безпеці, обміну інформацією для вирішення нових загроз; долучення до міжнародної співпраці шляхом створення спільної бази знань між країнами — членами ЄС, створення ефекту синергії між національними органами кібербезпеки, покращення кібербезпеки ланцюга постачання і

забезпечення захисту цифрової ідентифікації та зміцнення довіри до цифрових державних послуг.

Також значна увага приділяється сприянню науково-дослідним і дослідно-конструкторським роботам: попередженню атак шляхом дослідження причин вразливостей замість усунення їх впливу; об'єднання вчених з різних дисциплін для вирішення багатовимірних і складних проблем, таких як фізичні кіберзагрози; віднаходження способів підвищення рівня кібербезпеки продуктів і сервісів, що підтримують наявні інфраструктури; забезпечення стимулів для приватного сектора інвестувати в заходи безпеки.

У контексті Стратегії кібербезпеки ЄС на цифрове десятиліття та Директиви, що стосується мереж та інформаційних систем, з метою досягнення високих стандартів кібербезпеки шляхом запровадження та реалізації узгоджених мінімальних стандартів, Німеччина розробила свою Стратегію кібербезпеки (2021) [5]. Вона описує деталізовану політику кібербезпеки федерального уряду на наступні п'ять років і націлена на зміцнення цифрового суверенітету держави, економіки, науки та суспільства, зокрема за рахунок високого рівня кібербезпеки. Документ уперше передбачає конкретні керівні принципи, заходи та цілі, за допомогою яких усуваються проблеми та ризики цифрового світу стосовно таких технологій, як штучний інтелект та мережеві технології, а також включає конкретні критерії вимірності та індикатори. Стратегія підтримує передові ініціативи для активного співробітництва між урядом та промисловістю, зокрема такі, як: «Ініціатива IT-безпеки в економіці» Федерального міністерства економіки та енергетики, «Кіберальянс з промисловістю», створений ВМІ та Федерацією німецької промисловості.

Україна не стоїть осторонь розв'язання глобальної проблеми. Оскільки кібератаки наразі пов'язані з тотальною гібридністю, тому важливо об'єднуватись, аби оцінити спільні напрацювання та визначити необхідні майбутні кроки. Створено Національний кластер кібербезпеки за участю Національного координаційного центру кібербезпеки при РНБО (НКЦК) і Фонду цивільних досліджень та розвитку США. Серед завдань визначено: розвиток технічних можливостей НКЦК та суб'єктів кібербезпеки (обмін даними та інформування, виявлення та розкриття вразливостей, реагування, ситуаційна обізнаність); створення секторальних планів реагування на кіберінциденти, організація кібернавчань стратегічного та тактичного

рівнів, тренінгів і семінарів та інше. Навчання з нарощування потенціалу галузі кібербезпеки відбуваються з ініціативи проєкту EU4DigitalUA «Інтероперабельність е-послуги та кібербезпека».

Також співпраця з США у сфері кібербезпеки для протистояння російській агресії закріплена у Рамковій угоді зі стратегічних основ оборонного партнерства. В ній ідеться про підтримку США розбудови військової оборонної спроможності України, прагнень до вступу в НАТО, поглиблення співробітництва у Чорноморському регіоні та укладання угоди, що передбачатиме: обмін досвідом та інформацією щодо протидії агресії Російської Федерації у кіберпросторі, а також розробки спільних протоколів дій; побудову платформи взаємообміну інформацією про кіберінциденти в інтересах системи управління інцидентами та відновлення після них; спільні дії щодо захисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; обмін досвідом у рамках системи управління ризиками (Risk Management); використання досвіду США з організації взаємодії у сфері кібербезпеки з приватним сектором; реалізацію конкретних проєктів міжнародної технічної допомоги щодо побудови мережі галузевих і регіональних операційних центрів безпеки та команд реагування, які передбачені Стратегією кібербезпеки України; формування за допомогою США кадрового потенціалу з кібербезпеки шляхом проведення навчальних курсів на базі CISA [6].

Узагальнення викладеного вище дає змогу висловити припущення, що протидія і профілактика кіберзагроз можлива лише за умови входження до міжнародних екосистем кібербезпеки своїми ланками, побудованими на основі державно-приватного партнерства та залучення інтелектуальних, кадрових, фінансових ресурсів. Державна політика країн ґрунтується на оперативних стратегіях кібербезпеки і передбачає: міжнародну та міжвідомчу співпрацю держав, професійних експертів, бізнес-асоціацій; вироблення узгоджених механізмів запобігання, ефективну підготовку до кібератак, своєчасну реакцію на них; проведення аудиту на відповідність міжнародним стандартам відслідковування загроз і нейтралізації ризиків.

Список використаних джерел

1. How to safeguard the public sector from growing cybercrime. *Open Access Government*. URL: <https://www.openaccessgovernment.org/how-to-safeguard-the-public-sector-fromgrowing-cybercrime/120881/>

2. Hunt Sarah. Cybersecurity Training Trends 2021. *Datamation*. URL: <https://www.datamation.com/security/cybersecurity-training-trends/>

3. Kwan Campbell. Quad countries announce slew of tech initiatives including shared cyber standards. *ZDNet*. URL: <https://www.zdnet.com/article/quad-countries-announceslew-of-tech-initiatives-including-shared-cyber-standards/>

4. McKeon Jill. Biden Administration Announces National Cybersecurity Initiatives. *HealthITSecurity*. URL: <https://healthitsecurity.com/news/biden-administration-announces-nationalcybersecurity-initiatives>

5. Böck Nicole. German Federal Cabinet adopts strategy for cybersecurity 2021. *Hogan Lovells*. URL: <https://www.engage.hoganlovells.com/knowledgeservices/viewContent.action?key>

6. Держспецзв'язок розпочинає співпрацю з Агентством з кібербезпеки та безпеки інфраструктури Держдепу США. *Компьютерное Обозрение*. URL: https://ko.com.ua/derzhspeczv_yazok_rozpochinaye_spivpracyu_z_agentstvom_z_kiberbezpeki_ta_bezpeki_infrastrukturi_derzhdepu_ssha_138589

Л.А. ВЕНГЕР,

канд. екон. наук, науковий співробітник,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЙ БЛОКЧЕЙН: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВОЄННИХ ПОТРЕБ

Технологія блокчейн може мати безліч застосувань в оборонному секторі, оскільки її можна використовувати як у військових операціях, так і в допоміжних цілях. Світовий досвід застосування блокчейну в оборонному секторі свідчить про те, що існують переважно три види використання блокчейну: кіберзахист і цілісність даних, управління ланцюжками поставок і стійкі комунікації [1].

Вважається, що у сфері оборони приватний блокчейн був би найкориснішим, оскільки з відкритим блокчейном доступ до ланцюжка не контролюватиметься, що може бути небезпечним для захисту конфіденційної інформації, а приватні блокчейни послуговуються бар'єрами для входу, коли одна адміністрація відповідає за прийом учасників та визначення правил ланцюжків (дозволу на читання та запис), тому найбільше підходять для використання в обороні. Доступ і системні правила можуть контролюватись однією особою – командувачем армії. У контексті міжсервісного управління також можливий гібридний ланцюжок блоків.

Кіберзахист та цілісність даних. Численні переваги блокчейну перетворюють його на потужний інструмент запобігання кібератакам і пояснюють, чому ця технологія корисна в деяких сферах, пов'язаних із кіберзахистом. У 2017 р. КНДР викрала 235 ГБ секретної інформації, що належить південнокорейським та американським спецслужбам. Тоді ж Європейська Комісія заявила, що фіксувалося понад 4000 атак на день і 80% європейських компаній зіткнулися як мінімум з одним інцидентом кібератаки. Економічні наслідки кіберзлочинності лише за останні чотири роки зросли у п'ятеро і їх частка продовжує збільшуватися [2]. На Федеральний уряд США було здійснено понад 60 000 кібератак, особливо в енергетичному секторі, який став уразливим через свою пов'язаність та залежність від обчислювальних технологій [3]. Очевидно, що зберігання великих обсягів конфіденційної інформації в одному місці стає особливо ризикованим. Це може призвести до «терабайту смерті» – вираз, який використовується для опису крадіжки масивної секретної інформації іноземними суб'єктами. З огляду на це стійкість, що забезпечується блокчейном, з його розподіленим характером і здатністю виявляти та блокувати будь-яку спробу проникнення, може бути дуже корисною. У той час, як централізована організація, що відповідає за цифровий зв'язок, більш вразлива для атак, які можуть призвести до перехоплення або зміни зв'язку, блокчейн завдяки горизонтальному обміну даними створює безпечне середовище, в якому відмова одного вузла не призведе до відмови інших. У процесі вдосконалення застарілого озброєння блокчейн використовується для більш ефективного захисту централізованої системи управління та контролю, яка пов'яже датчики зі зброєю всередині системи, і дозволяє зброї з більш високою швидкістю виявляти цілі та завдавати ударів [4].

Децентралізований підхід до ухвалення рішень захищає процеси транзакцій від кібератак. Блокчейни не піддаються зміні завдяки передовим криптографічним методам і тому справді безпечні. Оскільки блоки не можуть бути змінені без згоди всіх учасників або адміністрації ланцюжка, то передача даних повинна виходити від законних суб'єктів. Безпека, що гарантується блокчейном, не заснована на секретах чи довірі, тож немає необхідності захищати паролі чи криптографічні ключі. Блокчейн використовує сукупну потужність усієї мережі, щоб активно протистояти спробам зловмисників.

Управління ланцюжками постачання. Наразі військова логістика та ланцюжки поставок у світі об'єднують сотні різних суб'єктів військового та приватного секторів. Це середовище стає дедалі складнішим через партнерські відносини з розробниками, стартапами та гравцями галузі, що призводить до непотрібних витрат, неточностей або невиконання. Блокчейн може вирішити ці проблеми і пропонує різні переваги: більш висока швидкість доставки, відстеження, безпека та зниження витрат. Одне з найважливіших застосувань блокчейна у ланцюжках поставок – перетворити їх на більш прозорі, безпечні та ефективні.

Можливість відстежувати деталі та матеріали, що використовуються в оборонній промисловості, має вирішальне значення. Технологія блокчейн може допомогти визначити походження зброї від виробництва до доставки та запобігти підробці. Блокчейн із позначкою дати дозволяє користувачам легко відслідковувати попередні транзакції. Світові оборонні компанії можуть комбінувати технологію блокчейн з іншими технологіями, такими як штучний інтелект, квантові обчислення та розширена реальність, щоб прискорити як обмін даними, так і їх аналіз.

У той час як системи захисту дедалі частіше використовують комерційні готові компоненти для своїх програмних систем, зростає занепокоєння, що ці компоненти можуть містити навмисну вразливість, яку зловмисник може використовувати в будь-який час. Блокчейн може бути рішенням, що встановлює походження кожного процесора й плати та програмного компонента. Технології блокчейн не тільки забезпечують більшу прозорість ланцюжка постачання продуктів харчування, а й також можуть підвищити їхню безпеку. Відстеження ланцюжка поставок харчових продуктів може запобігти інцидентам, пов'язаними із псуванням продуктів, спалахами інфекційних захворювань і допомогти вирішити серйозну проблему відстеження критично важливих товарів, зокрема таких, як фармацевтичні препарати.

Стійкий зв'язок та інші види використання. Надійний зв'язок необхідний в армії, особливо під час здійснення операцій, що потребують доступу до мережі. У контексті багаторівневого конфлікту блокчейн може забезпечити такий стійкий зв'язок. Оборонні відомства повинні бути готовими до того, що противник атакує електромагнітний спектр і, зокрема, критично важливі

системи зв'язку, такі як супутники, підводні кабелі або тактичні канали передачі даних. Також ворог спробує маніпулювати даними, щоб розірвати «ланцюжок знищення» (метод превентивних дій відбиття атаки). Щоб протистояти цій загрозі, армія потребує можливості безпечно генерувати, захищати і обмінюватися даними, що можливо завдяки ланцюжкам блокчейна, як пояснювалося вище.

Крім того, блокчейн може бути корисним для захисту систем обміну повідомленнями. Методи криптографічного шифрування блокчейну дозволяють реалізувати заходи автоматизації, які можуть знизити витрати та покращити як міжвідомчий зв'язок, так і зв'язок на місцях. Наприклад, через географічне розташування членів НАТО з обох боків Атлантики захищений зв'язок є життєво важливим питанням як для щорічних, так і для поточних зборів.

ООН використовувала блокчейн, щоб допомогти сирийським біженцям купувати продукти харчування [5], тому він може бути особливо корисним у контексті оборони для створення трекерів бойових дій. Ці трекери будуть розподілені між підрозділами та доступні для пошуку всіма учасниками, що дозволило б миттєво перевіряти місцезнаходження солдатів на полі бою в реальному часі.

Оскільки 3D-друк дедалі частіше використовується для будівництва, виробництва дронів, гранатометів, бронезилетів та іншого обладнання, то блокчейн може бути безпечнішим інструментом передачі даних завдяки своїй розподіленій природі.

Завдяки своїм можливостям блокчейн може відігравати важливу роль в оборонній промисловості та військовій справі. Завдяки цій технології забезпечується конфіденційність персональних даних, оскільки цифрова ідентифікація, що зберігається в блокчейні, не може бути фальсифікована.

Технологічний прогрес вимагає багато часу, щоб дозріти та досягти стабільної форми, яка може бути введена на ринок. Як і будь-які технологічні інновації, блокчейн слідує тією же стійкою траєкторії прийняття в найближчі роки. На сьогоднішній блокчейн стикається з такими основними проблемами, як дефіцит кваліфікованого персоналу та енергетичні проблеми (кількість енергії, що споживається комп'ютерами при реалізації блокчейн-рішень досягає високого рівня).

В умовах дедалі більшої діджиталізації економіки розвиток освітніх заходів, налагодження співпраці з розробниками блокчейн-

технологій та популяризація технологій блокчейн в українському середовищі сприятимуть її поширенню та застосуванню в оборонній промисловості України.

Список використаних джерел

1. Blockchain in defence: a breakthrough? URL: <https://finabel.org/wp-content/uploads/2020/09/FFT-Blockchain.pdf>
2. State of the Union 2017 - Cybersecurity: Commission scales up EU's response to cyber-attacks / European Commission. 19 September 2017. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_17_3193
3. Mire S. Blockchain For Military Defense: 7 Possible Use Cases. *Disruptor Daily*. November 9, 2018. URL: <https://www.disruptordaily.com/blockchain-use-cases-military-defense/>
4. Babones S. Smart Blockchain Battleships Are Right Around the Corner. *The National Interest*. May 17, 2018. URL: <https://nationalinterest.org/feature/smart-battleships-are-right-around-the-corner-25872>
5. Building Blocks: Blockchain for Zero Hunger / WFP. 2020. URL: <https://innovation.wfp.org/project/building-blocks>

Н.Г. ГАХОВИЧ,

*канд. екон. наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Бойові дії на території України, окрім зруйнованих міст та перерваних життів, псує повітря, забруднюють водойми та ґрунти, порушують ландшафти, винищують ліси та унікальні екосистеми, забруднюють Чорне та Азовське моря, знищують нафтобази, захоплюють АЕС, що разом призводить до екологічних загроз, а в довгостроковій перспективі завдасть колосальних збитків екосистемі всієї Східної Європи, а українцям скоротить життя. Такі факти фіксує Оперативний штаб при Державній екологічній інспекції, де працюють понад 70 науковців з усього світу. Інспекція вже опрацювала близько 300 екологічних злочинів і нарахувала понад 200 млрд грн збитків тільки за кількома з них. Згодом загальну цифру представлять у міжнародних судах у рамках позову України до РФ з приводу воєнних репарацій [1]. Серед найважливіших екологічних ризиків від російської агресії можна виділити такі, як:

загрози ядерній та радіаційній безпеці; пожежі на природних територіях та пошкодження заповідників; пошкодження водних ресурсів; забруднення Чорного та Азовського морів; знищення та пошкодження небезпечних промислових об'єктів; забруднення повітря небезпечними речовинами та ін.

Загрози ядерній та радіаційній безпеці. Ядерна та радіаційна безпека об'єктів у Чорнобильській зоні відчуження залишається предметом серйозного занепокоєння. Інформація про стан цих об'єктів недоступна, оскільки Чорнобильська радіологічна лабораторія була розграбована та знищена російськими військами. Запорізька АЕС продовжує працювати в окупації під контролем російських військових. Ядерна безпека продовжує перебувати під загрозою, адже в умовах окупації персонал станції не має можливості спокійно виконувати всі свої обов'язки.

Атомний тероризм Росії показав, наскільки небезпечним може бути централізоване виробництво електроенергії: захоплення АЕС та робота енергоблоків під обстрілами створює чимало невиправдано високих загроз не лише для місцевого населення, а й для України, Європи та світу.

Пожежі на природних територіях та пошкодження заповідників. З початку бойових дій на території України розпочались активні спроби створення масштабної пожежі у зоні відчуження ЧАЕС, це пов'язано із початком сухої, вітряної погоди, а також наявністю великої кількості мін та сигнальних ракет, залишених російськими окупантами. Такі дії проводились шляхом цілеспрямованих обстрілів реактивною артилерією, а лісові пожежі в зоні відчуження можуть спричинити викиди радіонуклідів в атмосферу. Згідно за даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, загальна площа території після пожежі – понад 7600 га, викидів в атмосферу потрапило близько 5,5 млн т, а шкода довкіллю становить майже 20,9 млрд грн [3]. Ще понад 6400 гектарів лісів горіли біля населених пунктів Народичі та Радча, дещо західніше Чорнобильської зони [4]. У місцях бойових дій постійно існує високий ризик виникнення нових пожеж. Гасіння пожеж під час бойових дій та на підконтрольних окупантам територіях неможливе, тож може бути завдано непоправної шкоди екосистемам цих територій.

Воєнні дії призвели до масштабних пожеж на території національного природного парку «Святі гори», регіонального

ландшафтного парку «Ізюмська лука» і Чорноморського біосферного заповідника [5]. Частково загоряння відбувались через використання фосфорних бомб, що мають запалювальний ефект. Замість вибуху в місці падіння боєприпасу такі бомби запалюють територію та пропалюють більшість природних і техногенних матеріалів. Такі бомби застосовувались військами РФ на Донеччині, Луганщині та західних околицях Києва. За даними Української природоохоронної групи UNCG, 44% найцінніших природно-заповідних територій розташовані в зоні бойових дій, перебувають під тимчасовим контролем російських загарбників.

Пошкодження водних ресурсів. Російські війська завдають цілеспрямованих ударів по інфраструктурі для забору, очищення та постачання води, а також каналізаційних очисних спорудах, що призводить до десятків полумок трубопроводів і виходу з ладу насосних станцій, через що сотні тисяч людей залишилися без доступу до питної води. Без води та каналізації наразі перебувають всі міста Луганської області на підконтрольній Україні території. Значно пошкоджені об'єкти водопостачання та водовідведення у Донецькій, Запорізькій, Харківській та Миколаївській областях [6].

Російські війська атакують портову інфраструктуру вздовж узбереж Чорного та Азовського морів та кораблі на якірних стоянках, що призводить до забруднення вод і поширення токсинів у морі. Внаслідок цього, окрім екологічного законодавства України, грубо порушено Міжнародну конвенцію ЄЕК ООН «Про охорону та використання міжнародних водотоків та міжнародних озер». До війни Україна забезпечувала понад половину поставок пшениці в межах Світової продовольчої програми ООН. Блокування морських портів України і цілеспрямовані обстріли ланцюгів постачання продовольства, які здійснює РФ, провокують глобальну продовольчу кризу. Це матиме далекосяжні наслідки особливо для країн, що розвиваються.

Знищення та пошкодження небезпечних промислових об'єктів. Росія постійно здійснює ракетні обстріли нафтобаз, викликаючи їх руйнування, а великі пожежі призводять до токсичного забруднення атмосферного повітря, забруднення земель і водних ресурсів шкідливими речовинами по всій території України. Розливи палива, забруднення від знищеної військової техніки та озброєння, а також ракети та авіабомби, що вибухнули, – все це забруднює ґрунт і підземні води хімічними речовинами й важкими металами. Російські

війська дедалі частіше використовують заборонені запалювальні боеприпаси з білим фосфором, а це загрожує масштабними пожежами та хімічним забрудненням атмосфери та ґрунтів. Обстріли та окупація підвищують ризик викидів токсичних відходів з промислових підприємств України.

Масштабна російська агресія в Україні призвела до численних екологічних загроз. Обстріли українських нафтобаз, хімічних заводів та інших промислових об'єктів безпосередньо впливають на стан повітря не лише України, а й інших країн. Своїми методами ведення воєнних дій РФ грубо порушує всі норми міжнародного права. Відповідно до пунктів 1 і 2 статті 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року збройні сили під час воєнних дій повинні дотримуватися обмежень і принципів, які спрямовані на захист довкілля від широкомасштабної, тривалої та серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, які умисно руйнують довкілля або можуть спричинити шкоду навколишньому середовищу і тим самим створити загрозу здоров'ю чи виживанню населення.

Проаналізувавши екологічні загрози від російської агресії, необхідно дослідити довоєнні тенденції основних показників екологічного стану України, щоб виявити який потенціал є щодо відбудови країни після війни.

Довоєнні досягнення щодо екологічного стану України можна побачити за допомогою міжнародного рейтингу країн світу за 2021 рік, оцінивши їх внески у боротьбу зі зміною клімату. Цей рейтинг склала німецька організація Germanwatch, New Climate Institute та міжнародна мережа Climate Action Network [7]. Україна посіла 20-те місце – між Нідерландами (20) та Єгиптом (21). З минулого року це місце для України залишилося незмінним. Серед країн – лідерів у захисті клімату перебувають Данія, Швеція та Норвегія. А найгірше себе показали Австрія, Південна Корея, Саудівська Аравія та Казахстан. Це й рейтинг визначається за чотирма категоріями: скорочення викидів парникових газів (40%), розвиток відновлювальної енергетики (20%), споживання енергії (20%) та ефективність кліматичної політики (20%) (табл.1).

Головним недоліком України у боротьбі із кліматичною кризою експерти які проводили цей рейтинг, вважають відсутність чіткого

бачення подальших кроків у боротьбі з кліматичною кризою (7,68 бала) та недостатній розвиток відновлюваної енергетики (7,13 бала). Залишається критично низьким податок на викиди CO₂ – він в Україні серед найнижчих у світі та не має цільового використання, що аж ніяк не стимулює приватні підприємства-забруднювачі модернізуватися. Частка відновлюваної енергетики у первинному енергопостачанні також невисока, хоча саме відмова від викопного палива та розвиток відновлювальної енергетики є одним із найважливіших кліматичних рішень.

Таблиця 1

Рейтинг окремих країн світу у протидії зміні клімату

Місце за рейтингом	Країна	Бали	у тому числі			
			скорочення викидів парникових газів	розвиток відновлювальної енергетики	споживання енергії	ефективність кліматичної політики
20	Україна	60,4	27,27	7,13	18,32	7,68
36	Румунія	52,43	27,24	6,3	13,4	5,49
40	Словаччина	50,67	26,24	6,48	11,09	6,87
41	Туреччина	50,53	24,11	11,3	9,45	5,68
50	Словенія	43,28	17,82	6,68	10,34	8,44
51	Чехія	42,15	20,37	5,84	10,5	5,63
52	Польща	40,63	19,65	5,98	10,2	4,81
53	Угорщина	40,41	21,33	5,84	9,63	3,61

Джерело: розробка автора на основі [7].

Наразі основним досягненням України є скорочення викидів парникових газів на 63%, порівняно з 1990 роком, який найбільше впливає на місце, яке країна займає у рейтингу. Також у 2021 р. український уряд прийняв Національну економічну стратегію, де одна із цілей – це досягнення вуглецевої нейтральності держави до 2060 року, а також Оновлений Національно-визначений внесок України відповідно до положень Паризької угоди, в якому уряд встановив ціль скоротити викиди парникових газів на 65% до 2030 року відносно 1990-го (тобто на 7% відносно 2019-го) [8]. Україна загалом має великий потенціал до скорочення викидів, якщо задіяти енергоефективність будівель, модернізацію промисловості, розвиток сталих практик сільського господарства та захист екосистем – усе це передбачає насамперед трансформацію по всіх секторах економіки, зокрема розвиток за принципами «зеленої» економіки.

Екологічні загрози природній спадщині України – руйнування об'єктів інфраструктури та виробничої бази багатьох промислових підприємств у зонах бойових дій, знищення нафтобаз, пошкодження систем водопостачання та водовідведення, забруднення повітря небезпечними речовинами, утворення відходів, міграція фахівців у безпечніші регіони – набули загрозливих масштабів. Тому після завершення масштабних воєнних дій та звільнення територій відбудова України повинна відбуватися на принципах «зеленого» відновлення – як основи майбутньої стратегії повоєнної відбудови. А дорожня карта післявоєнного відновлення України має ґрунтуватися на певних принципах, дотримання яких дозволить вивести нашу економіку на рівень передових країн світу, зокрема, знизити її енергоємність та підвищити енергоефективність. Насамперед ідеться про дотримання таких принципів Європейського зеленого курсу, як відмова від викопних видів палива (насамперед, вугілля), скорочення викидів CO₂, підвищення енергоефективності економіки та скорочення енергетичних втрат, прискорення переходу на циркулярну економіку [9]. Держава повинна підтримувати розвиток галузей з високою доданою вартістю та нових галузей, таких як:

- будівництво енергоефективного житла;
- вуглецево-нейтральне сільське господарство та виробництво продуктів харчування;
- виробництво сталі на основі водневої чи електротермічної технології;
- енергоефективне машинобудування;
- декарбонізація та децентралізація енергетики;
- електроніка та електромобільна промисловість.

Тобто «зелене» відновлення України передбачає низьковуглецевий та енергоефективний, природоорієнтований розвиток, ефективне та чисте промислове виробництво, збалансоване споживання. Для того щоб це все забезпечити, уся нова інфраструктура має сприяти відмові від викопного палива, а відновлення міст, сільських територій – відбуватися з урахуванням соціальних, економічних та екологічних факторів. Для втілення в життя масштабних проєктів нам потрібно розвивати партнерство з країнами «Великої сімки» та ЄС у режимі трансферу технологій і доступу до фінансових ресурсів. Одним із ключових підходів може стати надання державами гарантій своїм компаніям для інвестування в Україну [10].

Список використаних джерел

1. Обрізан О. Після війни стане коротшим життя. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/pislia-viyny-stane-korotshym-zhyttia-ekoloh-rozpoviv-iaak-obstrily-vplyvaiut-na-vodu-povitria-y-runty-v-ukrayini/>

2. Екологічні загрози та ризики для довкілля, життя та здоров'я людей від російської агресії / Всеукраїнська екологічна ліга. URL: <https://www.ecoleague.net/pres-tsentr-vel/novyny/2022-rik/liutyi/item/2187-ekolohichni-zahrozy-ta-ryzkyk-dlia-dovkillia-zhyttia-ta-zdorov-ia-liudei-vid-rosiiskoi-viiskovoi-ahresii>

3. ЕкоЗагроза / Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/>

4. Інформація про наслідки для довкілля від російської агресії в Україні 24 лютого – 18 березня 2022 року / Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39062.html>

5. Від бойових дій горить Національний парк і заповідник ЮНЕСКО / UNCG – Українська природоохоронна група. URL: <https://uncg.org.ua/vid-bojovykh-dij-horyt-natsionalnyj-park-i-zapovidnyk-iunesko/>

6. Herrera Diego. Environment and Conflict Alert Ukraine: A first glimpse of the toxic toll of Russia's invasion of Ukraine. URL: <https://paxforpeace.nl/news/overview/environment-and-conflict-alert-ukraine-a-first-glimpse-of-the-toxic-toll-of-russias-invasion-of-ukraine>

7. Germanwatch, New Climate Institute and Climate Action Networ. CCPI. Results 2022. URL: https://ccpi.org/wp-content/uploads/CCPI-2022-Results_neu.pdf

8. Аналітичний огляд Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької Угоди. Липень 2021. URL: [https://mepr.gov.ua/files/docs/klimatychna_polityka/%D0%9F%D1%80%D0%B%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%20%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%9E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D1%83%20%D0%9D%D0%92%D0%92%20%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202021%20\(2\).pdf](https://mepr.gov.ua/files/docs/klimatychna_polityka/%D0%9F%D1%80%D0%B%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%20%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%9E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D1%83%20%D0%9D%D0%92%D0%92%20%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202021%20(2).pdf)

9. Zorkin A. What should be the principles of post-war rebuilding of Ukraine? URL: <https://brdo.com.ua/en/analytics/yakymy-mayut-buty-pryntsyropyvovennoyi-vidbudovy-ukrayiny/>

10. Міністерство економіки України представило дорожню карту економічного відновлення України / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ministr-ekonomiki-predstavila-dorozhnyu-kartu-ekonomichnogo-vidnovlennya-ukrayini>

Наукове видання

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

**Збірка наукових праць міжнародного
науково-практичного семінару
м. Київ, 19 травня 2022 р.**

Відповідальна за випуск *І.І. Бажал*
Оригінал-макет: *С.В. Чимбай*

Підписано до друку 10.08.2022 р.
Формат 60 90/16. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 9,0. Обл.-вид. арк. 7,9.
Наклад 300 прим. Замовлення № 27-10/22

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011
тел.: (044) 288-92-34, e-mail: eip@ief.org.ua

Видавець: ТОВ «НВП "Інтерсервіс"»
м. Київ, вул. Бориспільська, 9

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК 3534 від 24.07 від 19.09.2004

Виготовлювач: СПД Андрієвська Л.В.
м. Київ, вул. Бориспільська, 9

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія В03 919546 від 19.09.2004